nemen om hun bij de interpellatie spreekrecht te verlenen.

De **voorzitter**: Ik wil de voorzitter van de vaste commissie vragen om, indien mogelijk, vandaag een extra procedurevergadering van de vaste commissie te beleggen en mij over het verzoek van de heer Van Oven van advies te voorzien.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Voorzitter! Ik zal mij graag van deze taak kwijten. Ik weet niet of ik hieraan vandaag de volle aandacht kan geven en ook niet of een en ander zal leiden tot honorering van het verzoek van collega Van Oven; dat zullen wij moeten bezien. De griffier is echter al driftig aan het schrijven, dus hetgeen u verzoekt, zal zeker gebeuren.

De **voorzitter**: Dan zullen wij dit zo doen. Wij zullen er later op terugkomen.

Het woord is aan mevrouw Bijleveld-Schouten.

Mevrouw **Bijleveld-Schouten** (CDA): Wij hebben enkele weken geleden over het wetsvoorstel aanpassing arbeidsduur gesproken. De staatssecretaris heeft ons een aantal brieven toegezegd. Die zijn er inmiddels. Mijn fractie heeft er behoefte aan daarover en over een aantal amendementen nog iets te zeggen. Ik verzoek u om heropening van het debat.

De **voorzitter**: Naar mij blijkt, kunnen de andere leden hiermee instemmen. Heropening kan volgende week plaatsvinden.

Het woord is aan mevrouw Verburg.

Mevrouw **Verburg** (CDA): Vorige week donderdagavond hebben wij hier gedebatteerd over de implementatie van de EU-detacheringsrichtlijn. Onze fractie heeft behoefte aan heropening van het debat.

De **voorzitter**: Ook hiertegen is geen bezwaar. Ik denk dat volgende week de heropening kan plaatsvinden.

Aan de orde is de voortzetting van:

- **de algemene politieke beschouwingen naar aanleiding van de Miljoenennota voor het jaar 2000 (26800, nr. 1).**

De **voorzitter**: Ik deel de Kamer mee, dat mijn streven erop gericht is de vergadering vanavond uiterlijk om elf uur te sluiten. Alle beslissingen die ik neem zullen in dat licht staan. Dan hoeft u zich niet meer af te vragen waarom er ineens niet meer of korter of minder geïnterrumpeerd mag worden. Het komt omdat u allen het met mij eens bent dat wij vanavond de vergadering om elf uur zullen sluiten.

De beraadslaging wordt hervat.

□

Minister **Kok**: Mevrouw de voorzitter! Ik kom te spreken over onderwerpen die verband houden met arbeidsmarkt, werkgelegenheid en inactiviteit. De arbeidsdeelname blijft stijgen. Het beroep op de sociale zekerheid neemt verder af. Toch staan nog honderdduizenden mensen aan de kant, langdurig werklozen, arbeidsgehandicapten en mensen die om andere redenen geen aansluiting kunnen vinden bij het arbeidsproces. Wij kunnen dus echt spreken over een arbeidsmarkt met twee gezichten: aan de ene kant een toenemend aantal moeilijk vervulbare vacatures en aan de andere kant een aanzienlijk onbenut menselijk potentieel. Het kabinetsbeleid is gebaseerd op drie uitgangspunten: het vergroten van het arbeidsaanbod, preventie en reïntegratie en het verbeteren van de uitvoering. Wat het arbeidsaanbod betreft is het van belang om mensen die de weg naar de arbeidsmarkt nog niet hebben gevonden te activeren. Ik noem een aantal instrumenten die daarbij worden toegepast. Een grote financiële impuls voor de kinderopvang, de Wet stimulering arbeidsdeelname allochtonen, het wetsvoorstel verbod op leeftijdsdiscriminatie, de Wet REA en de maatregelen uit de discussienota Arbeid en zorg. De rol van het bedrijfsleven bij dit alles is van groot belang. Door middel van fiscale stimulansen wordt dan ook scholing door bedrijven ondersteund. Over een grotere arbeidsparticipatie van ouderen heeft het kabinet inmiddels een adviesaanvrage aan de SER gericht. Mede aan de hand van het advies zal een nadere invulling van maatregelen worden voorgesteld. Natuurlijk zal hierover met sociale partners worden gesproken.

De geachte afgevaardigden de heren Melkert, De Graaf en Rosenmöller hebben gevraagd of de voorstellen inzake het betaald zorgverlof eerder kunnen worden ingevoerd. Het kabinet heeft zich vorige week uitgesproken voor de introductie van een kortdurend gedeeltelijk betaald zorgverlof van maximaal tien dagen. Het kabinet stelt een loondoorbetalingsverplichting voor van 70% en wil de werkgevers voor de helft van de kosten compenseren. Over de wijze van compensatie van die kosten moet nog een besluit worden genomen, waarbij nadrukkelijk ook wordt gekeken naar uitvoeringsaspecten en de administratieve lasten die aan varianten verbonden kunnen zijn. Wij zullen de voorbereiding van de wetgeving voortvarend ter hand nemen om zo spoedig mogelijk tot invoering te kunnen komen. Die spoed moet een zorgvuldige uitwerking echter niet in de weg staan. Ook moet er ruimte zijn voor een voldragen wetgevingsprocedure. Al met al is de inschatting van het kabinet, dat het niet mogelijk zal zijn om de wetgeving eerder dan 1 januari 2001 in te voeren, ook om mogelijkheden te bieden dat betrokkenen zich hierop voldoende instellen.

De heer **De Graaf** (D66): Kunt u aangeven wanneer het kabinet denkt met een voorstel naar de Kamer te komen?

Minister **Kok**: Ik denk heel snel. De vorige week is de afspraak gemaakt dat wij ons op deze hoofdkeuze concentreren. Dat is gebeurd. De staatssecretaris is nu bezig met de uitwerking van het besprokene en met vervolgvragen die in het verlengde van dit dossier zijn gesteld. Het hangt van het tempo van de staatssecretaris af. Zodra zij hiermee gereed is, kan het kabinet erover spreken en snel daarna kan een brief naar de Kamer worden verzonden. Ik sluit niet uit dat vervolgens de wetgeving op een aantal punten nog wat uitwerking vergt, maar het is slechts techniek dat het hoogst mogelijke tempo in de weg staat.

De heer **De Graaf** (D66): U heeft gezegd dat het kabinet niet verwacht dat een en ander voor 1 januari 2001 kan worden ingevoerd, maar als ik uw woorden hoor over het betrach-

ten van spoed bij de voorbereiding van het wetsvoorstel en overweeg dat beide Kamers snel zouden kunnen handelen, dan lijkt het mij niet onmogelijk dat men al in de loop van 2000 tot invoering zou kunnen overgaan. Dat roept de vraag op die collega Rosenmöller al heeft gesteld: is het ook in financiële zin mogelijk om in de loop van 2000 tot invoering over te gaan?

Minister **Kok**: Het kan niet zo zijn dat complicaties in verband met de inpassing in het belasting- en premiestelsel een argument vormen om te stellen dat de invoering pas op 1 januari 2001 kan. Wel wijs ik er op dat wij in het najaarsoverleg over enkele aspecten zullen spreken met werkgevers en werknemers. Wij moeten goed voorbereid zijn op de financiële consequenties, ook in samenhang met het geheel van de arbeidsvoorwaarden. Het zou mij verbazen wanneer het voor 1 januari 2001 zou kunnen.

De heer **De Graaf** (D66): Dat accepteer en begrijp ik, maar ik leid uit uw woorden af dat, indien het eerder kan, het kabinet bereid is om financiële ruimte te zoeken voor een vroegere invoering.

Minister **Kok**: Ja.

Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Melkert heeft gewezen op het belang van een grotere participatie van etnische minderheden in het MKB. Over dit onderwerp vindt overleg plaats met sociale partners, waaronder het MKB. Bij de concretisering van al gemaakte afspraken is het MKB een belangrijke sector waar kansen liggen die waarschijnlijk in de toekomst nog beter kunnen worden benut. Wij hebben ons tot taak gesteld, in deze kabinetsperiode het verschil in werkloosheid tussen autochtonen en etnische minderheden fors te verminderen en wij zullen dit onderwerp in het komende najaarsoverleg opnieuw aan de orde stellen.

De geachte afgevaardigden de heren Melkert en De Graaf hebben enkele kritische kanttekeningen geplaatst bij de oproep van het MKB om asielzoekers in te zetten als arbeidskrachten. Voorzitter! Al bij de start van dit kabinet is een debat gevoerd over de humanitaire kant van de positie van asielzoekers. Naast het beheersen van de instroom en het bespoedigen van de procedures, ging het vooral om de vraag of meer mogelijkheden tot het verrichten van betaalde arbeid zouden kunnen worden gecreëerd. Sinds 1997 kunnen asielzoekers vrijwilligerswerk verrichten. Op grond van het regeerakkoord is in september 1998 een regeling opgesteld op basis waarvan centraal opgevangen asielzoekers naar hun aard kortdurende werkzaamheden, zoals oogstwerkzaamheden, en bepaalde werkzaamheden in de horeca kunnen verrichten gedurende 12 weken per 12 maanden. Van deze regeling wordt inmiddels behoorlijk gebruik gemaakt. Wij zouden echter willen nagaan of op deze weg verder kan worden gegaan, waarbij kan worden gedacht aan een uitbreiding van de periode waarin gewerkt mag worden en aan een verruiming van de soorten werkzaamheden die mogen worden verricht. Zo komt er meer werk beschikbaar en ook werk in alle delen van het land.

Onlangs is in dit verband verwezen naar de knelpunten op de arbeidsmarkt, waarbij de gedachte is opgekomen dat de inzet van asielzoekers die knelpunten zou kunnen verminderen. Voorzitter! Als aan asielzoekers gedurende de procedure zou worden toegestaan om arbeid te verrichten, zouden daardoor logischerwijze knelpunten op de arbeidsmarkt verminderen. Maar het kan nooit de bedoeling zijn om via de asielprocedure knelpunten op de arbeidsmarkt te verminderen of op te lossen. Daar is de asielprocedure ook niet voor en het lijkt mij dus verstandig om de wenselijkheid om asielzoekers onder bepaalde omstandigheden en voorwaarden mogelijkheden tot het verrichten van arbeid te geven, echt op de eigen intrinsieke merites te beoordelen en helemaal los te maken van andere overwegingen, onder andere dat dit belangrijker wordt, omdat wij mensen nodig hebben op de arbeidsmarkt.

De heer De Graaf heeft aandacht gevraagd voor een belangrijke randvoorwaarde om het arbeidsaanbod te kunnen vergroten, namelijk het verbeteren van de afstemming van onder meer openingstijden, locaties, bereikbaarheid van werk, opvang, school en overheidsdiensten. In de nota over het emancipatiebeleid op de middellange termijn, die staatssecretaris Verstand dit najaar naar de Kamer zendt, komt dit onderwerp uitgebreid aan de orde. Het is de bedoeling om die nota tevens om advies aan de SER voor te leggen.

Het is van belang om langdurige werkloosheid te voorkomen. Naast de bestaande sluitende aanpak voor uitkeringsgerechtigde jongeren is het kabinet dit jaar begonnen met de sluitende aanpak voor de nieuwe instroom van werklozen en arbeidsgehandicapten vanaf 23 jaar. Degenen die niet snel op eigen kracht een baan weten te vinden, krijgen binnen twaalf maanden een aanbod voor werk, scholing of andere activiteiten. Over het geheel is er dit jaar 10 mld. beschikbaar om werkzoekenden aan werk, werkervaring of opleiding te helpen. Ruim 70% daarvan wordt besteed aan langdurig werklozen. Het betreft dan wel gesubsidieerde banen, zoals WSW en WIW; ik noem in dit verband ook de instroom- en doorstroombanen. De resterende middelen worden aangewend voor zowel langdurig werklozen als nieuwe werklozen.

Dwars tegen alle somberheid in wijs ik erop dat de reïntegratie-inspanningen die op dit hele palet van mogelijkheden gericht zijn, vrucht afwerpen. Uit recente CBS-cijfers blijkt namelijk dat nu ook het aantal langdurig werklozen daalt met 37.000, van 147.000 naar 110.000. De daling van het aantal langdurig werklozen is thans zelfs iets sterker dan die van het aantal kortdurend werklozen. In het verleden is niet alleen bij politieke beschouwingen gesproken over de mogelijkheid om het aantal langdurig werklozen terug te brengen; in de periode van 1994 tot 1998 was dat 2% van de beroepsbevolking, waaraan wij een bepaalde sociale norm gaven. Het is toch interessant om te constateren dat die sociale norm inmiddels wordt gehaald. In 1994 was het aantal langdurig werklozen, weergegeven als percentage van de beroepsbevolking, 3,9 en in 1999 is dit percentage gedaald tot ongeveer 1,5. Men moet mij ook op dit punt niet verkeerd verstaan: vanwege dit positieve resultaat is er nog geen enkele reden om de inspanningen op een lager pitje te zetten. Integendeel. Dat wat wordt ingezet, blijkt echter wel in belangrijke mate te werken, al is het met vertraging.

Het kabinetsbeleid is erop gericht om de uitkeringsinstanties beter in te richten op hun wettelijke reïntegratie-

taak. Dat zal primair gebeuren door een betere samenwerking tussen arbeidsbureaus en gemeenten in de huidige centra voor werk en inkomen (CWI). Daarnaast komt er meer institutionele vernieuwing in het kader van de toekomstige SUWI (structuur, werk en inkomen).

Er is gisteren meermalen verwezen naar de arbeidsmarktknelpunten, zoals die ook in belangrijke overheidssectoren worden ervaren, met name in de zorg en het onderwijs. De primaire verantwoordelijkheid voor de aanpak hiervan ligt overigens bij de sociale partners in de betrokken sectoren en bij individuele werkgevers. Instrumenten zijn het bieden van concurrerende arbeidsvoorwaarden, gezonde werkomstandigheden en adequate scholing en werving. De overheid voert op haar beurt een actief beleid om de arbeidsparticipatie te ondersteunen. Dit geldt evenzeer voor het beleid van de sectoren. Overigens ben ik hier al op ingegaan. Daarnaast spant het kabinet zich zowel voor de zorgsector als voor het onderwijs in met een aantal toegespitste maatregelen.

Voor de zorgsector wijs ik op het convenant dat de bewindspersonen van VWS vorig jaar met de sociale partners in de zorg- en welzijnssectoren hebben gesloten. Aan de uitvoering hiervan wordt door alle betrokkenen op dit moment hard gewerkt. Speerpunten zijn de bestrijding van ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid, verbetering van het imago, vergroting van de instroom in de opleidingen en verbetering van de kwalificaties van het zittende personeel. Feitelijk is dit de essentie van het urgentieplan waarop de heer Melkert gisteren doelde. Het is inderdaad van de allergrootste urgentie dat de betrokken partijen voluit hun verantwoordelijkheid nemen voor de uitvoering van de afgesproken maatregelen. In de verschillende zorg-CAO's zijn afspraken op deze terreinen gemaakt.

Ook in de onderwijssector wordt nauw samengewerkt met de betrokken partijen. In de nota Maatwerk voor morgen, waarin het kabinet zijn visie heeft gegeven op de aanpak van het lerarentekort zowel op korte als op middellange termijn, is gekozen voor een aanpak die vooral de scholen stimuleert en steunt om op schoolniveau oplossingen te vinden. Aan het begin van dit schooljaar konden gelukkig de meeste scholen met voldoende leerkrachten van start gaan, vooral dankzij veel creativiteit van het schoolmanagement. Het blijkt dat een goed personeelsbeleid op scholen hiervoor zijn vruchten afwerpt. Om de dreiging van een tekort aan leerkrachten weg te nemen, zijn goede en moderne arbeidsvoorwaarden nodig. Met de verbeteringen in de aanvangssalarissen van de laatste jaren zijn wij hiermee goed op weg. In de CAO die begin dit jaar werd afgesloten, is een stap gezet in de modernisering van het loongebouw, door verkorting van de lange carrièrelijnen in het onderwijs. Het regeerakkoord heeft 215 mln. voor competentiebeloning en integraal personeelsbeleid uitgetrokken, maar verdere modernisering van de arbeidsvoorwaarden en -omstandigheden blijft nodig. Wij zullen deze in de CAO-onderhandelingen blijven nastreven.

De heer **Melkert** (PvdA): Ik erken dat het kabinet zowel in de zorgsector als in de onderwijssector al het een en ander heeft ingezet, uiteraard ook in het kader van de onderhandelingen over de arbeidsvoorwaarden. Volgens de vooruitzichten is er echter ook op wat langere termijn sprake van zeer urgente knelpunten. Deelt de minister-president met mij de mening dat wij er met de huidige inzet nog lang niet zijn om onszelf ervan te verzekeren dat alle leerkrachten en verpleegkundigen die wij nodig hebben, er straks inderdaad zijn?

Minister **Kok**: De inzet die wij gekozen hebben en die ik kort wil toelichten, is het waard om met kracht uitwerking te krijgen. Het is wellicht een slechte bijdrage aan het imago van de sectoren als er al te veel twijfel over rijst of dit allemaal wel de moeite waard is. Het is geen antwoord op uw opmerking, maar ik vind in het algemeen dat wij heel voorzichtig moeten zijn met de generalisatie dat je wel een minkukel moet zijn om vandaag de dag nog in de zorg, bij de politie of in het onderwijs te gaan werken, omdat je daar helemaal wordt uitgebeend en het daar geen leven meer is. Mensen die daar werken, gaan dan aan zichzelf twijfelen. Dat zijn honderdduizenden zeer positief ingestelde mensen, die met liefde en enthousiasme en zonder dat er iets aan hen mankeert, hun werk doen.

De vraag van de heer Melkert was of het kabinet, lettend op de knelpunten die zich zelfs bij het tot een goed einde brengen van het lopende traject aandienen, de ambitie heeft om de komende tijd verdere verbetering daarin te brengen. Ja, die ambitie hebben wij. Wij zullen de komende tijd dus, weer in overleg met wie het aangaat, alles doen om bovenop datgene wat nu in werking is, met actieplannen en plannen van aanpak te komen om het risico van blijvende en hardnekkige knelpunten voor te zijn.

De heer **Melkert** (PvdA): Ik heb hiervoor de suggestie gedaan om van de uitgavenreserves de tranche voor het jaar 2000 zo nodig daarvoor in te zetten. Vindt u dit helpen om met die aanvullende maatregelen te kunnen komen?

Minister **Kok**: Voorzitter! Met de beantwoording van een aantal vragen, verband houdend met uitgavenreserves en de mogelijke inzet van die middelen voor nader af te spreken doelen, wil ik nog even wachten, nadat ik heb gezegd wat ik heb gezegd, totdat ik straks bij de afronding kom. Dan komt er veel aan de orde waar in de financiële sfeer aandacht voor is gevraagd.

De heer **Melkert** (PvdA): Voorzitter! Dat moet dan maar, maar de sectoren kunnen eigenlijk geen minuut meer wachten op die nadere inzet.

Minister **Kok**: Een beperkt deel van deze middag misschien nog wel. Misschien is dat nog te dragen.

Dan kom ik op de hardnekkige en ernstige problematiek van de arbeidsongeschiktheid en ziekte. De ontwikkelingen in de sociale zekerheid zijn gunstig, met uitzondering van de volumeontwikkeling in de WAO. De augustusrapportage van het CTSV laat zien dat het totale aantal arbeidsongeschikten inmiddels 897.400 bedraagt. Ondanks de maatregelen die in het afgelopen decennium zijn genomen om het volume van de arbeidsongeschiktheid terug te dringen, is het aantal personen dat in Nederland wegens arbeidsongeschiktheid langs de kant staat te hoog. Bovendien toont het volume sinds kort weer een licht stijgende tendens. Dat is voor het

kabinet, evenzeer als voor degenen, ook in deze Kamer, die zich daarover hebben uitgesproken, een zorglijke ontwikkeling. De toename van het aantal arbeidsongeschikten wijkt weliswaar niet substantieel af van de geraamde groei ten tijde van het regeerakkoord, maar de inspanningen van het kabinet zijn erop gericht de instroom in de WAO zo gering mogelijk te houden en de uitstroom uit de verschillende regelingen zoveel mogelijk te bevorderen. De versterking van de preventie, de bevordering van een snelle en adequate reïntegratie en de borging van de kwaliteit van de claimbeoordeling zijn daarvoor de beste instrumenten, de beste middelen.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Voorzitter! Als dit het was, dan vind ik dat te beperkt.

Minister **Kok**: Neen, dit was het niet, maar ik hield even in.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dan toch de vraag. Alles wat er de afgelopen periode is gedaan, had tot doel de instroom te beperken en de uitstroom te bevorderen. Dat heeft onvoldoende resultaat opgeleverd. Mag ik van de minister-president een iets geloofwaardiger verhaal horen over de wijze waarop de instroom echt naar beneden gaat en de uitstroom echt omhoog?

Minister **Kok**: Voorzitter! Daartoe vervolg ik mijn betoog, want dat is niet helemaal irrelevant. Het kabinet heeft de afgelopen jaren met behulp van wet- en regelgeving een aantal maatregelen genomen dat inmiddels gedeeltelijk is geïmplementeerd. Ik wijs op de Wulbz-, de Pemba- en de REA-wetgeving, de maatregelen in het kader van het plan van aanpak WAO, de Arbo-convenanten in bedrijfstakken met een hoog arbeidsongeschiktheidsrisico, de wetgeving rondom het poortwachtermodel en de codificatie van medische richtlijnen. Het is van belang – ik kan dat niet genoeg onderstrepen – om deze maatregelen thans volledig te implementeren en de effecten daarvan te meten en te beoordelen, alvorens men spreekt over nieuwe maatregelen. Het is op dit moment niet mogelijk al volledig inzicht te krijgen in de effecten van deze maatregelen. De effecten moeten nog verder zichtbaar worden. Ik denk dat de komende jaren een steeds groter deel van de financiële last van de WAO bij de werkgevers zal komen te liggen. Pas in 2002 is het proces van de Pemba voltooid. Dan betaalt de werkgever de helft van de kosten. Dat is een flinke prikkel om steeds meer aandacht te besteden aan preventie en reïntegratie. Ook verzekeraars zullen daarin een aanleiding vinden om werkgevers te prikkelen alert te blijven. Sprekend over reïntegratie denk ik dat de arbeidsmarkt van dit moment, hoewel het misschien niet prettig is om dat argument te noemen, ertoe zal bijdragen dat werkgevers zich meer dan in het verleden inspannen, naast alle goede resultaten die er ook zijn, om een groter aantal mensen dat eerst in de WAO zat, in dienst te nemen. Dat ligt voor de hand. Maar het zou prettiger zijn als de arbeidsmarkt van ieder moment werkgevers voldoende aanleiding gaf om mensen die gedeeltelijk arbeidsongeschikt zijn geweest en voor herintreding in aanmerking komen, in dienst te nemen. Als het moeilijker is om op de arbeidsmarkt in je vacatures te voorzien, dan gaat ook om die reden de animo om dieper te gaan, groeien. Ik wens dat wij dat met elkaar krachtig bevorderen. Ik vind echt dat hiervan een nationaal project moet worden gemaakt, ook in het najaarsoverleg met werkgevers en werknemers, rekening houdend met verschillen tussen bedrijfstakken en ondernemingen. Wij moeten ervoor zorgen dat wij dit probleem van het blijvend hoge en zelfs oplopende aantal arbeidsongeschikten van een beter antwoord voorzien.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Wat is nu precies een ''nationaal project''? Daar daalt de WAO-instroom natuurlijk niet mee. Kunt u zo concreet mogelijk zijn? U heeft zelf zeven jaar geleden uw politieke lot verbonden aan deze zaak. Ik kan mij dan niet voorstellen dat wij nu bij dit sociale drama, waarover wij gelijkgestemd zijn, spreken over wetgeving in 2002. Wij zitten nu echt in 1999 en wij bespreken de begroting voor het jaar 2000. Dit is, gezien de krappe arbeidsmarkt, het moment om werkgevers nu eens echt aan te sporen om deze mensen waar mogelijk in dienst te nemen. Daaraan zou u een belangrijke bijdrage kunnen en moeten leveren. Ik vind u te berustend op dit terrein.

Minister **Kok**: De heer Rosenmöller vroeg: wat is een nationaal project? Misschien zijn de woorden wat gelaten uitgesproken, maar ik bedoel er letterlijk mee wat ik zeg. Wij moeten de komende tijd in dit land met elkaar, met het kabinet als initiator en rekening houdend met de verantwoordelijkheid van eenieder, echt alles doen wat wij kunnen om ervoor te zorgen dat deze trend, die de verkeerde kant blijft opgaan, te keren. Niemand zal daar verbaal met de krachtigst mogelijk uitgesproken woorden een antwoord op kunnen geven. Wij moeten er met elkaar mee aan de slag gaan, sterker nog dan in het recente verleden is gebeurd, of wij laten het op zijn beloop. Ik vind dat wij het niet op zijn beloop kunnen laten. Ik zeg wel dat het van belang is om een aantal regelingen, waarvan thans het effect nog onvoldoende is uitgewerkt, een kans te geven. Het is voor de helderheid, de geloofwaardigheid en de consistentie van het beleid niet goed om halverwege, nog voordat je maatregelen een kans hebt gegeven, iets anders te bedenken. Met inachtneming van wat wij hebben ingezet, moeten wij ervoor zorgen dat beter wordt gepresteerd. Naast de preventie, is ieders inspanning om meer dan vandaag deel te nemen aan herinschakeling, cruciaal. Daarover wil ik met de werkgevers en met de vakbonden, die daarin uiteraard evenzeer een rol hebben, een grondig debat voeren, niet alleen in de anderhalf of twee uur van het najaarsoverleg. Het debat over de vraag wat wij op dit punt met elkaar zullen en willen doen, moet goed worden voorbereid en een goede follow-up krijgen. Ik hoop vurig dat daar resultaat uit komt. Dat vind ik van cruciaal belang, ook om perspectief te bieden aan zoveel mensen die het ook niet kunnen helpen wat hun in het verleden is overkomen en die weer een nieuwe kans willen.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Het is toch triest dat wij nu nog moeten spreken over het ontwikkelen van een nationaal plan. Het is toch triest dat wij de minister-president tegen de achtergrond van deze hardnekkige problematiek bij de behandeling van de begroting voor 2000 moeten horen zeggen, dat er nog overleg moet komen met werkgevers en werknemers om dat allemaal uit te werken. Wij hebben

De heer Rosenmöller (GroenLinks)

wel maatregelen gehad die volgens het kabinet zouden werken, zoals de privatisering van de Ziektewet met de prijsprikkel richting werkgevers, maar die zijn contraproductief geweest. Er wordt meer geselecteerd aan de poort. Deze mensen worden er eerder uitgehouden dan dat zij erin worden gehaald. Precies die ervaring vraagt van dit kabinet en zeker van deze minister-president om nu ook eens tegen de werkgevers te zeggen dat de WAO-instroom moet worden beperkt. Ik geef een voorbeeld: een ontslagverbod. Hoe denkt de minister-president daarover?

De **voorzitter**: Mijnheer Rosenmöller, als het een betoog wordt, zou het zich dan niet beter voor een tweede termijn lenen?

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Nee, het was geen betoog. De vraag was afgerond.

Minister **Kok**: De heer Rosenmöller zei een heleboel, onder andere over het selecteren aan de poort. Gezien de huidige ontwikkeling van de arbeidsmarkt, denk ik dat het selecteren aan de poort voor een toenemend aantal werkgevers niet aan de orde zal zijn. Het werk moet namelijk wel worden gedaan.

De heer Rosenmöller is erover teleurgesteld dat ik spreek over het overleg met werkgevers en vakbonden. Dat gebeurt opnieuw en met meer intensiteit. Wij leven immers niet in een commando-economie.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Niemand heeft dat gezegd, mijnheer de president. Niemand heeft gezegd: wij leven in een commando-economie.

Minister **Kok**: U deelde mede dat u bezwaar had tegen dat overleg.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Nee, daar had ik geen bezwaar tegen. Op deze wijze gaan wij een verkeerd debat voeren over een gevoelig thema en wij zijn het er toch met elkaar over eens dat wij daar een oplossing voor moeten vinden. Ik vond het triest, tegen de achtergrond van het overleg dat tot nu toe gevoerd is, dat wij nu pas bezig zijn met een nationaal project waarover in het najaarsoverleg opnieuw afspraken gemaakt moeten worden. Ik vind dat u dat wat achter ons ligt veel te zwaar benadrukt en dat u veel te weinig oog heeft voor de keerzijde daarvan. Ik mis in uw betoog dat er ook van de kant van de wetgever een aantal instrumenten wordt aangedragen om dit vraagstuk mede tot een oplossing te brengen.

Minister **Kok**: Daar wil ik heel graag iets over zeggen. Nog maar enkele maanden geleden – in het voorjaar, om precies te zijn – is zeer grondig met de Kamer gesproken over het totale pakket aan maatregelen dat door het kabinet is ontwikkeld. Natuurlijk waren er, zoals over ieder onderwerp, uiteenlopende inzichten en opvattingen, maar dat pakket is aanvaard. De Kamer heeft daarmee groen licht gegeven voor het uitvoeren van die maatregelen door het kabinet. Zoals ik al zei, is er een groei van het aantal arbeidsongeschikten te zien en ook een groei van de werkgelegenheid. De groei van de werkgelegenheid gaat echter sneller dan die van de arbeidsongeschiktheid. Er is dus sprake van een verdere toename van het aantal arbeidsongeschikten in een stijgingstempo dat wij niet willen. Tegen die achtergrond is er alle reden om twee dingen te doen. Ten eerste met alle kracht en zeer intensief uitvoering geven aan het geheel van maatregelen dat in het voorjaar is overeengekomen. Ten tweede is het van groot belang om opnieuw, zeer intensief in de winter van 1999 en het begin van 2000 met de werkgevers en werknemers te praten over hun aandeel in de realisatie van dit pakket. En ik ben nooit te moe om daarmee te starten en ik zal nooit zeggen: het is triest, dus het gaat niet meer gebeuren. Ik denk dat het nodig blijft om dit op de hoogste plaats van de sociale en sociaal-politieke agenda te plaatsen.

De heer **De Graaf** (D66): Voorzitter! Het verbaast mij eerlijk gezegd – om het zacht uit te drukken – dat er fors wordt ingezet op het overleg met sociale partners in het najaarsoverleg. Vorig jaar om deze tijd op deze plaats heeft de Kamer het kabinet via een uitspraak zeer nadrukkelijk opgeroepen om dat najaarsoverleg te voeren en een plan van aanpak op te stellen met concrete doelen en streefcijfers op bedrijfsniveau. Inmiddels zijn wij één najaarsoverleg en één voorjaarsoverleg verder en wij kunnen toch niet constateren dat het indringende overleg met de sociale partners, dat naar ik aanneem heeft plaatsgevonden, enig effect heeft gehad. Waarom denkt de minister-president dat een nieuw intensief overleg met de sociale partners nu geboden is respectievelijk wel uitkomst kan bieden? Of heeft de uitspraak van de

Kamer van vorig jaar daarvoor onvoldoende stimulans geboden?

Minister **Kok**: De Kamer heeft voldoende kans gehad, ook op grond van de rapportage uit het najaarsoverleg, om te beoordelen hoe dat is gelopen en wat de uitkomsten van het gesprek zijn geweest. Er komen nu twee dingen bij mij op. In de eerste plaats ontgaat het mij volledig wat dan uw alternatief zou zijn. In de tweede plaats vind ik het zo'n sombere benadering. Wij hebben natuurlijk met een probleem te maken van een niet geringe omvang. Het aantal arbeidsongeschikten neemt toe, terwijl wij eigenlijk alles uit de kast zouden moeten halen om die trend naar beneden te krijgen. Overigens vermeld ik nogmaals dat de werkgelegenheid – dus het aantal mensen dat het risico loopt arbeidsongeschikt te worden – sneller toeneemt dan de arbeidsongeschiktheid. Ik neem geen woord terug van wat ik heb gezegd over het feit dat die trend natuurlijk de andere kant op zou moeten gaan, maar het komt toch bij andere onderwerpen ook voor dat een zeer intensief overleg met betrokkenen – die hier ook een belangrijke rol in vervullen – een krachtig vervolg moet krijgen. Ik kan mij bijna geen onderwerp voorstellen waarover geen aansporingen worden gegeven om voort te gaan. In dit geval gaat het om de samenwerking met werkgevers en werknemers, maar er zijn honderden andere voorbeelden van te geven. Wij kunnen dus met elkaar de bekommernis delen over het feit dat het tempo van verbetering hoger zou moeten liggen, maar laten wij de richting die wij gaan niet uit het oog verliezen, zeker niet zolang er geen alternatief is gehoord.

De heer **De Graaf** (D66): Over alternatieven kunnen wij natuurlijk praten. De minister-president zegt dat hij geen voorstellen van onze kant heeft gehoord. Dan zou ik hem toch willen vragen om nog eens na te lezen wat ik hier gisteren over heb gezegd. Ik heb een aantal concrete suggesties gedaan, waaronder het wettelijk recht op reïntegratie en het persoonsgebonden budget voor WAO'ers. Dus u kunt niet zeggen dat er van onze kant geen alternatieven zijn aangedragen. Ik wijs erop dat er vorig jaar nadrukkelijk werd gevraagd om een plan van aanpak. Als u dat een nationaal project noemt, vind ik dat prima. Dat zou tot een afspraak moeten leiden met de sociale partners. Ik kan alleen maar concluderen dat de afspraak van een concreet plan van aanpak dat wordt gedragen door de sociale partners, inclusief de bijbehorende streefcijfers en doelen, niet is gerealiseerd in het afgelopen jaar. Waar is het optimisme op gebaseerd dat het dit jaar wel zal lukken?

Minister **Kok**: Ik weet één ding zeker: als wij het laten bij regels op papier zetten en de betrokkenen in de samenleving niet winnen voor de gezamenlijke verantwoordelijkheid, dan zullen wij er niet komen. Papier is erg geduldig. Ik heb goed kennisgenomen van een aantal ideeën over de wijze waarop wij met de Wet reïntegratie arbeidsgehandicapten en de Wet medische keuringen moeten omgaan, een kwestie die u ook naar voren bracht. De vraag is of het mogelijk is om breder in de samenleving, naast het pakket maatregelen dat dit voorjaar is besproken en goedgekeurd door de Kamer, steun te winnen voor de gezamenlijke strijd tegen arbeidsongeschiktheid. Daar hebben wij de sociale partners bij nodig. Als wij het najaarsoverleg met die inzet ingaan, is het in de wetenschap dat wij beter moeten presteren met elkaar.

De heer **Marijnissen** (SP): Voorzitter! Ik deel in belangrijke mate de scepsis van de heren De Graaf en Rosenmöller over de kans dat het dit jaar wel zal lukken. Ik heb hier ook een verklaring voor. De minister-president zei zojuist dat de groeiende spanning op de arbeidsmarkt automatisch moet leiden tot meer inspanningen van de werkgevers om gedeeltelijk arbeidsongeschikten en arbeidsongeschikten in dienst te nemen. Je zou zeggen: dat is een aannemelijk verhaal, dat klopt. Toch hebben wij op dit moment 150.000 vacatures, dat heb ik net even nagevraagd. Desalniettemin zien wij dat het aantal WAO'ers en het aantal jaren WAO-uitkering dat wordt uitbetaald, stijgt. Het aantal mensen uit de WAO dat weer in dienst wordt genomen, neemt af van 2 naar 1,9%. Met andere woorden, alle parameters zijn negatief. Ik denk dan ook dat de vraag gerechtvaardigd is wanneer de minister-president het moment daar acht om het niet langer te laten aankomen op de goede wil van de werkgevers, die blijkbaar ontbreekt, maar om gewoon te komen met een wettelijke verplichting om een percentage mensen uit de WAO in dienst te nemen.

Minister **Kok**: De analyse van de ontwikkeling van de arbeidsongeschiktheid wijst uit dat de stijging van het WAO-volume niet algemeen is. Anders gezegd, uit recente cijfers blijkt dat de stijging van de WAO in de eerste helft van 1999 vrijwel geheel wordt veroorzaakt door de grote uitval in de zorgsector. Er is reden om het onderliggende probleem in de zorgsector te elimineren door een financiële verruiming en andere maatregelen, gericht op het vergroten van het personeelsbestand. In die sector is het vooral een gevolg van de hoge werkdruk. Wij moeten een beetje achter de cijfers kijken en niet onmiddellijk bij een groot getal veronderstellen dat iedere sector, ieder bedrijf en iedere bedrijfstak in dezelfde mate bijdragen aan de ontwikkeling van de WAO.

De heer **Marijnissen** (SP): Die indruk heb ik absoluut niet willen wekken. Ik heb het niet gehad over de instroom, maar over de uitstroom. Over de instroom kan ik ook een boom opzetten van een heel uur, maar dat zal ik niet doen. Als de verwachtingen zijn dat wij aan het begin van de volgende eeuw op een miljoen WAO'ers uitkomen, terwijl er geen aanwijzingen zijn dat de werkgevers bereid zijn om hun maatschappelijke plicht in dezen te vervullen, herhaal ik mijn vraag: wanneer is het moment voor de minister-president daar om te komen met een wettelijke verplichting. De werkgevers hebben het monopolie bij het uitgeven van werk. Zij moeten de maatschappelijke plicht aanvaarden om die mensen een tweede kans te geven, zoals u het daarnet terecht noemde.

Minister **Kok**: Een wettelijke verplichting is geen onderdeel van het pakket waarmee de minister en de staatssecretaris naar de Kamer zijn gegaan en waar de Kamer haar goedkeuring aan heeft gegeven. Ik vind echt dat wij nu moeten investeren in het verwerven van voldoende steun in het geheel van de samenleving. Alle diensten, alle instellingen en alle verantwoordelijken moeten zorgen dat wij de trend de goede kant op krijgen.

Kok

De **voorzitter**: Als ik goed ben ingelicht, is er aanstaande donderdag een algemeen overleg over de WAO. Het lijkt mij verstandiger als de fracties er dan over spreken.

De heer **Marijnissen** (SP): Ik heb nog een korte vraag. In de Wet reïntegratie arbeidsgehandicapten staat als doel van dit kabinet een percentage van 3 tot 7. Is het dan zo onredelijk om te beginnen met 3 als verplicht percentage?

Minister **Kok**: Ik neem aan dat dit onderwerp zonder meer in het genoemde algemeen overleg aan de orde zal komen.

Het kabinetsbeleid op het punt van volksgezondheid, welzijn en sport raakt het hart van de samenleving. Het regeerakkoord brengt naast het individuele belang ook het toenemende maatschappelijke belang van gezondheid, welzijn en sport tot uitdrukking. Het meest in het oog springt de extra 5,6 mld., die in deze kabinetsperiode beschikbaar is voor intensiveringen in de zorg en voor de aanpak van de wachtlijsten en van de werkdruk. De nieuwe bestuurlijke aanpak blijkt op verschillende terreinen tot succes te leiden. Er zijn met alle partijen, ook met de cliëntenorganisaties, afspraken gemaakt over de aanpak van de werkdruk en de aanpak van de wachtlijsten. Het kabinet heeft in het regeerakkoord zeer omvangrijke investeringen in de zorgsector vastgelegd. In de Zorgnota 2000 treft u een nadere invulling van deze afspraken aan. Die nota laat tevens zien dat deze extra uitgaven ertoe leiden dat de zorgquote zich de komende drie jaar zal stabiliseren.

De heer Melkert pleit voor een analyse over de vraag hoeveel middelen op langere termijn nodig zijn. Ik zal straks, bij de afronding van mijn betoog, ingaan op de wijze waarop het Nederlandse kabinet zich voorbereidt op het verkennen van antwoorden op vragen die verband houden met eisen die de tweede helft van het eerste decennium van de nieuwe eeuw aan ons zal stellen. In elk geval onderschrijft het kabinet ook op dit terrein het belang van een langetermijnverkenning. Het SER-rapport over gezondheidszorg in het licht van de toekomstige vergrijzing gaat daarop in. Daarnaast werkt het RIVM aan de actualisering van de toekomstverkenning op het punt van de volksgezondheid. Het CPB en het SCP zijn in de afrondende fase van het ramingsmodel zorg, waarmee beleidsalternatieven kunnen worden doorgerekend.

In reactie op de vraag over zak- en kleedgelden voor bewoners van verpleeg- en verzorgingshuizen meld ik dat het kabinet werkt aan een voorstel om de niet bedoelde inkomensachteruitgang te repareren.

De heer Rosenmöller heeft gesproken over het kabinetsvoorstel over voorrangszorg voor werkenden. Ik herhaal nog maar eens dat het kabinet nimmer heeft voorgesteld om werkenden bij voorrang te opereren of in het ziekenhuis op te nemen. Dat zou in strijd zijn met onze beginselen van gelijke toegankelijkheid en solidariteit. De minister van VWS werkt nu, samen met staatssecretaris Hoogervorst, aan de concretisering van de toezegging aan de Kamer om nader in te gaan op tijdens het algemeen overleg over dit onderwerp aan de orde gestelde opmerkingen.

De heer **Melkert** (PvdA): De minister-president zet er de sokken in, maar ik moet nog even een vraag stellen over die langetermijnverkenningen. Ik heb met grote belangstelling kennisgenomen van alles wat via het CPB, het SCP en het RIVM aan ontwikkeling van langetermijnmodellen gaande is. Het is inderdaad zeer belangrijk om daarover te kunnen beschikken. Naast die feiten is de vraag natuurlijk of en hoe het kabinet ook zelf een methode en een moment bepaalt waarop inzichten bij elkaar worden gebracht en op een nader te bepalen wijze aan de Kamer en de samenleving worden aangeboden om die langetermijnverkenning over onderwijs en zorg richting te geven. Ik zou graag zien dat dat gebeurt en dat de minister-president zich beraadt over de vraag hoe en wanneer dat zal gebeuren.

Minister **Kok**: Ik heb op dit punt met betrekking tot de zorg het belang van een langetermijnverkenning aangegeven. Ik heb ook gewezen op een aantal rapportages en adviseringen die thans reeds lopen; in dat verband heb ik ook het SCP genoemd. Ik doe dat natuurlijk niet om de indruk te wekken dat dit allemaal op zijn beloop wordt gelaten. Het is natuurlijk de bedoeling om een aantal van die inzichten bij elkaar te brengen. Ik wil het thema echter iets verbreden. De heer Melkert heeft ook gesproken over onderwijs. In het debat van gisteren is ook door andere fracties het nodige gezegd over andere belangrijke beleidsprioriteiten, die voor de komende jaren natuurlijk van belang zijn. De samenleving verandert en er worden andere eisen gesteld, ook aan de overheid, de regering en de beschikbaar gestelde financiële middelen, soms vanwege de demografie en soms vanwege andere factoren. Het lijkt mij verstandig als wij in het kabinet op niet al te lange termijn gestructureerd gaan nadenken over de vraag hoe wij die toekomstverkenningen op een aantal van die terreinen organiseren en dan ook nog enigszins met elkaar in verband gebracht. Wij moeten er wel voor oppassen dat wij niet de kat op het spek binden en dat wij geen gepeperde claimnota's ontwikkelen. Wij kennen de cultuur in politiek Den Haag. Als je mensen vraagt om uit te rekenen wat de komende jaren verwacht wordt, dan blijkt dat ze zelden geneigd zijn om het naar beneden af te ronden. De heer Melkert kent mij langer dan vandaag en hij zal weten dat het uitnodigen tot claimnota's er bij mij niet ingebakken is.

Wij hebben in de Troonrede gezegd en ik heb dat vanochtend herhaald dat de nieuwe eeuw nieuwe eisen stelt, soms hogere eisen, kwalitatief en kwantitatief. Dan doet een kabinet er goed aan om zich goed voor te bereiden op het vervolg en om na te denken over de eigen kabinetsperiode heen, zonder verwachtingen te wekken of blanco cheques neer te leggen die niet zijn gedekt. Het heeft iets te maken met wat ik vanochtend zei, namelijk dat sommige voornemens en maatregelen verder reiken dan een jaar, soms zelfs langer dan een kabinetsperiode. De trends voor de langere termijn moeten goed zichtbaar worden gemaakt en ook worden voorzien van mogelijke eisen die aan overheidshandelen worden gesteld, met de daarbij behorende financiële prioriteiten. Dat project –vooruitkijken en een aantal van die zaken weer goed bij elkaar brengen – nemen wij graag op onze schouders. Ik zal ook graag met de collega's praten over de manier waarop wij dat gaan doen.

De heer **Melkert** (PvdA): Toch

bestaat het gevaar dat de minister-president – het is bijna niet mogelijk – te veel op zijn schouders neemt.

Minister **Kok**: Ik kan wel tegen een stootje.

De heer **Melkert** (PvdA): Het is van belang om weg te blijven van claims. Je moet altijd uitkijken voor gepeperde nota's. Wij moeten eerst verkennen wat nodig is. Speelt die OESO-norm op onderwijsgebied? Laten wij eerst voor onszelf een antwoord formuleren op de vraag of dat een probleem is of niet. Het zou best kunnen dat wij tot de conclusie komen dat wat wij nu doen voldoende is. Ik zie mevrouw Adelmund nee schudden. Het kan natuurlijk ook zo zijn dat het niet zo is, maar laat dat dan ook eens in beeld gebracht worden.

De **voorzitter**: Vragen worden aan de minister-president gesteld.

De heer **Melkert** (PvdA): De minister-president kan mevrouw Adelmund niet zien. Het is dus een ''service'' van mijn kant om dat aan te geven.

Voorzitter! Voor de zorg – de minister-president kan mevrouw Borst wel zien – geldt natuurlijk hetzelfde. Wij willen vooruitkijken, maar dan niet alleen op basis van modellen. Wij moeten er ook ons verstand bij gebruiken. Als het kabinet daar eens het voortouw in zou nemen. Dat zou echt werken voor de toekomst zijn. Als de minister-president dat bedoelt, dan zijn wij het eens.

Minister **Kok**: Dat zei ik, maar ik vind het een beetje eng om het tot twee sectoren te beperken. Een veranderende wereld stelt ook andere eisen aan onze verdediging en onze vredesoperaties. Een veranderende wereld stelt ook eisen aan de veiligheid op straat en wat wij daaraan doen. Ik heb er veel begrip voor dat de heer Melkert mij wil besparen dat ik overwerkt raak, maar mijn ambitieniveau is om in de toekomst te kijken en de resultaten daarvan per onderdeel in kaart te brengen en op basis daarvan informatie te verschaffen en afwegingen te maken. Ik doe dat liever op basis van een breed spectrum.

De heer **Melkert** (PvdA): Daar ben ik het mee eens, want er is op andere terreinen ook veel nodig. Laat dat in ieder geval langs deze wegen gebeuren en voorkom dat er weer zo globaal vooruit wordt gekeken dat er niet wordt gedifferentieerd. Dat is het gevaar bij deze methode.

Minister **Kok**: Een gewaarschuwd man telt voor twee. Ik zal de komende tijd graag in het kabinet bespreken hoe wij initiatieven kunnen ontwikkelen om onszelf meer inzicht te geven in ontwikkelingen en trends op de langere termijn en in de vragen en eisen die op die terreinen aan de overheid in kwantitatieve zin worden gesteld. Wij zullen de Kamer uiteraard op een gepast moment in die inzichten laten delen. Er zullen ook snel vragen aan de orde komen die verband houden met de wijze van financiering. Denkt u maar aan de zorg, het zorgstelsel en de financieringsmethodieken. Maar goed, we moeten niet alles tegelijk willen. Alles op z'n tijd. We moeten uitgaan van een breed kader en daarbinnen selecteren.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Dus dat brede kader presenteren met daarbij mogelijk de financiële claims die dat met zich zou brengen, zodat de Kamer daarop dan later haar oordeel kan baseren zonder dat er van enige formele koppeling sprake is. Zo begrijp ik u toch goed?

Minister **Kok**: Nee, want u gebruikt het woord ''claims'' en dat is natuurlijk het laatste waaraan ik denk. Het kabinet doet voorstellen. Als die niet direct van het ene jaar op het andere in begrotingen neerslaan, dan kun je op gezag van derden of op eigen gezag een aantal langeretermijnontwikkelingen laten zien en daarover een gedachtewisseling initiëren. Maar claims zijn, denk ik, niet aan de orde.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Nee, maar mijn vraag was: zonder dat het gepaard gaat met wat voor vormen van koppeling dan ook?

Minister **Kok**: Het is een beetje vooruitkijken en dat is eigenlijk waarvoor wij er zijn.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): En daar blijft het dan ook bij.

Minister **Kok**: Eenieder kan daarmee doen wat hij wil, zou ik zeggen, maar dan niet als onderdeel van een begrotingsvoorstel.

Dit is het derde kabinet waarvan ik deel uitmaak. Anderen hebben een nog langere ervaring. Ik vind dat vaak al heel veel is samengebald in de weken en maanden waarin een kabinetsformatie over kwesties wordt gepraat. Nu doen wij over het algemeen vrij lang over kabinetsformaties. Dat maakt weer veel goed, maar dat samengebald zijn is wel eens jammer. Er ligt vaak al heel wat materiaal van derden over langeretermijntrends, bijvoorbeeld van het SCP. Los van de vraag wie op een bepaald moment de politieke keuzes moet maken afhankelijk van de uitkomst van de verkiezingen, zou het volgens mij wel eens goed zijn voorwerk beschikbaar te hebben dat het beter mogelijk maakt om op een adequaat moment de lijnen te trekken naar de verdere toekomst. Zo zie ik de opmerking van de heer Melkert ook. Mijn kanttekening betrof in het bijzonder de vraag of dat tot één of twee sectoren moet worden beperkt. Ik ben er dus voor om die zaken alvast goed te bezien, met inschakeling van derden, zodat uiteindelijk beter tot een politieke afweging kan worden gekomen. Voor een belangrijk deel zal dat dan op een nieuwe periode betrekking hebben.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Precies. De heer Melkert deed natuurlijk gisteren meer en legde er een koppelingspercentage achter. Ik hoor u dat uitdrukkelijk niet doen.

Minister **Kok**: Zover ben ik nog niet. Ik wil niet uitsluiten dat over die dingen verder moet worden nagedacht, maar enige ruimte om tussen en binnen sectoren te manoeuvreren op basis van beleidsafwegingen is natuurlijk wel wenselijk.

Voorzitter! Dan de wachtlijstproblematiek. De aanval op de wachtlijsten in de zorg is ingezet. Het is natuurlijk heel erg ingesleten in allerlei commentaren die wij horen dat het nog niks is met die wachtlijsten, maar ik zou er toch op willen wijzen dat het kabinet om het plan voor het aanpakken van de wachtlijsten te faciliëren naast de ruim 1,5 mld. die in het regeerakkoord al voor de curatieve zorg was afgesproken, specifiek voor de wachtlijsten nog eens vier maal 130 mln. heeft uitgetrokken voor de periode

1999-2002. Wij zien nu wel degelijk een aantal markante voorbeelden van forse beperkingen in de lengte van wachtlijsten. Ook hier wil ik natuurlijk niet verkeerd worden verstaan. Er is geen reden om daarmee tevreden te zijn. Er is reden om tot verdere verbetering te komen door de prestaties van de instellingen op de voet te volgen en instellingen die onvoldoende presteren bij het wegwerken van wachtlijsten daarop aan te spreken in hun portemonnee. Niet alleen wordt extra geld uitgetrokken, ook zijn overige actiepunten van het plan van aanpak voortvarend opgepakt. Het Platform aanpak wachttijden curatieve zorg, onder leiding van de heer Dees, heeft zeer onlangs zijn eerste rapportage uitgebracht. Het platform concludeert goede hoop te hebben dat al binnenkort de actiepunten concrete resultaten zullen opleveren. Het gaat om zaken als een goede registratie, transparantie, doelmatiger logistiek, zorgbemiddeling en de relatie arbeid en zorg.

In deze kabinetsperiode is 1,3 mld. uitgetrokken om de wachtlijsten in de sector verpleging en verzorging aan te pakken. De aanpak richt zich erop meer mensen te helpen, maar ook op een beter inzicht in de omvang van de problemen. Met de bedragen die zijn uitgetrokken, kunnen naar verwachting 10.000 mensen extra worden geholpen. Regio's worden aangespoord om te komen tot een regionaal actief en integraal wachtlijstbeheer waarbij burgers met een urgente zorgvraag met voorrang moeten worden geholpen. In de derde plaats zal de informatievoorziening over wachtlijsten worden verbeterd, zodat wij zullen beschikken over valide wachtlijstgegevens, waarmee wij daadwerkelijk inzicht krijgen in de omvang van de problematiek. Ten slotte gaat het om de zogenoemde wachtlijstbrigade van de heer M. van Dam die onnodige belemmeringen zal wegwerken en goede initiatieven die hij tegenkomt breed onder de aandacht zal brengen.

Het kabinet heeft forse extra middelen ingezet op de sociale component van de samenleving. Investeren in kinderopvang, onderwijs, zorg, maatschappelijke opvang en veiligheid zullen het steeds meer mensen mogelijk maken om actief in de samenleving mee te doen. Zeker nu het economisch goed gaat en de welvaart toeneemt, komt de overblijvende sociale problematiek scherper in beeld. Dat is dan ook een belangrijke reden waarom de regering deze zomer, na alles wat al in het regeerakkoord is vastgelegd, nog eens 100 mln. extra uit te trekken voor jeugd, onderwijs en maatschappelijke opvang. Verleden week heb ik samen met enkele collega's overleg mogen hebben met vertegenwoordigers van gemeenten en provincies over de uitwerking van de afspraken inzake een gemeenschappelijk jeugdbeleid, zoals in het bestuursakkoord nieuwe stijl van verleden jaar is vastgelegd. Wij trekken dus samen met de medeoverheden op en wij praten niet over jongeren in termen van problemen. Niet dat er geen problemen zijn, maar wij zouden de jeugd geen recht doen en wij benutten de jeugd ook onvoldoende op wat zij de maatschappij te bieden heeft als wij er alleen in probleemtermen over zouden praten. Wij willen samen met gemeenten en provincies tot een betere balans komen in het jeugdbeleid met meer evenwicht tussen algemeen jeugdbeleid – hoe kun je investeren in versterking van algemene jeugdvoorzieningen? – preventief jeugdbeleid en de noodzakelijke zorg en straf voor wie dat nodig is. Uitgangspunt is: wat voorkomen kan worden, moet voorkomen worden! Liever preventief dan repressief! Wij kunnen niet vroeg genoeg beginnen, maar als mensen over de schreef zijn gegaan en er moet een antwoord op worden gegeven, dan is het ook nooit te laat.

Het kabinet wil de maatschappelijke betrokkenheid en verantwoordelijkheid van jeugd bevorderen, want meedenken, meepraten en vooral meedoen verhoogt de kwaliteit van allerlei voorzieningen die er voor jongeren zijn en ook de kwaliteit van de samenleving in het algemeen. Ze beperken uitval van jongeren uit het maatschappelijk bestel en daardoor vermindert ook de druk op de jeugdzorg. Tegelijkertijd wil het kabinet de totale jeugdzorg verbeteren met een investering van structureel 130 mln. in onder meer een snellere toegang tot de jeugdzorg en bestrijding van wachtlijsten. Nieuwe wetgeving op het gebied van de jeugdzorg moet dat stroomlijnen.

In het algemeen is het kabinet van mening dat ouders meer systematisch moeten worden betrokken bij het tegengaan van crimineel gedrag van hun kinderen, zeker ook van de wat oudere door politie, Halt-bureaus of eventuele jeugdofficieren. Ouders kunnen daarbij op hun verantwoordelijkheid worden gewezen en met enige drang op de mogelijkheid van ondersteuning bij de opvoeding worden gewezen. De minister van Justitie onderzoekt momenteel de mogelijkheden om tot een niet vrijblijvend aanbod te komen ingeval van ernstig normoverschrijdend gedrag van kinderen. Ingeval van ernstige ontsporing van jeugdigen kunnen aan ouders in het kader van een door de rechter uitgesproken ondertoezichtstelling aanwijzingen worden gegeven bij de opvoeding van hun kinderen. Ik weet dat deze gedachte allerwegen in de samenleving tegengeluiden oproept, alsof dit niet echt zou helpen, maar ik denk dat het toch het verkeerde signaal zou zijn als wij zouden nalaten verantwoordelijke ouders te wijzen op de rol die zij bij het voorkomen van ongelukken of bij het weer in het spoor brengen van ontspoorde jongeren hebben te vervullen.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Voorzitter! Ik volg de minister-president in deze benadering en zie de desbetreffende voorstellen met belangstelling tegemoet, maar ik neem aan dat dit bij voorkeur op een zo klein mogelijke schaal moet worden uitgevoerd. Dat wil zeggen dat zoiets naar onze opvatting alleen zou kunnen werken in de wijk, met de jeugdcoördinator, met de wijkagent, met de docent zo dicht mogelijk bij de mensen. Ik hoop dat de minister-president dat met ons eens is.

Minister **Kok**: Ja. Als illustratie van de maatregelen om jeugdproblemen, met een bijzondere aandacht voor criminaliteit, te voorkomen en waar nodig aan te pakken, geef ik de recentelijk in zeven grote steden gestarte wijkprogramma's voor opvoedingsondersteuning en ontwikkelingsstimulering. Deze bestaan uit twee onderdelen: ''communities that care'' en opvoedingsondersteuning en ontwikkelingsstimulering op wijkniveau. Er gebeurt al veel aan opvoedingsondersteuning, maar deze gezamenlijke aanpak van VWS en Justitie voegt daar iets aan toe: een veel meer gestructureerde en samenhangende aanpak op

wijkniveau en soms op een lager niveau, binnen de wijk. Hierbij worden de wijkbewoners niet benaderd als losse individuen, maar op hun bereidheid – en die is er zeer vaak – om zich als leden van een gemeenschap te gedragen en zich druk maken om hun wijk, om die wijk veiliger, leefbaarder en dus ook beter voor de jeugd te maken.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Ik maak mij even tot tolk van de lichaamstaal van de minister voor het grotestedenbeleid, die u niet kunt zien. Ik neem aan dat hij nauw bij deze aanpak is betrokken.

Minister **Kok**: Ja zeker. Het is een coproductie van VWS en Justitie, maar deze projecten worden in de grote steden met voorrang aangepakt, omdat daar vaak een cumulatie van problemen speelt. U kunt ervan overtuigd zijn dat de minister voor GSI op dit niveau een belangrijke coördinerende en vormgevende rol vervult, ook als hij niet expliciet wordt genoemd.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Ik zag u ademhalen. Is het juist dat u naar een volgend blok overgaat?

Minister **Kok**: Ja, dat was ik van plan. U begint mij steeds beter te kennen.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dat mag ook wel na tien jaar, zeven dagen en een paar minuten, of zoiets.

Over het volgende, dat zich op het snijvlak tussen ziekteverzuim en zorg bevindt, heb ik in dit blok niets gehoord, maar het is wel cruciaal voor mijn tweede termijn. Is het kabinet voornemens om zich tot werkgevers en werknemers te wenden voor een beperking van de bovenwettelijke uitkering met betrekking tot ziektes die in veel CAO's zijn opgenomen? En zo ja, waarom?

Minister **Kok**: Daarvan is mij niets bekend.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Mag ik dit antwoord zo verstaan dat, als het kabinet dit van plan was, dit zeker bij u bekend had moeten zijn? In het kabinet bestaan dus geen gedachten hieromtrent?

Minister **Kok**: Dat klopt.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dan zijn de citaten van staatssecretaris Hoogervorst hierbij gecorrigeerd.

Minister **Kok**: Voorzitter! Ter inleiding van het volgende blok wil ik beginnen met een paar opmerkingen over het inkomensbeleid. In het regeerakkoord zijn een aantal uitgangspunten geformuleerd: evenwichtigheid in de inkomensontwikkeling, het zoveel mogelijk vermijden van armoedevaleffecten en het zomin mogelijk belemmeren, en waar mogelijk ondersteunen, van de overgang van uitkering naar werk. Dat laatste bij voorkeur door de verhoging van de nettobeloning van werk, dus zonder dat de niet-werkende daar hinder van heeft. Met de voorstellen van het kabinet voor het jaar 2000 worden deze uitgangspunten naar onze mening op een consistente wijze toegepast. De meeste van de gebruikelijke, in de statistieken gehanteerde inkomensgroepen gaan er circa 1% op vooruit. Ik wijs er nogmaals op dat wij met statistieken werken; dat is iets anders dan aan alle individuele burgers de zekerheid kunnen geven dat zij op microniveau, in hun eigen bijzondere persoonlijke omstandigheden, allemaal 1% meer krijgen. Het is echter wel het doorsnee beeld, bij doorsnee omstandigheden. In het kader van de bestrijding van de armoedeval gaan minimumloners er 1,5% op vooruit; dat is dus meer dan de 1% van de meeste anderen, zodat de afstand tussen minimumuitkering en minimumloon met 0,5% toeneemt. Door de verhoging van het arbeidskostenforfait, de voornaamste lastenverlichtende maatregel, wordt de nettobeloning van werk verhoogd zonder dat dit ten koste gaat van de sociale minima. Hoe is dit bereikt? Door een geheel van belasting- en premiemaatregelen, inclusief een lastenverlichting van ongeveer 1 mld. Die volgt dan op de lastenverzwaring van dit jaar. Verleden jaar is hierover tijdens de algemene beschouwingen nogal wat te doen geweest. Wij hadden de euvele moed om de Nederlandse bevolking met lastenverzwaring op te zadelen. Na de lastenverzwaring van dit jaar met bijna 2 mld. gaan de lasten in ons voorstel volgend jaar met in totaal ongeveer 1 mld. omlaag. Die lastenverlichting is geen luxe omdat ze door de vormgeving die is gekozen de loonkostenmatiging en een verantwoorde arbeidsvoorwaardenontwikkeling ondersteunt en goed werkt voor de stimulering van de groei en het arbeidsaanbod. Het maakte ook onderdeel uit – soms in een wat grotere omvang – van de succesformule van de jaren 1994-1998. Ik heb al gezegd dat het verleidelijk is om te zeggen dat wij de economische voorspoed helemaal te danken hebben aan rugwind die wij internationaal ondervinden. Voor de volledigheid is het goed om te zien dat inspanningen in het verleden om de overheidsfinanciën te saneren maar ook inspanningen om de basis voor de werkgelegenheid structureel te versterken veel zoden aan de dijk hebben gezet. Daar waar in 1994-1998 ondersteunende lastenverlichting geen luxe was, maar hielp en werkte, is mijn stelling dat ook in 2000 de lastenverlichting van 1 mld. geen luxe is, maar ondersteunend werkt.

De heer **Schutte** (GPV): Er is de vergelijking van 1994-1998 met 2000 gemaakt. Er is een relevant verschil. Nu manifesteert zich op een aantal terreinen een spanning op de arbeidsmarkt. In 1994-1998 was dat een vrijwel onbekend verschijnsel. Dat maakt de vergelijking wat mank, juist als het gaat om een maatregel in de sfeer van lastenverlichting voor werkenden.

Minister **Kok**: Dat ben ik niet geheel met u eens. Het is waar dat de spanning op de arbeidsmarkt thans een andere dimensie heeft dan in 1994-1998. De inactiviteit is in alle analyses nog steeds onduldbaar hoog. Soms zijn werkgevers onvoldoende bereid om mensen die niet 100% aantrekkelijk zijn onmiddellijk in dienst te nemen; zie de discussie van zo-even. Soms kunnen mensen die wat verder van de arbeidsmarkt af staan, een duwtje, een stimulans gebruiken. Het is onze inschatting en onze berekening – in de praktijk kan het bewijs worden geleverd dat ze klopt – - dat een verhoging van het arbeidskostenforfait nog steeds ondersteunend werkt in het verhogen van de arbeidsparticipatie en het bevorderen van de deelname aan de arbeid door degenen die thans nog buiten het arbeidsproces staan.

De heer **Schutte** (GPV): Dat zal dat effect zeker ook hebben. De vraag is of het het meest effectieve instru-

ment is om je daarop te richten. Het is generiek naar alle werkenden. Sectoren waar spanning is krijgen ook een extra impuls. U zegt dat berekeningen het aantonen. Op grond waarvan komt u tot de conclusie, dat het ook vanuit dat oogpunt het meest effectief is om te kiezen voor een generieke maatregel richting alle werkenden?

Minister **Kok**: Het is moeilijk om een onderscheid te maken tussen degenen die nu reeds werken en degenen die dan vanwege het hogere forfait aan de gang zouden gaan. Je doet het of je doet het niet. In de analyses die wij aangereikt hebben gekregen is er alle aanleiding om de ondersteuning van een groter arbeidsaanbod te begeleiden in een maatvoering die overigens vrij bescheiden is. Het is voor een jaar. Na volgend jaar loopt het geheel over in een andere systematiek. Wij menen dat binnen het gegeven dat deze ruimte voor lastenverlichting beschikbaar is, ook die relatering aan de arbeidsmarkt van wezenlijk belang is. Het is ook van wezenlijk belang om een verantwoorde loonontwikkeling in de verschillende sectoren te ondersteunen. Men kan hiermee ook in het kader van de koopkracht rekeninghouden en heeft geen exorbitante arbeidsvoorwaardenverbetering nodig om tot een redelijke koopkrachtuitkomst in het jaar 2000 te komen

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Ik begrijp dat de minister-president ook bij de huidige stand van de economie van mening is dat de economie deze forse lastenverlichting er nog wel bij kan hebben. Hij maakt zich kennelijk geen zorgen over de oplopende inflatie of over de oplopende kosten per eenheid-product. Hij wil het huidige beleid dat, toegegeven, in de afgelopen jaren succesvol is geweest, zonder reserves voortzetten. Is hij niet bang dat dit de economie aanjaagt op een manier die niet meer verantwoord zou zijn?

Minister **Kok**: Een bijdrage tot het beheersen van de inflatie kunnen wij allemaal leveren door, met het steuntje van het voorstel inzake het arbeidskostenforfait in de rug, gematigde arbeidsvoorwaardenontwikkelingen af te spreken.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Daarmee antwoordt u bevestigend op de vraag of in deze economische situatie een causaal verband aantoonbaar is tussen arbeidskostenforfait en gematigde loonontwikkeling. Ik wijs erop dat de loonontwikkeling maar voor een gedeelte afhankelijk is van de CAO-loonontwikkeling. Werkgevers die op een overspannen arbeidsmarkt moeten opereren, vinden wel andere wegen om schaarse arbeidskrachten meer te betalen. Iets mag dan in de sfeer van de CAO gematigd zijn, de ontwikkeling kan op andere terreinen een stuk hoger uitpakken. Met andere woorden: het genoemde causale verband kan op z'n minst ter discussie worden gesteld.

Minister **Kok**: Als men bepleit, het geld voor de lastenverlichting anders te besteden, heeft dat op zichzelf geen ander economisch effect. Of je 1 mld. nu met het ene of met het andere instrument inzet, het leidt allemaal tot geld in portemonnees. Als mensen niet willen sparen, geven ze het uit. Het effect ten opzichte van de conjunctuur wordt dus niet wezenlijk bepaald door de keuze voor het ene of het andere instrument. Er is pas sprake van invloed wanneer wordt besloten, met dat geld het schatkisttekort te verminderen.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Tenzij je het, zoals het CDA altijd heeft gedaan, op een andere manier inzet.

Minister **Kok**: Ook dan wordt het besteed.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Ja, maar dan slaat het niet alleen bij werkenden neer, maar ook bij anderen. De afstand tussen netto-uitkering en nettoloon is in de afgelopen jaren in aanzienlijke mate vergroot. Op die weg gaat u nu weer verder.

Minister **Kok**: Wij moeten hierover helder zijn. Het gaat om de vraag hoe men, uitgaande van een goede ontwikkeling van de koopkracht van de mensen die op een sociaal minimum zijn aangewezen, met die afstand tussen uitkering en arbeid omgaat. Ik denk dat het goed is om mensen die aan de arbeidsmarkt deelnemen, daarbij te ondersteunen; ook het nieuwe belastingstelsel is daarop gericht. Dat lijkt mij een goede keuze, óók voor de dynamiek en de ontwikkeling van de werkgelegenheid op langere termijn.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Maar is het tegen die achtergrond niet de beste keuze om de algemene lastenverlichting via het arbeidskostenforfait, die nu ook bij de hogere inkomens neerslaat, om te zetten in een gerichte lastenverlichting aan de onderzijde? Daarmee kan dan het arbeidsaanbod aan die onderzijde echt worden gestimuleerd. Men kan dit vervolgens laten aflopen richting modaal. Dat komt overeen met de systematiek die in het nieuwe belastingplan wordt geïntroduceerd, zij het in een andere constellatie. Als systeem moet dit u aanspreken. Het werkt inflatiedempend, het is goed voor het arbeidsaanbod, het is precies gericht op de problemen die wij op dit moment kennen en het CPB stelt bij de doorrekening van onze tegenbegroting dat het goed werkt om de armoedeval tegen te gaan.

Minister **Kok**: In elk geval draagt ook deze vormgeving van de lastenverlichting niet bij aan een vergroting van de armoedeval.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Het CPB stelt letterlijk dat de zojuist beschreven EITC-vorm – ik gebruik maar even jargon, maar dat doen wij ook met de Wulbz en de Pemba; excuus tegenover de kijker – goed uitwerkt, dus tegen de armoedeval.

Minister **Kok**: Ja, ten opzichte van een heel klein gedeelte. Ik heb de indruk dat door de invoering van die income tax credits de marginale wig voor mensen met een baan op of net boven het minimumloon sterk toeneemt.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Neen, niet ''op of net boven het minimumloon''. De armoedeval daalt. Het gaat erom dat men een keuze maakt. Wie die keuze niet maakt, moet vervolgens ook niet meer praten over het grote probleem van de armoedeval. Het is echter niet goed om het een tegen het ander weg te strepen. Doordat men promotie maakt, verdient men meer geld, maar men houdt daarvan vervolgens iets minder over. Dat klopt. Dat is de klassieke discussie die ook in uw belastingplan zit via de heffingskorting en dat betreft

hetzelfde systeem. Dus de vraag, aan mij gesteld, is feitelijk voor u al door Vermeend en Zalm beantwoord.

Minister **Kok**: Ik heb u helemaal geen vraag gesteld; ik geef een reactie op een opmerking. Mijn reactie is in ieder geval dat naar de mening van het kabinet werk meer moet lonen, wat ons betreft over de volle breedte; bovendien moeten wij de armoedeval als een reëel probleem onder ogen zien. Het arbeidskostenforfait maakt werk meer lonend en vermindert de armoedeval, waarmee nog niets is gezegd over andere ideeën over invulling of vormgeving die uit de Kamer komen.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Wij weten allemaal dat die knelpunten zich meer manifesteren aan de onderkant dan aan de bovenkant van het loongebouw. Dan maakt de gerichte lastenverlichting, zelfs in combinatie met verhoging van het sociaal minimum, aan de onderkant de stap van uitkering naar loon nog meer lonend; tevens beperkt die de armoedeval. Inderdaad stijgt de marginale wig iets, maar het zijn wel twee grote oplossingen voor grote problemen waarvoor geen enkel kabinet echt een antwoord gevonden heeft.

De heer **Melkert** (PvdA): Zou ik de heer Rosenmöller een vraag mogen stellen?

De **voorzitter**: Nee; nu wordt het mij allemaal bijna te ingewikkeld. Volgens mij stelt de heer Rosenmöller zijn vragen aan de minister-president.

De heer **Melkert** (PvdA): Het is een korte vraag.

De **voorzitter**: Laten wij de minister-president eerst de vragen van de heer Rosenmöller laten beantwoorden. Dan zien wij wel verder. Dat is de normale gang van zaken.

Minister **Kok**: Er lopen twee elementen enigszins door elkaar. Ik geef aan op grond van welke twee invalshoeken wij menen dat in het totale pakket dat nu voorligt, de keuze voor verhoging van het arbeidskostenforfait gerechtvaardigd is: zowel om te zorgen dat werk meer lonend is als met het oog op de armoedeval. In het ''tegenplan'' van de heer Rosenmöller wordt het element van de earned income tax voorgesteld, maar daarbij gaat de marginale wig reeds op een vrij laag niveau boven het minimumloon behoorlijk stijgen. In een eerder debat verleden jaar of het jaar daarvoor is aangegeven dat het daar dan echt onmiddellijk gaat wringen. Dat is dus een schijnbare oplossing van een probleem op een klein deel van de arbeidsmarkt, maar op de weg naar modaal en daarboven creëert het nieuwe problemen.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Het wringt zodanig dat het plan volgend jaar 6000 mensen en op de lange termijn 55.000 mensen aan werk helpt! Ik zou met plannen van het kabinet die zo wringen, zeer tevreden zijn!

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Kan de minister-president mij uitleggen waar de visie van het kabinet over het arbeidskostenforfait leidt tot een vermindering van de armoedeval? Dat is mij namelijk totaal onduidelijk. Hij weet dat wij daarover onze eigen ideeën hebben; zo loopt onze oplossing via lastenmaximering.

Minister **Kok**: Als men andere regelingen invoert met gebruikmaking van het geld dat voor het arbeidskostenforfait wordt ingezet en men maakt dat inkomensafhankelijk, zal precies dat effect optreden waarop u wijst: bij het stijgen van het inkomen valt men uit de regelingen. Dat armoedevaleffect treedt bij het arbeidskostenforfait niet op.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Dat heeft met het inzetten van het arbeidskostenforfait als zodanig niets te maken. Als je wilt, kun je elders wel armoedevallen compenseren, maar dat staat los van de invoering van het arbeidskostenforfait.

Minister **Kok**: Het heeft in ieder geval alles te maken met het debat over alternatieven. Ik dacht dat dit ook een van de inzetten van dit debat was. Neemt u mij niet kwalijk dat ik het afzet tegen een door u aangedragen alternatief. Dat is toch niet onredelijk?

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Dat mag u doen en daar heb ik geen enkel probleem mee, maar u poneert de stelling dat het inzetten van het arbeidskostenforfait op uw manier een bijdrage levert aan het verminderen van armoedevallen. Welnu, die stelling bestrijd ik.

Minister **Kok**: Het heeft een positief effect op de verhouding tussen wat je krijgt als je werkt en wat je krijgt als je een uitkering ontvangt. Dat heeft wel degelijk de gewenste werking.

De heer **Melkert** (PvdA): Ik heb nog een vraag over de verwerking van de nu voorgestelde verhoging van het arbeidskostenforfait, natuurlijk voorzover deze hier ondersteuning krijgt, in de nieuwe belastingplannen. In de schriftelijke antwoorden staat dat deze verhoging de ruimte vergroot om in het belastingplan tot een verrekening te komen. Hieraan zijn wel een paar mitsen en maren toegevoegd. Ik vind dat antwoord niet duidelijk. Ik krijg graag de toezegging dat datgene wat nu extra in het arbeidskostenforfait terechtkomt, volgend jaar beschikbaar is voor de arbeidskorting die in het nieuwe plan wordt geïntroduceerd.

Overigens ben ik het eens met de reactie van de minister-president op het plan van de heer Rosenmöller. Ook in de berekening van het CPB staat dat de marginale wig aan de onderkant zeer sterk toeneemt. Werknemers met een laag loon worden er minder toe gestimuleerd zich in te spannen om een hoger uurloon te bereiken. Wij hebben er ook tijdens het debat over het regeerakkoord vorig jaar intens over gesproken. Je moet je in gemoede afvragen of je daarmee niet twee arbeidsmarkten maakt. Hierdoor kunnen mensen worden opgesloten in de onderkant van de arbeidsmarkt. Dat zou naar mijn mening niet goed zijn.

De **voorzitter**: De heer Rosenmöller wil kort reageren? Dat wil ik wel horen.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Een van de grote problemen op dit moment is de stap van inactiviteit naar activiteit; dat vindt iedereen. Die stap wordt met dit plan drastisch bevordert. Het zou de heer Melkert als sociaal-democraat moeten aanspreken om, waar algemene lastenverlichting ook terechtkomt bij de eentonners van de VVD, zoals hij

ze twee jaar geleden typeerde, de middelen gerichter in te zetten. Je moet in de toekomst zeker bekijken hoe de marginale wig zich ontwikkelt; dat is inderdaad een belangrijk punt daarbij. Op het moment dat de heer Melkert het argument van de marginale wig boven het minimum hanteert om dit plan af te schieten, bestendigt hij echter de inactiviteit. Die 6000 banen pakt hij niet en op lange termijn pakt hij ook die 55.000 personen niet.

De **voorzitter**: Mijnheer Rosenmöller, over ''kort'' worden u en ik het nooit eens. Mijnheer Melkert, probeert u het eens, ook kort.

De heer **Melkert** (PvdA): Vanzelfsprekend.

Ik zou het voorstel van de heer Rosenmöller goed vinden als er geen alternatief was, als wij anders niets zouden doen. Vanaf volgend jaar wordt er met het nieuwe belastingplan echter een arbeidskorting geïntroduceerd, die een enorme klap toebrengt aan dat probleem waarover ook de heer Rosenmöller zich terecht zorgen maakt. Je moet dan niet een nieuw probleem scheppen langs de weg die hij voorstelt. Ook de verhoging van het arbeidskostenforfait komt volgend jaar beschikbaar voor die arbeidskorting. Met meer ruimte kunnen wij dus volgend jaar het beoogde effect bewerkstelligen. Het zou goed zijn als ook zijn steun daarvoor verworven kan worden.

De **voorzitter**: Uw ''kort'' verschilt in niets van het ''kort'' van de heer Rosenmöller. Ik ga niet over de inhoud.

Minister **Kok**: De heer Melkert vroeg naar de verwerking van de verhoging van het arbeidskostenforfait. Er is inderdaad beoogd dat die verwerking volgend jaar plaatsvindt. Ik zie echter wel graag dat wij bij de vormgeving daarvan de kwestie van de middengroepen betrekken, het punt dat ik de vorige week naar voren heb gebracht. Dit is een uitwerkingskwestie, die hier natuurlijk terugkomt.

Ik heb nu goed toegelicht wat de keuzes van het kabinet waren en zijn. Ik kan als timmermanszoon niet op tegen de woorden van kapperszoon Melkert over de BTW op arbeidsintensieve diensten. Het is duidelijk dat zij een belangrijke impuls krijgen door de verlaging van het tarief en dat deze dus een goed effect op de werkgelegenheid heeft.

Het lijkt mij goed, vandaag ook de precieze maatvoering en vormgeving van het lastenverlichtingspakket met elkaar door te nemen. Ik zeg dit mede tegen de achtergrond van het eind vorige week uitgebrachte advies van de Sociaal-economische raad over bijzondere aanpassing van het minimumloon. Dit advies heeft het kabinet uiteraard nog niet in de eigen afwegingen kunnen betrekken. Het is om verscheidene redenen een belangrijk nieuw feit. Ik ben er verheugd over dat de Sociaal-economische raad unaniem de ook in deze Kamer vaak gehoorde pleidooien voor een algemene verhoging van het bruto-minimumloon niet onderschrijft. Dat betekent ook dat het SER-advies een aanduiding is van de groeiende consensus tussen overheid en sociale partners om zoveel mogelijk een specifiek inkomensbeleid te voeren. Op de tweede plaats is het van niet geringe betekenis, dat de Sociaal-economische raad unanimiteit heeft bereikt over een extra koopkrachtondersteuning van 1% voor sociale minima met kinderen en voor langdurige sociale minima. Die doelstelling is ook sympathiek.

Ik heb goed naar de Kamer geluisterd. De Kamer heeft gisteren veel opmerkingen gemaakt over mogelijke andere vormen van invulling van de 1 mld. lastenverlichting die het kabinet heeft voorgesteld. De Kamer heeft ook in uiteenlopende bewoordingen en in de vorm van uiteenlopende voorstellen bepleit dat aan de positie van sociale minima met kinderen en langdurige sociaal minima werkelijk het nodige wordt gedaan, ook langs de lijnen van hetgeen door de SER is voorgesteld. Ik zei al dat die doelstelling buitengewoon sympathiek is. Het kabinet wil in dit gemeen overleg tussen kabinet en Kamer natuurlijk optimaal luisteren en rekening houden met wensen en gedachten die in de Kamer bestaan. Dat neemt niet weg dat wij onszelf ook goed rekenschap hebben te geven van de budgettaire consequenties: zijn er voldoende budgettaire mogelijkheden om die weg in te slaan?

Dat brengt ons tot een bespiegeling over de ruimte die naar huidig inzicht voor lastenverlichting beschikbaar is over de jaren 2000 t/m 2002. Wij gaan dan uit van de ramingen van het Centraal planbureau, van de calculaties van Financiën op het punt van de inkomsten en van de veronderstelling bij het regeerakkoord dat over de vierjaarse periode de economische groei in het totaal 9% bedraagt. Naarmate de economische ontwikkeling in de eerste jaren meevalt, zouden er mogelijkheden kunnen ontstaan voor een verdergaande meevallende ontwikkeling van de inkomsten over de gehele vierjaarse periode. Dat moet altijd eerst blijken. Daar willen wij ons niet aan rijk rekenen. Het is beter om gewoon te rekenen met wat wij nu hebben. Dan blijkt dat er voor 2000 tot en met 2002 een totale ruimte voor lastenverlichting is van 7,2 mld. Uitgaande van een inzet van 5 mld. in 2001, resteert voor 2000 en 2002 een totaalbedrag van 2,2 mld. De vraag die zich, luisterend naar de opstelling van de Kamer, aandient is of de regering mogelijkheden ziet om wat meer lastenverlichting in 2000 te plaatsen en derhalve, alle andere omstandigheden gelijk blijvend, wat minder over te houden voor het jaar 2002, zonder in strijd te komen met de spelregels, met de verdeling tussen inkomsten en uitgaven en met het reële uitgavenkader.

Wij hebben, zoals gezegd, goed geluisterd naar wat er in de Kamer is gezegd. Het departement van Financiën en de andere betrokken departementen hebben berekend wat zo'n pakket, dat tot een plus van 1% voor de sociaal minima met kinderen en de langdurige sociaal minima zou moeten leiden, financieel zou betekenen. Zij hebben ook bekeken hoe het eruit zou kunnen zien. De heer Melkert heeft gisteren al gezegd dat hij zijn laatje met varianten nog niet had opengetrokken. Ik weet ook uit de vorige kabinetsperiode hoe rijk gevuld zo'n laatje kan zijn. Ik weet echter niet of het in dit stadium verstandig is om überhaupt tijdens deze algemene politieke beschouwingen laatjes met varianten open te trekken. Dat is natuurlijk een kwestie van smaak. De Kamer moet dat beoordelen. Namens het kabinet kan ik wel zeggen dat er voor een bedrag van tussen de 400 en 500 mln. is te verschuiven in de lastenverlichtingen voor 2002 en 2000. Anders gezegd: er kan in de verdeling tussen die twee jaren een wat zwaarder gewicht op 2000 worden gelegd. Met een bedrag van tussen de 400 en 500

mln., ruwweg over de manchet berekend, is met een paar maatregelen wel een koopkrachteffect van 1% te realiseren. Daarbij zijn drie elementen van belang. Twee liggen in de fiscale sfeer en één in de sfeer van de uitgaven. In de fiscale sfeer vindt er in zekere zin een reshuffle plaats in de hoogte van tarief 1A en tarief 1B. Tarief 1A wordt wat lager, terwijl tarief 1B wat hoger wordt. Het lagere tarief gaat natuurlijk meer omlaag dan het hogere omhoog, want anders krijg je die effecten niet. Voorts is er sprake, om het geheel beter financierbaar te maken, van enige beperking in de verhoging van het arbeidskostenforfait. Die beperking houdt in een verlaging van het eerder voorgestelde bedrag met ƒ 45. Het ging eerst om een bedrag van ƒ 390. Dat zou dus ƒ 345 worden. Die twee bedragen samen, de kosten van de reshuffle van de eerste schijf, A en B, en een iets beperktere arbeidskostenforfaitverhoging, kosten gesaldeerd ongeveer tussen de 400 en 500 mln. Daarnaast gaat de koopkrachtstijging voor de sociale minima met kinderen omhoog als gevolg van een verdere verhoging van de kinderbijslag, want er wordt een verdubbeling doorgevoerd van het bedrag dat het kabinet heeft voorgesteld. Dat is een kostenpost van 170 mln. Dat zou een plaats moeten krijgen in het uitgavenkader sociale zekerheid arbeidsmarkt, omdat het een uitgavenpost is.

Ik stel voor, voorzitter – anders denkt u misschien: wat komt hier ineens uit de hoge hoed? – dat het kabinet langs de lijnen van datgene wat ik heb voorgelegd, zo snel mogelijk en in ieder geval vóór de algemene financiële beschouwingen een precies uitgewerkt voorstel doet. Na een precisering en vaststelling van alle punten en komma's in de ministerraad krijgt de Kamer dus een gedachte voorgelegd die bij de algemene financiële beschouwingen kan worden getoetst en beoordeeld. Ik neem aan, gelet op de grote steun voor deze extra inkomensondersteuning van de laagstbetaalden met kinderen, dat daarover, los van alle andere verschilpunten over het arbeidskostenforfait en de andere zaken, geen verschil van inzicht zal hoeven te ontstaan. Dan zouden wij unaniem de unanieme SER volgen. Anders is het natuurlijk kolderland in het kwadraat.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Voorzitter! Al dan niet uit de hoge hoed, maar gewoon voortvloeiend uit de discussie die wij gisteren en vandaag hebben gehad, tenminste zo interpreteer ik het. Het is een stap vooruit, maar kan de minister-president aangeven of het bedrag tussen de 400 en 500 mln. dat nu wordt uitgetrokken, neerslaat bij alle mensen op het sociaal minimum? Of vindt hij dat dit bedrag zo gericht moet worden ingezet dat het neerslaat bij gezinnen met kinderen en langdurig uitkeringsgerechtigden?

Minister **Kok**: Dat lukt niet, want als je de kinderbijslag verhoogt, dan zal iedereen die in het genot van kinderen is daar het voordeel van hebben. Een verlaging van het belastingtarief zal ook een effect hebben op de andere inkomens. Weliswaar zal dat steeds minder betekenisvol zijn, ook procentueel. Dat is helder, maar het effect van zo'n maatregel slaat in zijn volle zwaarte op de groep waar het in de SER-advisering en in de Kamer om ging. Het gaat om mensen met kinderen die op het minimum zijn aangewezen. Die moesten 1% meer hebben, bovenop plus van om en nabij 1% dat reeds in de Miljoenennota voor 2000 was opgenomen. De plus één afgerond, wordt plus 2%. Het effect daarvan druppelt een beetje door in de rest van het inkomensgebouw, omdat belastingen en kinderbijslagen nu eenmaal voor alle burgers gelden.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Voorzitter! Ik luister zeer zorgvuldig. Ik heb gisteren zelf gepleit voor een verbetering voor alle mensen op het minimum. Collega Melkert vond dat ook, terwijl de heer Dijkstal het iets specifieker zag bij de genoemde groepen. Als je de laagste belastingschijf gaat verlagen, dan komt dat bij iedereen terecht. Dan is het meer een generieke dan een specifieke maatregel. Dat is beter dan te richten op specifieke groepen, zoals de SER voorstelt.

Minister **Kok**: De verschillende plaatjes schieten in een raketvaart over de tafel en dat zal wel zo blijven doorgaan. Als wij nu eens nagaan wat het procentuele effect op de koopkracht is voor mensen met twee keer modaal of met inkomens daarboven, dan blijkt dat het bijna te verwaarlozen is. Dat ligt op 0,1% of minder. Voor mensen met een modaal inkomen heeft het nog wel enig effect, maar die mensen – en ook mensen met een sociale uitkering die in de buurt van dat inkomen ligt – kunnen ook wel enige ondersteuning gebruiken.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Maar dat is ook niet het punt.

De **voorzitter**: Misschien is het wel een punt dat in tweede termijn opnieuw voorgelegd moet worden.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): De vraag die ik wil stellen is voor de beoordeling van het verhaal van de minister-president in tweede termijn cruciaal. Zijn het maatregelen die specifiek effect hebben voor gezinnen met kinderen of langdurig uitkeringsgerechtigden? Volgens mijn interpretatie is dit niet het geval. Ik meen dat het een instrument is dat voor alle mensen op het sociaal minimum tot een voordeel leidt. Dat zou ik graag bevestigd zien.

Minister **Kok**: Voor mensen op het sociaal minimum met kinderen en mensen op het sociaal minimum zonder kinderen ligt het heel dicht bij elkaar. Dus het positieve effect in de orde van grootte van plus één heeft voor beide categorieën uitwerking. En daarnaast – dat is ook logisch – zullen algemeen geldende regelingen, zoals de kinderbijslag en de werking van de tarieven, ook hun effect hebben voor de hogere inkomenscategorieën. Ik wil de Kamer vragen in overweging te nemen, een precies uitgewerkt voorstel te ontvangen van het kabinet na dit debat op weg naar de financiële beschouwingen. Ik heb de contouren daarvoor aangegeven. Ik denk dat het fiscaal om een bedrag in de orde van grootte van 400 à 500 mln. gaat. Dat is te vinden in een herschikking van die bedragen tussen de beide genoemde jaren. Voor de kinderbijslag praten wij over 170 mln. Dat plaatsen wij in het uitgavenkader sociale zekerheid arbeidsmarkt. Grosso modo geef ik nu de effecten aan. De werking daarvan is over het algemeen wel duidelijk. Een en ander kan betekenen dat de Kamer in dit debat een oordeel in algemene zin geeft over deze lijn en dat zij zich alle rechten voorbehoudt bij het beoordelen van de eindplaat een ander oordeel te geven. Die eindplaat zal echter niet

veel afwijken van wat ik nu op hoofdlijnen heb aangegeven.

De **voorzitter**: Ik heb niet de indruk dat die opmerking de mensen die nu willen interrumperen tegenhoudt.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Ik constateer, nu de minister-president in het pakket voorstellen dat hij doet ook een deel van het arbeidskostenforfait wil inzetten, dat het arbeidskostenforfait daarmee nu tot een pure inkomenspolitieke maatregel is geworden.

Minister **Kok**: Nee.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Jawel, u zet een deel in om weer te repareren. U heeft ook van de Hoge Raad van de zomer gehoord dat dat niet meer mag.

De **voorzitter**: Ik zou nu niet zelf het antwoord geven. Laat de minister-president dat maar doen.

Minister **Kok**: Ik neem aan dat zijn eigen antwoord de heer De Hoop Scheffer het beste bevalt.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Dat is meestal zo, maar ik houd mijn mond nu.

Minister **Kok**: Simpel gesteld, zijn er grenzen aan de ruimte die je voor zo'n maatregel beschikbaar hebt. Het is toch een vrij ingrijpende impuls voor alle minima met kinderen en ook voor minima zonder kinderen. Het is van belang om te onderzoeken of op de omvang van de stijging van het arbeidskostenforfait iets bespaard kan worden. Dat levert ook ruimte op voor het financieren van een pakket dat niet uit z'n voegen gaat. Die beperking van de verhoging is echter heel minimaal gehouden, omdat als wij het arbeidskostenforfait ''eruit zouden fietsen'' – wat uw voorkeur heeft; zij het dat u er dan andere dingen voor in de plaats stelt – dan betekent dat voor het koopkrachtbeeld voor mensen met een modaal inkomen een fikse verslechtering ten opzichte van de huidige situatie. Dat vinden wij niet reëel. Wij willen nu graag een pakket presenteren dat een accent geeft voor de groep die nu het meeste aandacht vraagt, de mensen met de laagste inkomens. Die verdienen ook een extra ondersteuning. Maar wij willen niet in dat inkomenspolitieke beeld voor 2000 verslechteringen tot stand brengen voor werkende mensen die dat arbeidskostenforfait mede zien als onderdeel van hun inkomensontwikkeling volgend jaar.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Mijn punt is dat het arbeidskostenforfait daarmee een inkomenspolitieke maatregel is geworden. Dat mag best, maar zo is het arbeidskostenforfait natuurlijk nooit bedoeld.

Minister **Kok**: Het arbeidskostenforfait is bedoeld om arbeid lonender te maken en heeft door de wijze waarop wij het hebben ingezet, uiteraard ook een effect in de koopkrachtondersteuning. Zoals ik al zei, kan men ook met een gematigdere inkomensontwikkeling volstaan, als men dat wil en als men dwars tegen de hoogconjunctuur in bereid is ook een beetje naar morgen en overmorgen te kijken. Dat zou ik verstandig vinden, want de AIQ loopt lelijk op. Aantastingen van de bedragen die zijn ingeboekt, zouden de plaats van het kabinet te zeer verstoren. Het gaat dus om een heel beperkte reductie van de stijging van het arbeidskostenforfait, waarbij wij de volle mep inzetten op de tariefmutatie. Het doel dat wij voor ogen hebben, om de laagstbetaalden extra koopkrachtondersteuning te geven, wordt hiermee voluit bereikt.

De heer De Hoop Scheffer heeft een vraag gesteld over de nieuwe inzichten over het voortschrijdend gemiddeld EMU-tekort. De minister van Financiën heeft een website waarop iedere maand het voortschrijdend gemiddelde over twaalf maanden wordt gepresenteerd. Over september 1998 tot en met augustus 1999 komt dat binnenkort op die website. Naar huidig inzicht zal er een overschot zijn.

Het is van belang om te zien dat de voortschrijdende twaalfmaandsgegevens als gevolg van wijzigingen in de patronen van uitgaven en ontvangsten ten opzichte van vorig jaar kunnen afwijken. Een deel van de belastingontvangsten is dit jaar relatief vroeg in het jaar ontvangen. Wij blijven duimen dat het doorgaat, maar naar huidig inzicht is er relatief veel vroeg in het jaar ontvangen. Een deel van de rentebetalingen vindt later in het jaar plaats dan vorig jaar. Dat hebben de deskundigen op Financiën zo uitgerekend.

Het huidige voortschrijdende EMU-saldo is mede hierdoor naar verwachting wat gunstiger dan de verwachte jaaruitkomst. De kans dat de verwachte jaaruitkomst een wat gunstiger beeld laat zien dan wij tot nu toe hebben in de Miljoenennota, is groter naarmate de verbetering structureel blijkt te zijn. Dat is wel belangrijk. Toen ik de uitkomst van onze overwegingen naar voren bracht, heb ik ook gewezen op de budgettaire kant. Zonder zekerheden te hebben maakt het bij het spreiden van de risico's over de jaren wel wat uit of je meer kans hebt op een meevallende ontwikkeling of op een tegenvallende. Als wij het inzicht hadden gehad dat er tegenvallers waren, zou het voor ons veel moeilijker zijn geweest om het voorstel aan te kondigen zoals ik net heb gedaan. Voor de volledigheid zeg ik dit er allemaal bij.

Voorzitter! Een groot voordeel van kinderbijslag is dat deze geen effect heeft op de veelbesproken armoedeval. Een inkomensafhankelijke kinderbijslag zou daar wel effect op hebben. Over dit onderwerp zijn ook opmerkingen gemaakt bij de toekomst van het belastingstelsel.

De vraag is gesteld of de huidige vormgeving van de landelijke regelingen voor IHS voldoende stimulansen biedt voor werkervaring. Een interdepartementale groep is bezig om daar in opdracht van het kabinet naar te kijken.

De heren Melkert en De Hoop Scheffer hebben aandacht gevraagd voor de Wet tegemoetkoming studiekosten. Het kabinet is zich zeer bewust van de problematiek die hier aan de orde is. In het regeerakkoord is niet voor niets een bedrag van 250 mln. extra uitgetrokken. Dit bedrag is bestemd om de vergoeding per schoolgaand kind te verhogen en de inkomensgrenzen voor ouders op te trekken. Daarbij moet de armoedeval zoveel mogelijk worden voorkomen. Dat betekent dat de uitkeringen in een zekere geleidelijkheid zouden moeten worden afgebouwd als het inkomen stijgt. Dat vraagt een vrij forse aanpassing van de WTS, waarbij ook belangrijke politieke vragen aan de orde zijn: hoe hoog moeten de bedragen zijn, geven we voor elk kind in het gezin hetzelfde bedrag, hoever willen wij de inkomensgrens optrekken, wat doen wij voor de allerlaagste inkomens en wat doen wij voor de duurdere schoolsoorten? Omdat het geld ook

op dit punt maar één keer kan worden uitgegeven, moeten die vragen in samenhang worden beantwoord. Daarom nodig ik de Kamer uit om deze ingewikkelde, maar politiek belangrijke discussie te voeren bij de behandeling van de nota over de WTS, die de Kamer deze zomer heeft ontvangen. Het kabinet hecht in elk geval zeer aan een spoedige behandeling daarvan.

Ik heb hiermee eigenlijk ook een antwoord gegeven op andere in dit debat naar voren gebrachte punten. Over de belastingherziening als een grote stelselwijziging...

De **voorzitter**: De heer De Hoop Scheffer wil een vraag stellen.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Ja, over de WTS. De minister-president pleit ervoor om die discussie naar achter te schuiven in de tijd, maar dat heeft tot gevolg dat de financiële ruimte die daarvoor bij deze beschouwingen gevraagd wordt of gevraagd kan worden, dan weg is. Die ruimte is dan bezet.

Minister **Kok**: Dat brengt mij op een algemeen punt. De heer Melkert heeft eerder een vraag gesteld over de uitgavenreserves. Ik heb zojuist aangegeven hoe het kabinet met de inkomstenkant wil omgaan en ook met het punt van de kinderbijslag, dat een logisch onderdeel is van een pakket dat erop gericht is om mensen met heel lage inkomens en kinderen te steunen. De algemene lijn van het kabinet is dat wij naar onze mening een degelijke en sluitende begroting hebben ingediend. Wij zien niet hoe er nog openingen kunnen worden gevonden zonder dat daarvoor een dekking wordt aangegeven.

De uitgavenreserve heeft qua techniek misschien in zoverre een ander karakter dat bij de start van het kabinet is afgesproken dat wij van jaar op jaar een reservering zouden opnemen in verband met het risico van tegenvallers in de uitgavenkaders in verband met de ruilvoet. In die sfeer zijn op dit moment geen zodanige risico's aanwezig dat we daarvoor een voorziening hebben moeten treffen in de uitgavenreserve. Dat geld is dus nog niet belegd met uitgaven. Het kabinet heeft er nadrukkelijk voor gekozen om die uitgavenreserve achter de hand te houden in verband met risico's op het punt van de loonontwikkeling, niet in de laatste plaats in sectoren zoals de zorg en het onderwijs. Men kan wel zeggen dat 1 mld. veel is en dat ook 250 mln. – vier tranches van 250 mln. is 1 mld. – heel veel is, maar het gaat om heel grote aantallen personeel. Als zich in de sfeer van de ruilvoet iets van een discrepantie zal voltrekken, ook in verband met de reeds bestaande spanningen op de arbeidsmarkt, is zo'n bedrag en zijn ook de tranches van dat bedrag snel weg.

Ik heb er dus behoefte aan om de Kamer bij de afronding van deze eerste termijn voor te houden dat het achter de hand houden van die uitgavenreserves, die tranches, niet een nieuwe illustratie is van onze welsprekende zuinigheid – hoewel dat een goede eigenschap is – maar dat dit echt is ingegeven door de gedachte dat het waarschijnlijk beter is om daaraan een bestemming te geven op het moment dat de arbeidsmarktgerelateerde problematiek zich aandient. Dat geldt dus voor een eventueel beslag op de uitgavenreserve; laat staan voor intensiveringen die zouden worden bepleit en waarvoor zelfs geen beroep op de uitgavenreserves worden gedaan. Daarvan zou ik dus helemaal niet zien in welke hoeken of gaten dat zou moeten worden gezocht, maar de heer Melkert is daar natuurlijk creatiever in.

De heer **Melkert** (PvdA): Nee, ik wil u complimenteren met het feit dat het kabinet zich het hoofd niet op hol laat brengen door alle berichten over meevallers. Het zal allemaal moeten blijken en het is daarom goed dat u voorzichtigheid vooropstelt. Zie ik het echter goed dat de uitgavenreserves voor het tweede deel van de kabinetsperiode eigenlijk zwaarder wegen, omdat de in het regeerakkoord veronderstelde loonontwikkeling in de publieke sector juist in 2001 en 2002 lager is dan de eventuele of waarschijnlijke uitkomst? Zie ik het dus goed dat, naast het feit dat nu al vaststaat dat die uitgavenreserve in 1999 niet nodig was, de uitgavenreserve in 2000 waarschijnlijk niet voor dat doel hoeft te worden in gezet? In dat opzicht zou het van belang kunnen zijn om te kijken naar de arbeidsmarktknelpunten, leraren en verpleegkundigen, en naar de vraag of je daar een nuttige besteding voor kunt vinden. Dan moet natuurlijk wel blijken dat het nodig is. Kan de minister-president ermee instemmen dat het niet zo'n rare gedachte is?

Minister **Kok**: In de gedachtewisselingen die wij in het kabinet hebben gehad op weg naar de afronding van de begroting is uiteraard veel aandacht besteed aan de risico's die het verder toenemen van knelpunten op de arbeidsmarkt kunnen opleveren, ook vanwege de personeelsvoorziening en de eisen die aan die sectoren worden gesteld. Ik vind het alleen niet zo verstandig om – kijkend naar die tranche 2000 – bedragen en sectoren toe te delen, zonder goed te zien waaruit de actieplannen bestaan die in de betreffende sectoren worden ontwikkeld.

Ik speel open kaart, want eerlijk duurt toch het langst, tenminste dat hoop ik. Er zit natuurlijk een spanning in het geheel van de meerjarencijfers wat betreft de geraamde loonontwikkeling. Dat heeft te maken met de manier waarop het CPB de effecten heeft ingeschat van met name de lastenverlichting in 2001 op de contractloonstijging. Maar goed, wij zijn daar uiteindelijk verantwoordelijk voor. Wij hebben er verantwoordelijkheid voor genomen, dus wij verschuilen ons er niet achter. Het CPB veronderstelt dan, nogal modelmatig, dat naarmate er meer lastenverlichting wordt gegeven, iedereen in de economie zich rustiger gaat gedragen, veel rustiger dan normaal. Dat is vrij heroïsch, zeker in een overspannen arbeidsmarktsituatie. Nu hoop ik overigens wel dat wij in goed overleg met sociale partners tijdig, via dit najaarsoverleg, kunnen praten over de vraag hoe men zo'n belastinghervorming met een bijbehorende koopkrachtontwikkeling taxeert, ook in termen van eigen gedrag. Ik zei al eerder dat wij niets opdragen. Ieder heeft zijn eigen verantwoordelijkheid, maar ik zou het goed vinden als sociale partners zich op weg naar 2001 – wij hebben dus nog even te gaan – rekenschap zouden geven van hun verantwoordelijkheid en hun mogelijke bijdrage aan een bestendige ontwikkeling van de werkgelegenheid op de langere termijn. Vanwege het veronderstelde verband van veel lastenverlichting in 2001 en weinig contractloonstijging zit er voor de overheid als werkgever – direct of indirect, onderwijs of zorg

– een knelpunt. Ik denk dat dit knelpunt voor een deel kan worden opgelost door zuinig met zoveel mogelijk tranches van die uitgavenreserve om te gaan. Als we al de verleiding zouden hebben om iets met die tranches uitgavenreserve te doen, wat wij niet hebben voorgesteld, dan moeten wij dat wel zo gericht en zo concreet mogelijk gerelateerd aan de arbeidsmarkt doen. Wij moeten letten op de knelpunten die zich nu reeds voordoen en aandienen waar wij misschien met goed beleid een beter antwoord op kunnen geven. Het is weliswaar wat lang, maar dit is het hele verhaal.

De heer **Melkert** (PvdA): Ik ben het zeer eens met de oproep aan sociale partners om de uitkomsten van het belastingstelsel 2001 straks niet voor kennisgeving aan te nemen. Ik denk dat dit een heel belangrijk punt is.

Ik kom nu even terug op die arbeidsmarktknelpunten en de uitgavenreserve 2000. Ik ben de minister-president ervoor erkentelijk dat hij de mogelijkheid in ieder geval onder ogen wil zien. Het hangt weliswaar af van actieplannen die zouden kunnen effectueren dat er meer leraren en verpleegkundigen worden aangetrokken en dat de arbeidsomstandigheden verbeteren. Komt het kabinet ook met voorstellen, als dat nodig wordt geacht, om dan met de Kamer te spreken hoe de gelden uit de uitgavenreserve productief kunnen worden ingezet?

Minister **Kok**: De heer Melkert is mij één grote stap voor. Hij is al bezig om invulling te geven aan gelden die wij eigenlijk niet willen besteden. Ik wil graag de tweede termijn afwachten over dit onderwerp. Ik heb toegelicht waarom het kabinet deze lijn heeft gekozen. Ik heb aangegeven – en dat was een ruimhartige opstelling van mijn kant – dat wanneer reeds nu enige invulling zou worden gegeven aan gelden van uitgavenreserves, die invulling heel erg arbeidsmarktgerelateerd en knelpuntoplossend zou moeten zijn. Ik vraag de Kamer daarover na te denken. Wij wachten graag de tweede termijn van de Kamer af. Afhankelijk van de inbreng vanuit de Kamer zullen wij bezien of dit wel of geen aanknopingspunten biedt om als kabinet te overwegen voorstellen aan de Kamer te doen. U begrijpt dat wij in dat eventuele geval toch graag zelf nog enigszins de regie willen hebben. In het eventuele geval dat wij moeten uitgeven wat wij wilden besparen, willen wij wel graag zoveel mogelijk richting geven aan de wijze waarop het wordt uitgegeven.

De heer **Melkert** (PvdA): Voorzitter! De regie is vanzelfsprekend aan de minister-president, maar ik hecht er wel aan dat die stap wordt gezet, zodat wij weer samen gelijk op kunnen lopen. Dat moet vanavond lukken, lijkt mij.

De heer **Dijkstal** (VVD): Voorzitter! Om het nog even goed te begrijpen het volgende. De reserve is vorig jaar door het kabinet gemaakt, omdat dit risico's voorzag waarmee het rekening wilde houden. De minister-president heeft net gezegd: het risico is er nu niet geweest. De vraag is welke betekenis dit heeft. Het risico had zich in 1999 kunnen voordoen, maar heeft zich dus niet voorgedaan. Je zou logisch redenerend kunnen zeggen: de ruimte die wij daarvoor hadden, zouden we wellicht kunnen aanwenden. Maar je weet niet of het risico zich in de toekomst wel of niet zal voordoen. Daar zit wellicht nog een verschil in.

Minister **Kok**: Dat zou kunnen. Nu gaat zelfs de heer Dijkstal mij voorbij, voorzitter. De benadering in het kabinet was: gegeven de omvang van de risico's in de jaren die nog komen, kan het geen kwaad om zelfs dit stukje nu niet benutte reserve nog even te reserveren. Dat is dus het punt. Of het risico zich heeft voorgedaan, is niet bepalend. Want je zou kunnen zeggen: het risico heeft zich dit jaar niet voorgedaan, dus kun je dat geld uitgeven aan bepaalde dingen. Het is een kwestie van inschatting van de omvang van mogelijke risico's in de komende jaren. Voor het overige herhaal ik wat ik zei. We zullen in tweede termijn met belangstelling de inzichten van de Kamer hierover aanhoren.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Ik meen het woord van de minister-president over het liever niet willen besteden goed te begrijpen. Hij heeft de regie – en als de heer Melkert dat zegt, is het zeker zo – en wij hebben de controle. Ik begrijp dat als er later in dit debat vanavond een meerderheid ontstaat, al dan niet binnen de coalitie, om een greepje te doen in de uitgavenreserve, dit niet op een ''neen'' van het kabinet zal stuiten. Heb ik hem zo goed begrepen?

Minister **Kok**: Ik heb getuigd van een grote belangstelling voor de inzichten die de Kamer in tweede termijn naar voren brengt. Ik zeg nog eens: een greepje. Ook een eventuele bestemming van die gelden past in de spelregels. Er ontstaat dus niet ergens in de begroting een gat. Het is een bestemming die wordt gegeven aan iets waarvoor potentieel ruimte is. Indien zich een meerderheid aandient of de hele Kamer zegt dat het allemaal mooi is, dan zou ik zeggen: pas op met de maatvoering en pas heel erg op met de invulling. Ik zou dat zeggen, omdat ik cruciaal acht de gerelateerdheid met het onderwerp waarvoor die reserve was, namelijk arbeidsmarktknelpunten in het onderwijs en de zorg en andere sectoren waarin de personeelsvoorziening van belang is. Afhankelijk van het verloop van de tweede termijn zou het kabinet kunnen overwegen u aan te kondigen dat wij daarvoor voorstellen zullen doen.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Het is dus ''eigenlijk liever niet'', maar als de Kamer zegt: ''liever wel'', dan mogelijk wel.

Minister **Kok**: Dan zullen wij mogelijk voorstellen doen, wat mij betreft ter voorbereiding van de financiële beschouwingen. Want het is belangrijk dat na de financiële beschouwingen de boeken helemaal gesloten zijn. Wij hebben nu de politieke beschouwingen. Het gaat trouwens veel over geld het laatste uur. Daarna krijgen we de financiële beschouwingen en dan worden de begrotingen per hoofdstuk behandeld. De ideeën die dan nog bestaan, moeten binnen die begrotingshoofdstukken worden gevonden. We kunnen niet het hele najaar door almaar open einden hebben.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): De minister van Financiën kijkt gelukzalig bij deze uitspraak van u.

Minister **Kok**: Ik ben het vak nog niet helemaal verleerd.

Voorzitter! Er valt natuurlijk veel te zeggen over het belastingstelsel en dergelijke, maar ik zou u willen vragen of dat niet allemaal kan

worden gewisseld als het belastingplan aan de orde is.

De **voorzitter**: Mij is gevraagd enige tijd te geven voor de voorbereiding van de tweede termijn.

De vergadering wordt van 16.02 uur tot 17.00 uur geschorst.

□

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Mevrouw de voorzitter! Allereerst dank aan de minister-president en in zijn persoon aan het kabinet voor de antwoorden, gegeven op de vragen die onder andere door de CDA-fractie zijn gesteld. Laat ik proberen in deze tweede termijn een korte analyse onzerzijds te geven van het verloop van dit debat.

Ik begin met het korte debat dat wij vanmorgen hadden over medisch-ethische zaken. Ik denk dat dit een waardig debat was en dat dit debat ook op dezelfde wijze moet worden voortgezet. Het gaat hierbij letterlijk om zaken van leven en dood. Het gaat om een debat, ik herhaal dat, zonder de claim van het morele gelijk. Het gaat wel om een debat waarin wij ten principale met het kabinet van mening verschillen bij de voorliggende wetsvoorstellen over de rol die de overheid bij het bewaken van de rechtsorde zou moeten innemen en aannemen. Wij zetten dat debat dus voort en wij hopen van harte dat ook bij het kabinet de bereidheid bestaat om dit debat, ondanks principiële meningsverschillen, met ons verder te voeren.

Wij hebben een discussie gevoerd – en dat was het hoofdthema van mijn bijdrage in eerste termijn gisterenmorgen – over verantwoordelijkheid, verantwoordelijkheid in de samenleving. Wie heeft haar, wie neemt haar? Waar gaat het om? Ik denk dat daar het verschil tussen de lijn die de CDA-fractie heeft gekozen en kiest en de lijn van het kabinet en de coalitiefracties zich bevindt tussen staatsdenken en marktdenken. De kern van mijn verhaal van gisterenmorgen moet zo gezien en gelezen worden, dat zoveel verantwoordelijkheid kan worden genomen tussen markt en staat in. Ik geef daarvan één voorbeeld. Als wij debatteren over de toekomst van de nutsfuncties – en wij hebben vanmorgen uitgebreid gesproken over de Nederlandse spoorwegen – dan is er via het concept van de maatschappelijke onderneming, dat de CDA-fractie nog verder zal uitwerken, zoveel tussen een dominante overheidsrol en het alles maar overlaten aan de markt. Daar kun je naar onze opvattingen ook bij een monopolist en een nutsbedrijf heel goede oplossingen voor vinden. Ook die discussie zullen wij moeten voortzetten, ook al hebben wij daarover gezien de laatste interventie van de minister-president ten aanzien van een beursgang van de spoorwegen andere opvattingen dan het kabinet. Wat ik zeg over staat en markt en over nutsfuncties, kan ik uitbreiden tot de discussie die wij binnenkort voeren over de toekomst van ons mediabestel. Dat kan ik uitbreiden naar ziekenfondsen, alles vanuit dezelfde verantwoordelijkheidsverdeling.

Waar het de afgelopen twee dagen ook uitgebreid over is gegaan – en terecht – is wat je doet met mensen in de knel. Wat doe je met de armoedeval? Ik wijs het kabinet er nog eens op dat wij sinds vorig jaar een plan hebben gemaakt en een geheel eigen opvatting hebben hoe je die armoedeval moet afvlakken en kunt voorkomen. Vanmiddag is dat ook aan de orde geweest. Dat plan heet ''De moeite waard''. Ik wil het kabinet nog eens oproepen, gehoord de discussie die wij de afgelopen twee dagen hebben gehad, om daar nog eens goed naar te kijken. Op het moment dat men bereid is om de discussie met ons aan te gaan om die belangrijke kosten van mensen, van gezinnen en van huishoudens, voor kinderen, voor wonen en voor zorg aan een bepaald plafond te binden, ben je gericht bezig. Dan voorkom je bewegingen zoals ook vanmiddag zijn gemaakt door het kabinet, dat je eerst via een verhoging van het arbeidskostenforfait de afstand tussen lonen en uitkeringen vergroot en dat je daarna weer tot reparatiemechanismen moet komen om de mensen aan de onderkant tegemoet te komen.

Wat het arbeidskostenforfait betreft, voorzitter, maak ik de opmerking dat de CDA-fractie van mening is dat, gezien de stand van de economie, gezien de overspanning die al optreedt op de arbeidsmarkt, gezien het risico van een verdere overspanning, gezien het risico van een verdere toeneming van de inflatie, gezien het door ons bestreden causale verband tussen arbeidskostenforfait en loonontwikkeling, en gezien het door ons bestreden causale verband dat je door een verhoging van het arbeidskostenforfait mensen aan het werk krijgt... Ja, dat ging op, die theorie, en dat heeft zeker gewerkt. Maar als je nu kijkt wie er op de arbeidsmarkt zouden moeten komen en je constateert dat dit ouderen zijn en allochtonen, dan beantwoorden wij de vraag of een weer verdere verhoging van het arbeidskostenforfait daaraan meehelpt, negatief. Het is dus én een economisch verhaal én een verhaal over: krijg je de mensen wel aan het werk?

Ik heb al gesproken, voorzitter, over de doelstellingen in het pakket dat de minister-president een kwartier vóór de schorsing presenteerde, waar het betreft de ruimte die hij ziet boven op datgene wat het kabinet in de Miljoenennota en bij de verschillende begrotingen heeft gepresenteerd. Er is ruimte gekomen en laten we er maar blij om zijn dát er ruimte gekomen is. Welnu, van de doelen waaraan die ruimte wordt besteed, zegt de CDA-fractie uiteraard niet: dat moet je allemaal anders doen, kabinet. Immers, dan gaat het om zorg, dan gaat het om defensie en dan gaat het om wachtlijsten. Ik verwijs even naar het wachtlijstenplan, waar ik vrijwel alles in herken van een plan dat door mijn collega Siem Buijs enige tijd geleden al is ingediend. Verwacht dus van ons niet dat wij daartegen zijn; wij steunen dat plan.

Maar ik vraag wel aandacht voor onze eigen doelstellingen. Onze eigen doelstellingen betreffen uiteraard de onderkant van onze samenleving, maar betreffen ook met name de middeninkomens. Ik heb gisteren aangeven wat de prioriteiten zijn. Ik heb vier prioriteiten genoemd in mijn interventie gistermorgen en ik wil die vier prioriteiten herhalen. Ik wil op die vier gebieden ook – u kent de manier waarop wij dat willen invullen; dat betreft het arbeidskostenforfait – een viertal moties indienen. Ik begin, mevrouw de voorzitter, met de kinderbijslag.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende, dat de aanwezigheid

van kinderen grote gevolgen heeft voor de koopkracht van gezinnen;

overwegende, dat de huidige kinderbijslag slechts een deel van de kosten van kinderen compenseert;

verzoekt de regering de uitgaven voor de kinderbijslag met 400 mln. te verhogen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door het lid De Hoop Scheffer. Naar mij blijkt, wordt zij voldoende ondersteund.
Zij krijgt nr. 3 (26800).

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Voorzitter! Waar met name ook een probleem aan de orde is voor lagere maar ook voor middeninkomens, is op het punt van het wonen. Ik noemde net al wonen als een van de centrale elementen in de manier waarop wij als christen-democraten ervoor willen zorgen dat de inkomensverdeling in Nederland rechtvaardiger wordt en voorkomen wordt dat mensen in armoedevallen terechtkomen. Dat geldt ook voor wonen en vandaar de volgende motie.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende, dat huishoudens als gevolg van de huidige huursubsidieregeling te maken kunnen krijgen met een grote armoedeval;

overwegende, dat de kosten die huishoudens aan wonen besteden, de afgelopen jaren sterk zijn gestegen en dat met name de huishoudens met een laag inkomen te maken hebben met deze stijging;

verzoekt de regering de huurkosten van passend wonen te maximeren aan 15% van het meerpersoonshuishoudinkomen en de normhuur op het laagste inkomensniveau in 2000 te verlagen naar *ƒ* 324, zodat op bijstandsniveau de te betalen huur 15% van het inkomen bedraagt,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door het lid De Hoop Scheffer. Naar mij blijkt wordt zij voldoende ondersteund.
Zij krijgt nr. 4 (26800).

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Mevrouw de voorzitter! Een derde punt van onze eigen grote prioriteiten betrof en betreft de gezinnen van ouders met kinderen die voortgezet onderwijs of beroepsonderwijs genieten. Ik heb gistermorgen met concrete cijfers proberen aan te geven hoe groot de armoedeval kan zijn, wanneer in zo'n gezinssituatie het inkomen slechts heel licht omhoog gaat: die armoedeval is enorm. Daarom vinden wij ook op dit punt het de moeite waard een poging te doen de Kamer te winnen voor een uitspraak in deze richting.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat de kosten in het voortgezet onderwijs en in het beroepsonderwijs sterk zijn gestegen;

overwegende, dat hierdoor en door de toerekeningssystematiek gezinnen met kinderen met middeninkomens niet of niet voldoende kunnen profiteren van de tegemoetkoming studiekosten;

overwegende, dat de voorgenomen verzachting te laat komt en onvoldoende is;

verzoekt de regering reeds met ingang van het komend cursusjaar de middeninkomens veel verder tegemoet te komen dan tot nu toe voorgenomen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door het lid De Hoop Scheffer. Naar mij blijkt, wordt zij voldoende ondersteund.
Zij krijgt nr. 5 (26800).

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Voorzitter! Een vierde terrein door mij gisterenmorgen aangesneden, betreft gemeentelijk beleid. Het is ons in de afgelopen periode uit een aantal gemeenten duidelijk geworden – Leeuwarden is het meest sprekende voorbeeld daarvan omdat daar het armoedeplan op onze manier van denken is gebaseerd – dat zij in de knel komen met hun kwijtscheldingsbeleid. Om die reden willen wij het kabinet verzoeken, gemeenten in staat te stellen de kwijtschelding van lasten iets eenvoudiger, iets simpeler te maken en mensen met die lasten tot een iets hoger niveau tegemoet te komen. Om die reden wil ik de volgende motie voorstellen.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat het lokale kwijtscheldingsbeleid een belangrijk bestanddeel is van het huidige armoedebeleid;

constaterende, dat huishoudens als gevolg van het huidige lokale kwijtscheldingsbeleid te maken kunnen krijgen met armoedevallen;

verzoekt de regering de kwijtschelding op te trekken tot 130% van het minimumloon en de kwijtscheldingsregeling te koppelen aan de verplichting tot invoering van een glijdende schaal voor betalingscapaciteit in de gemeentelijke kwijtscheldingsregeling,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door het lid De Hoop Scheffer. Naar mij blijkt, wordt zij voldoende ondersteund.
Zij krijgt nr. 6 (26800).

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Voorzitter! Een viertal kernpunten, een viertal hoofdterreinen en een viertal moties. Als ik op dit anderhalf à twee dagen durend debat terugkijk en de ruimte die tussen kwart over vier en half vijf vanmiddag ontstond om meer te doen dan het kabinet heeft voorgesteld in aanmerking neem, constateer ik dat de zeer gunstige en zonnige stand van de economie het mogelijk maakt om een aantal wensen te honoreren, wensen die ook door de coalitiepartijen naar voren zijn gebracht. Ik constateer bovendien dat de coalitie in staat is – ik heb dat gisteren ook in het laatste deel van mijn bijdrage

gezegd – tot de conclusie te komen dat wij alles kunnen doen, dat alle wensen gehonoreerd kunnen worden omdat alles kan. Die wensen vinden wij met onze eigen aanvullingen goede wensen. Wel zeg ik erbij dat beleid voeren meer is dan alleen het praten over cijfers en cijfertjes. Ik heb dat gisteren ook in eerste termijn willen zeggen. Beleid voeren en keuzes maken moet gebeuren met visie. Dan blijf ik constateren, ook na de debatten vanmiddag, dat er voor een toekomst van de sociale zekerheid, het zorgwekkend grote aantal mensen in de WAO, de toekomst van de gezondheidszorg en de toekomst van de WAO meer nodig is dan alleen meer geld. Ik roep daarom het kabinet op om ook de discussie aan te gaan over de structuur en de manier waarop je dat soort problemen oplost. Ik herhaal wat ik zojuist zei: dan gaat het over meer dan staat en markt. Dan gaat het om de vraag waar je de verantwoordelijkheden terug kan leggen daar waar ze horen. Dat is bij de mensen, bij hun keuzes, bij hun organisaties en bij de verbanden waarin zij samenleven en samenwerken.

Daarom vraag ik meer van deze coalitie dan ik tot nu toe heb gezien, hoezeer wij het ook eens zijn met de financiële prioriteiten. Op het gebied van de WAO, de gezondheidszorg, het buitenlands beleid en defensie, waar toch vrij fundamentele meningsverschillen onder het tapijt zijn blijven liggen, zullen wij via het geven van onze opvatting een bijdrage leveren, opdat het kabinet wel beleid kan gaan voeren en niet moet blijven bij de constatering, dat er een fundamenteel meningsverschil is tussen de twee grote coalitiefracties. Dan willen wij er mede voor zorgdragen dat op een belangrijk punt van vreemdelingenbeleid de meningsverschillen in de coalitie er niet toe leiden dat er geen beleid kan worden gevoerd.

Mevrouw de voorzitter! Keuzes gaan verder dan cijfers. Ik heb gisteren gezegd dat de CDA-fractie zich in de komende periode echt niet zal beperken tot het ''neen'' roepen op de punten, waarvan wij vinden dat het verkeerd gaat. Ik hoop dat de indruk is blijven bestaan dat wij dat in dit debat ook niet gedaan hebben. Wij zullen al die punten, of het nu de zorg betreft of de sociale zekerheid, het kinderplan, het vreemdelingenbeleid dan wel het veiligheidsbeleid, beleggen met onze eigen ideeën en met onze eigen plannen. Dat is de manier waarop wij het kabinet tegemoet zullen treden. Ik roep het kabinet op om met mij de conclusie te delen, dat het goed gaat met de economie, dat wij van ganser harte met het kabinet hopen dat het goed blijft gaan maar dat dit wel de plicht op het kabinet legt om op een aantal terreinen ook beleid te voeren. Want beleid is meer dan een kwestie van centen. Het is meer dan een kwestie van geld.

□

De heer **Melkert** (PvdA): Mevrouw de voorzitter! Ik dank het kabinet zeer voor de wijze waarop het deze Kamer tegemoet is getreden. Er zijn wel eens algemene beschouwingen geweest waarbij het iets moeilijker was om bruggen te slaan. Naar wij hopen, komt het de kwaliteit van de uitkomst ook ten goede. Daarmee zeg ik overigens niet dat er geen kwaliteit zat in de voorstellen van het kabinet zelf. De kwaliteit was hoog, het kan echter altijd nog een tandje méér. Als wij dat gezamenlijk voor elkaar krijgen, heeft het deze dagen allemaal zin gehad.

Ik zou nog even aandacht willen vragen voor het conclaaf. Dat gaat dus niet door, dat was gisteren wel duidelijk. Ik stel mij zo voor dat het een kringgesprek wordt. Daarin voelen Nederlanders zich ook veel beter thuis. Het is en blijft volgens mij nodig dat wij ons beraden op de wijze waarop wordt omgegaan met een evaluatie van hetgeen er in en rondom de operatie in Kosovo is gebeurd. Het was volkomen toevallig, maar ik raad iedereen aan de kolom van Henk Hofland in NRC Handelsblad van gisteren te lezen, onder de kop ''Achter de humanitaire schermen''.

Er zijn een aantal vragen over de NAVO, het vermogen van de NAVO, de besluitvormingsstructuur van de NAVO en onze eigen rol daarin. Het is zeer de moeite waard deze goed te bezien om in de toekomst beter uitgerust te zijn voor de belangrijke vragen die dan op ons bord kunnen komen. In Amerika in de Washington Post en in Engeland in het programma News Night is al uitgebreid teruggeblikt op de gang van zaken rondom de NAVO-operatie. Omdat wij normaal graag onderzoek doen en willen terugblikken als iets fout gegaan is en nu het gevoel bestaat dat op zichzelf het resultaat van de militaire operatie goed is geweest, bestaat het risico dat wij overgaan tot de orde van de dag. Dat zouden wij niet moeten doen. In dat complex van politieke en militaire besluitvorming kan soms wel eens de noodzaak liggen om ook in beperktere kring kennis te nemen van de precieze gang van zaken, procedures en feiten. De heer De Graaf vroeg daar naar mijn mening terecht naar. Daarom meen ik dat wij ons moeten beraden over de procedure om dit alles te bespreken, vanzelfsprekend met als uitkomst dat er uiteindelijk een openbaar debat zal moeten worden gevoerd naar aanleiding van een openbaar document van het kabinet. Dat staat onder alle omstandigheden vast. Ik ben de minister-president erkentelijk voor de toezegging die hij op dat punt heeft gedaan.

De heer **De Graaf** (D66): Ik heb al eerder gezegd dat ik het een sympathieke gedachte vind om daarover verder door te praten. Maar is de heer Melkert zich ervan bewust dat de commissie die door deze Kamer is ingesteld om eens te kijken naar onder andere de besluitvorming ten aanzien van de uitzendingen in het verleden, deze zomer een brief heeft gestuurd over haar werkzaamheden? Daarin wordt uitdrukkelijk aangegeven dat ook de besluitvorming rondom Kosovo wordt meegenomen. Is het dan niet verstandig om de discussie die de heer Melkert wil voeren, te koppelen aan de bevindingen van die commissie?

De heer **Melkert** (PvdA): Ik kan mij die vraag goed voorstellen; toch meen ik van niet. Ongetwijfeld zal de commissie er ook het hare over zeggen, maar het gaat mij nu primair om de invalshoek van de NAVO-structuur en onze rol daarbinnen. Uw vraag betreft natuurlijk een deel daarvan, maar dit reikt verder en is naar mijn mening ook urgent. De ontwikkelingen in de NAVO gaan door; zie de uitlatingen van Robertson als minister van defensie en straks SG van de NAVO. Dan mogen wij natuurlijk niet zeggen dat wij eerst een tijdje moeten wachten totdat wij er verdere rapporten over hebben. Ik meen dat het elkaar ook niet hoeft uit te sluiten.

De heer **Schutte** (GPV): Voorzitter!

Wij hoeven dit onderwerp nu niet tot conclusies te laten leiden. Ik heb wel een vraag over de opmerking van de heer Melkert, dat wij ons moeten beraden op de procedure. Hoe wil hij dat doen? Wil hij een initiatief nemen in de kring van de fractievoorzitters, zoals hij even suggereerde? Of wil hij dat via het Presidium laten gaan? Heeft hij er bepaalde gedachten over?

De heer **Melkert** (PvdA): Ik ben in ieder geval bereid om mij met de collega-fractievoorzitters daarover te verstaan. Afhankelijk van de meningen kan het ook nuttig zijn om via het Presidium te bekijken hoe wij dat verder aanpakken. U hoort nog van mij; dat is eigenlijk de kern van de zaak.

De heer **Schutte** (GPV): Ik had dat zo begrepen.

De heer **Melkert** (PvdA): Voorzitter! Ik meen dat de minister-president niet is ingegaan op mijn vraag over de extrapolatie, de doorrekening wat er gebeurt met de staatsschuld als wij een begrotingsevenwicht hebben en in de komende jaren van 2 of 3% economische groei per jaar uitgaan. Dat is niet zo belangrijk voor dit debat, maar het zou toch goed zijn als de minister van Financiën dat overzicht aan ons doet toekomen voordat hij over twee weken met de financieel woordvoerders in discussie gaat. Dat kan dan een levendig vervolg geven op datgene wat wij hier hebben besproken.

Wij zijn een eindje verder gekomen in de gedachtewisseling over de langetermijntrends en de rol van het Sociaal en cultureel planbureau om in het bijzonder op de terreinen onderwijs en zorg, zo zeg ik, maar ook op andere terreinen, zo zegt de minister-president terecht, te bekijken wat in de komende tien, vijftien jaar de aanspraken van belangrijke maatschappelijke taken zijn op de collectieve uitgaven en op de particuliere bijdragen. Ik was het zeer met de minister-president eens dat het van belang is om dat te doen voordat er weer kabinetsformaties aankomen, want onder druk van de tijd worden vaak vrij vergaande kwesties besproken en van een besluit voorzien. Ik hoop zeer dat het kabinet binnenkort nader wil preciseren – daar zijn vast wel gelegenheden toe – hoe het dat denkt uit te werken. Er is grote behoefte aan, juist tegen de achtergrond van het bereiken van begrotingsevenwicht. Het kabinet zou een belangrijke taak vervullen door wat langer vooruit te kijken en het SCP daarbij nadrukkelijk in te schakelen.

Voorzitter! Ik kom bij de gedachtewisseling over de huren. Ik heb dit onderwerp geplaatst in het kader van het inkomens- en inflatiebestrijdingsbeleid. Vanuit beide invalshoeken is het van betekenis als wij erin zouden slagen om de huurtrend inflatievolgend te maken. Dat betekent dat huurders te maken krijgen met veel minder huurstijging dan zij in de afgelopen jaren, soms tandenknarsend, gewend waren. Het is de hoogste tijd dat die trendbreuk wordt gerealiseerd. Er is nog een motief om dit voor te stellen, namelijk om staatssecretaris Remkes een steun in de rug te geven bij zijn besprekingen met de woningbouwverenigingen over het tot stand brengen van een overheveling van middelen van rijke naar arme corporaties, zoals in het regeerakkoord is afgesproken. Ik heb die steun in de rug als volgt verwoord.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat in het jaar 2000 de afspraken inzake het te voeren huurbeleid voortvloeiend uit het bruteringsakkoord zijn afgelopen;

constaterende, dat op basis van eerder genoemde afspraken er sprake is geweest van huurstijgingen die substantieel zijn uitgekomen boven het niveau van de inflatie;

voorts constaterende, dat het Nationaal programma volkshuisvesting (NPV) sinds 1997 niet meer is geactualiseerd;

van mening, dat de voorstellen tot het huurbeleid voor de komende jaren moeten worden beoordeeld op basis van een in overleg met de huurders en verhuurders opgesteld landelijk investeringsprogramma van de sociale huursector, waaronder een financiële verantwoording met een stelsel van verevening, waarbinnen ''arme'' corporaties afdoende in staat zijn gesteld tot het doen van investeringen in het eigen werkgebied;

verzoekt de regering in het geval van het ontbreken van een dergelijk beleidskader uit te gaan van een inflatievolgend huurbeleid,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door het lid Melkert. Naar mij blijkt, wordt zij voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 7 (26800).

De heer **Melkert** (PvdA): Voorzitter! Ik meen dat wij een productieve middag achter de rug hebben gehad, nadat de minister-president met grote largesse vanuit het kabinet toch begrip toonde voor de brede wens in de Kamer om rekening te houden met het advies van de Sociaal-economische raad en grosso modo 1% extra koopkracht beschikbaar te stellen voor mensen met een lager inkomen, in het bijzonder mensen op een minimuminkomen met kinderen. Zou het een idee zijn om de improvisatie die vanmiddag nog zichtbaar achter de regeringstafel plaatsvond, als het ware netjes te laten uitkomen op een precisering van wat de regering voor ogen staat, zodat wij als wij vanavond naar huis gaan thuis trots het resultaat van onze noeste arbeid kunnen laten zien? Bij mij thuis wordt daar in ieder geval wel op gewacht. Ik vraag de minister-president, of hij ons daartoe in de gelegenheid wil stellen. Ik kom, met andere woorden, de deur niet in als ik geen resultaat meebreng. Zo eenvoudig is het. Is het bij u thuis anders, mijnheer De Hoop Scheffer?

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Precies hetzelfde!

De heer **Melkert** (PvdA): Voorzitter! Ik kom toe aan het belangrijke punt van de arbeidsmarktknelpunten. Ook daar meende ik een opening te bespeuren in de erkenning door het kabinet dat juist in de onderwijs- en zorgsector, maar mogelijk ook in andere sectoren – ik denk aan de politie – het erg nodig kan zijn om extra te investeren in arbeidsvoorwaarden en arbeidsomstandigheden, om het beroep van politieagent, leraar en verpleegkundige aantrekkelijker te maken, om beter te kunnen concurreren op de arbeidsmarkt. Ik vraag de minister-president, iets

preciezer te willen toezeggen dat het kabinet in dit najaar inderdaad van plan is, te komen met een pakket aan maatregelen die hierop zijn toegesneden, en dat het voor die maatregelen gebruik zal maken van een bedrag tot maximaal 250 mln., uit de uitgavenreservetranche voor het jaar 2000. Als de minister-president die toezegging doet, bespaart mij dat het aanvragen van een derde termijn, want het lijkt mij dat wij zo dicht bij elkaar zitten dat wij daar wel uit moeten komen. Maar het lijkt mij wel goed dat de afspraak wel helder wordt gemaakt, en dat in het bijzonder de onderwijs- en zorgsectoren weten waarmee zij rekening kunnen houden.

Voorzitter! Sprekend over de uitgaven is niet alleen van de kant van mijn fractie, maar ook door andere fracties aandacht gevraagd voor een aantal urgente knelpunten, onder het motto ''het is niet zo dat wij nu ineens onze voorzichtigheid laten varen''. Ik ben het echt eens met de lijn die het kabinet hier in hoofdzaak kiest, maar er moet enige ruimte te vinden zijn om urgenties die zich nu voordoen, op te lossen en te proberen, in een aantal sectoren wat meer ruimte te creëren. Eenvoudigheidshalve is dit samengevat in een drietal uitspraken, die ik mede namens een volgens mij indrukwekkend aantal collega's graag aan de Kamer wil voorleggen.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

van oordeel, dat in de zorg een aantal knelpunten zijn die op korte termijn om een oplossing vragen;

constaterende, dat de zak- en kleedgeldregeling voor bewoners van AWBZ-instellingen is gebaseerd op een verouderd bestedingspatroon;

overwegende, dat de beschikbaarheid van dagbesteding voor ernstig verstandelijk en meervoudig gehandicapten nog tekortschiet;

voorts overwegende, dat versterking van de eerstelijns psychische zorg en algemeen maatschappelijk werk van essentieel belang is ter bestrijding van de wachtlijsten en uitval op het werk en thuis;

ten slotte overwegende, dat naast de bestaande structurele aanpak een eenmalige extra investering de wachtlijsten voor behandelingen in ziekenhuizen flink kan opschonen, en tevens uitval op het werk en thuis kan bekorten;

verzoekt de regering 100 mln. structureel uit te trekken om te komen tot een geleidelijke verhoging van het zak- en kleedgeld, een uitbreiding van de dagbesteding en de eerstelijns psychische zorg en dit voor 70 mln. ten laste van de uitgavenreserve (tranche 1999, 250 mln.) te brengen en hierin voor het overige bij Voorjaarsnota te voorzien;

verzoekt de regering ter bestrijding van de wachtlijsten in ziekenhuizen een bedrag van eenmalig 50 mln. beschikbaar te stellen ten laste van de begroting 1999,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden Melkert, Dijkstal, De Graaf, De Hoop Scheffer en Rosenmöller.

Zij krijgt nr. 8 (26800).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat onderwijs van groot maatschappelijk belang is;

constaterende, dat binnen het onderwijs nog diverse knelpunten kunnen worden opgelost teneinde de positie van specifieke groepen en het arbeidsvoorwaardenbeleid voor leraren te verbeteren;

van mening, dat extra middelen beschikbaar moeten worden gesteld voor de volgende urgenties:
- het oplossen van de wachtlijsten bij taallessen voor oudkomers (met name werklozen en opvoeders) en mede als gevolg daarvan meer ruimte te bieden voor de alfabetisering van autochtonen in gemeenten met meer dan 7% minderheden (30 mln. structureel);
- het beperken van de taakstelling die in de rijksbegroting 2000 is voorzien ten aanzien van het secundair beroepsonderwijs (30 mln. structureel);
- het verbeteren van de arbeidsvoorwaarden voor leraren op scholen die te maken hebben met arbeidsmarktknelpunten (salarissen achterstandsscholen, ondersteunende taken) (30 mln. structureel);
- het in staat stellen van gemeenten om vroeg- en voorschoolse opvang in te voeren c.q. uit te breiden (20 mln. structureel);

verzoekt de regering hiertoe een bedrag van 110 mln. structureel aan de begroting van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen toe te voegen en dit voor 90 mln. ten laste te brengen van de uitgavenreserve (tranche 1999, 250 mln.) en hierin voor het overige bij Voorjaarsnota te voorzien,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden Melkert, Dijkstal, De Graaf, De Hoop Scheffer en Rosenmöller.

Zij krijgt nr. 9 (26800).

De heer **Van der Vlies** (SGP): Mevrouw de voorzitter! Ik weet niet hoeveel moties met zeer goede doelen er nog komen, waar nog veel meer fracties achterstaan. Ik heb mij daar niet in kunnen verdiepen, want aan mij zijn die teksten niet voorgelegd. Ik wil graag een toelichting hebben van de heer Melkert. Hoe verhoudt dit zich nu met uw nogal strenge verzoek aan de minister-president om de toezegging over de 250 mln. terzake van de arbeidsmarktproblematieken te preciseren in de sfeer van politie, onderwijs en zorg? U belegt hier vergelijkbare dingen. Dubbelop: prima. Hoe meer hoe liever, maar u moet het even uitleggen.

De heer **Melkert** (PvdA): Nee, voorzitter, niet hoe meer, hoe liever. Dat zou echt in strijd komen met wat het kabinet beoogt. Het gaat om twee verschillende tranches – zoals dat in ons onnavolgbare jargon heet – van de uitgavenreserve. In 1999 is 250 mln. niet ter besteding gekomen. Dat is in feite de dekking voor wat in de moties over zorg en onderwijs en een aantal aanverwante zaken naar voren is gebracht. Ik heb daarnet aan de minister-president gevraagd om een toezegging te doen over de mogelijke besteding van de 250 mln. die voor het jaar 2000 is gereser-

veerd. U weet dat er elk jaar 250 mln. structureel extra bijkomt. Bij die tweede tranche gaat het erom eerst te kijken welke plannen er zijn, dus niet om een carte blanche te geven. Het moet samenhangen met de arbeidsmarktknelpunten die er zijn. Dat kan dan tot een extra besteding van maximaal 250 mln. leiden.

De heer **Van der Vlies** (SGP): Dus in het gunstigste geval komt het bij elkaar?

De heer **Melkert** (PvdA): Ja, inderdaad, dat heeft u heel goed gezien.

De derde motie dien ik in mede namens de collega's Dijkstal en De Graaf.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende, dat sprake is van stijgende studiekosten in het voortgezet onderwijs;

overwegende, dat een extra inkomensondersteuning voor ouders met kinderen in het voortgezet onderwijs wenselijk is;

verzoekt de regering de tegemoetkoming studiekosten voor alle WTS-gerechtigde leerlingen in het voortgezet onderwijs te verhogen, op zodanige wijze dat per 1 februari 2000 voor ouders met een belastbaar inkomen tot ƒ 52.023 al sprake is van een verhoging van het bedrag voor elk kind en dat deze verhoging van de tegemoetkoming studiekosten voor ouders met een belastbaar inkomen tot ƒ 60.000 zo spoedig als mogelijk wordt ingevoerd;

verzoekt de regering hiervoor de Kamer bij Voorjaarsnota voorstellen voor te leggen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden Melkert, Dijkstal en De Graaf. Naar mij blijkt, wordt zij voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 10 (26800).

De heer **Melkert** (PvdA): Gedecodeerd betekent dit dat ouders worden tegemoetgekomen die te maken krijgen met aanzienlijk hogere kosten voor de studieboeken van hun kinderen. Het is goed dat hier vrij breed de opvatting bestaat dat het anders zou moeten. De heer Van der Vlies zeg ik trouwens dat ik uit louter tijdgebrek niet de handtekeningenronde kon afmaken. Maar er is altijd nog gelegenheid om, voordat er over de motie wordt gestemd, de ondertekening aan te vullen als daar belangstelling voor is.

Voorzitter! Mijn laatste punt betreft een andere kant van de ambities waarover wij het in de afgelopen dagen hebben gehad. Ambities hebben volgens mij terecht centraal gestaan. Wij hebben immers een project voltooid dat in de afgelopen vijftien jaar veel van ons werk heeft gedomineerd. Het ging daarbij onder meer om het economisch herstel en het financieel op orde brengen. Maar ''voltooid'' betekent niet dat je ermee kunt stoppen. Ik onderschrijf zeer dat het kabinet heeft gekozen voor de lijn van arbeid vooropstellen, blijven investeren in werkgelegenheid en de begroting op orde houden. Zonder die basisgegevens zullen wij het ook in de toekomst niet redden. Maar die gegevens zijn er natuurlijk ook om ons land leefbaarder, socialer en aangenamer te maken. Daarin past ook aandacht voor de cultuur. Gisteren heb ik aandacht gevraagd voor de ambitie om het Rijksmuseum de mogelijkheid te bieden te investeren in de toekomst, zoals ook andere musea dat doen. Ik vind het belangrijk dat dit mogelijk is. Mede namens de collega's Dijkstal, De Graaf, De Hoop Scheffer, Rosenmöller, Schutte, Marijnissen, Van Dijke en Van der Vlies dien ik dan ook de volgende motie in.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende, dat het nieuwe millennium in een aantal landen wordt aangegrepen om nationale kunstschatten een meer prominente plaats te geven;

van mening, dat het masterplan voor het Rijksmuseum de mogelijkheid biedt om het museum in topconditie te brengen voor de volgende eeuw; cultureel toonaangevend en toegankelijk voor velen;

verzoekt de regering een reactie voor te bereiden op de plannen die het Rijksmuseum ook in het nieuwe millennium tot een vooraanstaand museum van internationale allure maken en de Kamer hierover te informeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden Melkert, Dijkstal, De Graaf, De Hoop Scheffer, Rosenmöller, Schutte, Marijnissen, Van Dijke en Van der Vlies.

Zij krijgt nr. 11 (26800).

□

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Mevrouw de voorzitter! Het is ''wheel and deal'' in deze laatste uren van de algemene en politieke beschouwingen, maar hopelijk zal dat succesvol zijn. Ik dank de minister-president voor zijn beantwoording in eerste termijn.

Voorzitter! De minister-president heeft gezegd dat de internationale tegenstellingen in de wereld lijken toe te nemen en dat wij nog onverminderd te maken hebben met een enorm armoedeprobleem, ook ver buiten onze grenzen. Wij zijn het daarover met de regering eens. Hij heeft daar ook aan toegevoegd dat Nederland daarmee zijn verantwoordelijkheid heeft en houdt om een aandeel te leveren aan de oplossing daarvan. Een veelheid van maatregelen is daarvoor noodzakelijk. Wij begrijpen dan ook niet waarom er nieuwe voorstellen zijn gedaan om het budget van ontwikkelingssamenwerking van ''vervuiling'' te voorzien. Dit heb ik per interruptie al nader toegelicht. Dat vinden wij haaks staan op de internationale solidariteit die Nederland moet betrachten. Ik zeg daarmee niet dat Nederland het slecht doet op het gebied van ontwikkelingssamenwerking, maar wij zien wel een neerwaartse trend in de netto mogelijkheden. Dat is voor de andere landen die Nederland nog lang niet volgen, niet het goede signaal. Graag hoor ik hierop een reactie.

De minister-president was maar wat kort in zijn beantwoording over het milieucluster. Het zij hem vergeven. Mag ik dit op misschien wel het belangrijkste punt van het milieubeleid toelichten? Ik doel nu op de ontembare CO_2- uitstoot. Wij hebben eigenlijk onvoldoende

maatregelen om de doelstellingen te halen of, sterker nog, enigszins in beeld te krijgen. Daarbij is het cruciaal dat wij investeren in alternatieve energieopwekking zoals zonne-energie en windenergie. Wij hebben over zonne-energie een heel concreet voorstel gedaan om die markt te vergroten, de prijs te verlagen en uiteindelijk zonder subsidies een renderende energieopwekking te realiseren. Voor windenergie zijn er vergelijkbare mogelijkheden. Ik verwijs naar een nog in te dienen motie van collega De Graaf, die ertoe strekt het kabinet ook in financiële zin aan te sporen de omslag te maken van traditionele naar nieuwe, alternatieve en duurzame energieopwekking. Die motie heeft mijn fractie met plezier medeondertekend.

Ik dank de minister-president voor zijn toezegging over het vraagstuk van de grondpolitiek. Een belangrijk thema, waar eerder kabinetten over gevallen zijn. Het kabinet-Kok lijkt te voorkomen dat het daarover zal vallen door dit inderdaad nadrukkelijk te willen agenderen. Dat lijkt mij een investering in haar eigen levensvatbaarheid.

Biologische landbouw. Voedsel moet schoon zijn. Consumenten hebben in toenemende mate belangstelling voor het tot zich nemen van producten die voortvloeien uit de biologische landbouw, maar Nederland loopt daarbij, net als bij de genoemde energieopwekking, achter. In deze tweede termijn van de Kamer zullen hierover nog moties worden ingediend. Wij steunen die op voorhand.

Veel kritischer zijn wij over de beursgang van de Nederlandse Spoorwegen, waar de minister-president in zijn beantwoording over sprak. Dit is nu één voorbeeld van hetgeen ik gisteren in algemene termen heb geprobeerd te formuleren: de marktwerking slaat echt door. Dat gebeurt bij dit kabinet en dat was bij het vorige kabinet niet anders. Het kabinet houdt onverminderd vast aan die beursgang, maar niet als boekhouder, zegt de minister-president erbij. Het belang van de reiziger definiëren wij niet als het belangrijkste. Misschien nog wel belangrijker dan het belang van de reiziger, is dat de overheid een belangrijk sturingsmechanisme voor de ontwikkeling van mobiliteit uit handen geeft, een monopolist op de markt laat en verzelfstandigingen laat volgen op privatisering. Wij vinden dat een verkeerde koers. Ik maak mij er sterk voor dat de Kamer het kabinet daarop nog zal corrigeren.

Over de Ziektewet en het WAO-dossier maak ik een aantal opmerkingen.
Ik dank het kabinet voor de toezegging – daar was reeds onrust over ontstaan – dat het zich op geen enkele wijze zal wenden tot werkgevers- en werknemersorganisaties om de bovenwettelijke uitkering in het kader van de Ziektewet aan banden te leggen.

Mijn tweede opmerking gaat over de WAO, de reïntegratie en alles wat daarmee te maken heeft. Ik vind de minister-president eerlijk gezegd ongewoon passief. Hij meent nog te moeten wachten op uitkomsten van wetgeving die in 1998 is ingegaan en in 2002-2003 haar beslag moet krijgen, zoals de Pemba. Dat moet nu al ingecalculeerd worden. Wij kennen de effecten van de bestaande wetgeving, zoals de privatisering van de Ziektewet en, daarvoor, de prijsmaatregel begin jaren negentig. Die hebben voor een deel zelfs contraproductief gewerkt. Dat sluit ik bij de privatisering van en de marktwerking in de WAO ook geenszins uit. Bij dit sociale drama, zo zeg ik met collega De Graaf, gaat het erom, samen met de organisaties van de civiele samenleving in deze vitale publieke sector te investeren door maatregelen die de sociale cohesie bevorderen. Daaromtrent dien ik de volgende motie in, samen met de heer Schutte. Wij zijn namelijk de afgelopen jaren gezamenlijk opgetrokken op dit punt, ook bij de vorige algemene beschouwingen.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat het Nationaal actieplan om het aantal arbeidsongeschikten terug te dringen door reïntegratie of vermindering van instroom niet vrijblijvend mag zijn;

constaterende, dat het aandeel arbeidsgehandicapten in het arbeidsproces ligt op 1,9% in plaats van de in de Wet REA genoemde 5%;

verzoekt de regering nadrukkelijker met streefcijfers te gaan werken en in het najaarsoverleg tot bindende afspraken te komen met sociale partners over te hanteren streefcijfers arbeidsgehandicapten dat per sector in dienst wordt gehouden en genomen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden Rosenmöller en Schutte. Naar mij blijkt, wordt zij voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 12 (26800).

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Voorzitter! Met betrekking tot het zorgverlof heb ik goede nota genomen van hetgeen ik per interruptie heb gewisseld met collega Melkert en hetgeen de minister-president heeft gezegd. Als de Kamer vraagt om een en ander reeds in het jaar 2000 te introduceren, wordt het geen geldkwestie. Dat is winst. Het zou daarnaast goed zijn als de Kamer het kabinet maximaal aanspoort om dit te realiseren. Daartoe dien ik de volgende motie in.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat het verheugend is dat het kabinet voornemens is om in de toekomst betaald zorgverlof mogelijk te maken;

verzoekt de regering zich maximaal in te spannen om betaald zorgverlof reeds in het jaar 2000 mogelijk te maken,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden Rosenmöller, De Hoop Scheffer en De Graaf. Naar mij blijkt, wordt zij voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 13 (26800).

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Voorzitter! Met betrekking tot zorg en onderwijs is door mijn fractie in eerste termijn inhoudelijk uitgebreid aangegeven dat het noodzakelijk is, in de huidige begroting daarvoor meer te investeren. De noden zijn daar onverminderd hoog. Ik heb in

deze tweede termijn onvoldoend tijd om hier in precisie inhoud aan te geven. Ik sluit mij echter via de ondertekening van de door collega Melkert ingediende moties aan bij het streven om een aantal van de bestaande, knellende vraagstukken van een oplossing te voorzien. Ik doe dan ook een dringend beroep op het kabinet om de daarvoor gevraagde middelen vrij te maken.

Dit laat onverlet de knelpunten die er zijn op het terrein van de arbeidsmarkt. Ook daarover zijn en worden moties ingediend. Ik wil daar een motie aan toevoegen met betrekking tot een specifiek instrument.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat er grote krapte bestaat op de arbeidsmarkt voor de zorg en het onderwijs;

verzoekt de regering te onderzoeken op welke wijze in de regelingen voor studiefinanciering faciliteiten gecreëerd kunnen worden waardoor opleidingen voor en werken in deze sectoren aantrekkelijker worden gemaakt;

en op korte termijn voorstellen hiertoe aan de Kamer voor te leggen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden Rosenmöller en De Graaf. Naar mij blijkt, wordt zij voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 14 (26800).

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Voorzitter! Ik kom te spreken over het onderwerp waarmee de minister-president zijn betoog is geëindigd. Hij heeft in zijn eerste termijn, namens de regering, toegezegd dat mensen die leven op het minimum er 1% op vooruitgaan. Dat is winst in dit debat. Wij vinden het wel enigszins een teken dat het kabinet los begint te staan van de werkelijkheid, als het kabinet een advies van de SER van afgelopen vrijdag – dat op zich ook winst is – nodig heeft om die toezegging te doen. Het was beter geweest als het kabinet op basis van de eigen maatschappelijke analyse tot die keuze was gekomen, maar ook hier geldt uiteraard weer: beter laat dan nooit.

Daar komt nog iets bij, voorzitter. Sprak ik in mijn eerste termijn over een aansporing in de richting van de sociaal-democratie om op de derde weg alle mogelijkheden te benutten om de liberalen links in te halen, vlak voor de schorsing vandaag was er een moment waarop de liberalen de sociaal-democraat Kok links aan het inhalen waren over de ruimte die er op de begroting zou zijn. Dat moet in het vervolg van dit debat de minister-president alle ruimte bieden om in te gaan op verzoeken vanuit de Kamer.

Ik constateer dat er, voor een deel in afwijking van hetgeen de SER heeft gezegd, door de manier waarop de minister-president het heeft geformuleerd en de middelen die daarbij gefourneerd zijn, sprake is van een generiek en een specifiek instrument. Er is sprake van een generiek instrument als het gaat om lastenverlichting aan de onderkant – het verlagen van schijf 1A – en van een specifiek instrument als het gaat om de verhoging van de kinderbijslag met een bedrag van 170 mln. Dat wordt gefinancierd uit de onderuitputting in het uitgavenkader sociale zekerheid en ik stel daarom vast dat daar sprake is van structurele meevallers, op z'n minst met een omvang van 170 mln. Dat hadden wij nog niet gelezen in de MEV of de Miljoenennota en ook dat is dus winst.

De heer **Melkert** (PvdA): De heer Rosenmöller sprak over een afwijking van het advies van de SER. Dat is inderdaad het geval. Is hij het met mij eens dat hier ''in afwijking van'' in feite betekent: ''ter verbetering van''?

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dat heb ik al beantwoord toen ik een interruptiedebat voerde met de minister-president in zijn eerste termijn. Ik zei toen: dat is dus beter.

De heer **Melkert** (PvdA): Dat kunnen wij niet genoeg horen.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Als u mij nog een keer die vraag stelt, wil ik het wel voor de derde keer zeggen.

De **voorzitter**: Ik denk niet dat ik dat goed zou vinden. Bovendien bent u al enigszins door uw spreektijd heen.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dat kan ik niet meer compenseren, maar ik zal dan nu wel met gezwinde spoed tot een afronding komen.

Ik constateer dat er op het punt van de 1% extra voor de minima invulling is gegeven, zij het op een wat andere wijze, aan een onderdeel van onze tegenbegroting. Er liggen meer wensen van de Kamer die voor een deel in onze tegenbegroting aan de orde komen. De stand van zaken op dit moment vind ik positief, zeker op het zojuist genoemde punt. Met de tegenbegroting laten wij zien dat ook met een gerichte lastenverlichting kan worden genivelleerd en geïnvesteerd en banen kunnen worden gecreëerd. Dat pad willen wij graag in tweede termijn zoveel mogelijk vervolmaken. In derde termijn – dit is ook een voorzichtige aankondiging van een zeer korte derde termijn – kan dan een politieke conclusie worden getrokken, hoe ons dit debat bevallen is.

De **voorzitter**: Ik wil niet nu al op voorhand uitgaan van een derde termijn, mijnheer Rosenmöller. Een afronding van dit debat moet ook in twee termijnen mogelijk zijn.

□

De heer **Dijkstal** (VVD): Voorzitter! Ik wil eerst de minister-president hartelijk danken voor zijn zakelijke en doeltreffende beantwoording van veel vragen, zij het dat ik over sommige antwoorden nog wel een kleine vraag heb. In het bijzonder dank ik hem voor de indrukwekkende wijze waarop hij op de vragen inzake euthanasie antwoord heeft gegeven. Ik heb mij niet in dat debat gemengd, omdat de VVD-fractie de algemene beschouwingen niet wenste aan te grijpen om over dit onderwerp te spreken. Wij deden dat uiteraard in de zekerheid dat wij hier straks wél over zullen spreken, aan de hand van het wetsvoorstel. Wij hebben dit niet nu willen doen, omdat dit onderwerp ook ons met vele emoties vervult. Soms bestaat er bij ons ronduit ergernis over de wijze waarop sommigen binnen en buiten dit huis daarover spreken, soms gaat het om een grote betrokkenheid bij het vraagstuk als zodanig. Het is een afweging geweest. Men kan ons verwijten dat

wij bij de algemene politieke beschouwingen daar niet op in zijn gegaan. Ik verklaar hier waarom wij dat niet hebben willen doen.

Voorzitter! Ik ben in mijn bijdrage wat uitgebreider ingegaan op de ministeriële verantwoordelijkheid en de bevoegdheidsdiscussie. Ik heb, zeker toen ik hier stond, een heel interessant debat gehad met degenen die zich daarin hebben willen voegen. Ik heb dat zeer op prijs gesteld. De reactie van de minister-president op dit punt was wat aan de korte kant, maar ik vind dat zeer begrijpelijk, daar de reactie van het kabinet al voor een belangrijk deel vastligt in de nota terzake die naar de Kamer is gestuurd. Wij komen over die nota nog te praten en er zullen zich ongetwijfeld nog meer gelegenheden voordoen om dit onderwerp te bespreken.

Misschien nog interessanter vonden wij de discussie die heeft kunnen ontstaan over het begrip ''eigen verantwoordelijkheid'' in relatie tot de overheid. Ik ben daar blij mee. Het zal duidelijk zijn dat dit voor de VVD-fractie een heel belangrijk onderwerp is, overigens ook een onderwerp dat heel duidelijk door de heer De Hoop Scheffer is aangesneden. Het is nu zaak om, zoals ik gisteren al heb gezegd, de vertaling van de gedachten neer te laten slaan op allerlei beleidsterreinen. Ik denk dat dit een plicht is voor het kabinet, omdat het in bedoelde nota zo uitdrukkelijk op de positie van de burger en diens verantwoordelijkheid is ingegaan. Vanzelfsprekend zullen wij dit bij de behandeling van allerlei onderwerpen ook doen. Ook hier wil ik het nu bij laten.

Voor ons is een derde zeer belangrijk thema geweest in onze bijdrage – maar ik heb dit aangetroffen in de bijdragen van alle andere fracties in dit huis – de inactiviteit. Dit is een belangrijk probleem in onze samenleving, hoe goed het ook gaat. Er zijn veel suggesties op dit terrein gedaan. Wij hebben in het verleden natuurlijk ook het onze daaraan bijgedragen. Wij bezien het nieuwe belastingstelsel mede in dat kader. De vraag is: in hoeverre kan dat stelsel mensen activeren, mee te doen op de arbeidsmarkt? Mede met het oog hierop hebben wij positief gereageerd op de keuze voor de verhoging van het arbeidskostenforfait in het nieuwe belastingplan. Dit is een van de instrumenten om het beoogde, namelijk meer mensen mee te laten doen op de arbeidsmarkt, te stimuleren. Wij vinden het logisch dat de waardevolle argumenten die aan de verhoging van het arbeidskostenforfait ten grondslag liggen, worden meegenomen in de discussie die wij later over het nieuwe belastingstelsel voeren.

Ik heb kennisgenomen van het antwoord van de regering op een vraag van de heer Melkert over het arbeidskostenforfait in relatie tot het nieuwe stelsel. Dat antwoord lijkt mij zeer toereikend, zeker omdat daarin werd vermeld dat de inkomenseffecten integraal bezien moeten worden. Zo is het natuurlijk. Ik reken daar ook zeer op, zeker nadat de minister-president zo nadrukkelijk positie heeft gekozen als het gaat om de middeninkomens. Wij hoeven die discussie niet nu te voeren, wetende dat wij daarover nog volop met elkaar zullen spreken, maar ik vond het verstandig, dit nu wel te melden.

Voorzitter! De WAO-problematiek is nog steeds een zeer ernstig vraagstuk. Ik hoef dat verder niet toe te lichten. De minister-president heeft in een interruptiedebat met de heer Rosenmöller gesproken over een nationaal project. Zo wenst het kabinet de bestrijding van dat vraagstuk te bezien. Ik denk dat het daar gelijk in heeft. Het is een zeer serieus vraagstuk. Ik vond het een beetje flauw van de heer Rosenmöller om het kabinet juist op dat punt te kapittelen. Het kabinet is actief op dit terrein. De vraag is alleen of het genoeg is en of er hier en daar niet een paar schepjes bovenop kunnen. Hieromtrent zullen later in deze termijn voorstellen worden ingediend door D66, voorstellen die wij zullen steunen. Ik verwijs verder naar de voorstellen die wij in het verleden hebben gedaan.

Ik vind dat het hanteren van het begrip ''nationaal project'' – zeg maar algemeen belang – inhoudt dat het kabinet onder ogen moet zien hoe het zit met het algemeen verbindend verklaren van CAO's. Wij hebben een schriftelijk antwoord gekregen en daarin lees ik dat een verzoek om een CAO algemeen verbindend te verklaren niet wordt gehonoreerd ingeval sprake is van strijdigheid met de wet of het algemeen belang. Dit debat heeft laten zien van welk groot algemeen belang de WAO-problematiek is. Daarom vinden wij het echt noodzakelijk dat het kabinet overweegt – en dit ook in zijn gesprekken met de sociale partners naar voren brengt – een einde te maken aan die bovenwettelijke tegemoetkomingen als het gaat om ziektekosten en WAO. Dat is de logische consequentie van de inzet van de hele Kamer in dit debat. Ik mag er misschien ook fijntjes op wijzen, dat het uitgesproken voorstellen van de commissie-Buurmeijer zijn geweest. Die commissie is daar ver in gegaan. Het lijkt mij dat wij nu gerust de consequentie kunnen trekken.

Wij hebben met grote belangstelling kennisgenomen van het antwoord van de regering over de SPAK, dat interessante perspectieven biedt. In de laatste alinea van het antwoord schrijft het kabinet, dat de werkgelegenheidseffecten van de SPAK thans worden geëvalueerd. In oktober krijgen wij die evaluatie. Daar moeten wij naar kijken. Ik heb gewezen op een passage in de MEV, dat de krappe arbeidsmarkt aan de onderkant niet meer indiceert dat de subsidie in de richting van de werkgever gaat, althans niet meer zo ongericht. Ik heb gezegd dat er misschien gerichter ingezet kan worden, bijvoorbeeld voor oudere werknemers.

Ik ben bereid later, bij de evaluatie, verder te discussiëren met de heer Melkert, die een expert is op dit terrein. Ik wil wel ruimte creëren voor een gesprek met het kabinet en in de Kamer.

De heer **Melkert** (PvdA): Een gesprek is altijd goed. Uiteindelijk gaat het om de effectiviteit van de ingezette middelen. Het kabinet heeft een mijns inziens zeer terechte opmerking gemaakt, die u ook zult hebben gezien. Omgekeerd aan het effect van het weghalen van de SPAK, van de afdrachtkorting die werkgevers de gelegenheid biedt om mensen met lage inkomens in dienst te nemen, is er een stijging van de loonkosten met 10%. Zelfs in de arbeidsmarkt zoals die nu is kan onmogelijk volgehouden worden dat dit een gunstig effect op de werkgelegenheid zou hebben. Dat ziet u toch zelf ook wel?

De heer **Dijkstal** (VVD): Natuurlijk zullen wij alle effecten mee moeten wegen, ook het effect dat de heer Melkert aanduidt. Wij praten in elk geval over een belangrijk bedrag,

naar ik meen bijna 2 mld. Het zou de moeite waard zijn om te kijken of wij dat effectiever kunnen gebruiken dan tot nu toe gebeurt, gegeven de veranderingen in de arbeidsmarkt, die natuurlijk de aanleiding waren.

Ik ben een beetje teleurgesteld over het schriftelijk antwoord over Schiphol. Het kabinet stelt dat het zoals het er nu uitziet rond de jaarwisseling verdere besluiten zal kunnen nemen, die aan de Kamer worden voorgelegd. Dat is natuurlijk nu net onze zorg. Ik begrijp best dat het kabinet zijn best wil doen, maar de vraag is of er aan het eind van dit jaar niet besluiten moeten liggen, omdat wij anders heel veel tijd verliezen die wij niet mogen en kunnen verliezen. Is het kabinet bereid het niet als een inspanningsverplichting maar als een resultaatsverplichting op te nemen om uiterlijk met Kerstmis een besluit aan de Kamer voor te leggen?

Ik wil er een pleidooi voor voeren voor de lange termijn integrale en snelle besluiten te nemen, misschien met de gedachte die de heer Te Veldhuis wel eens heeft geuit, namelijk door van tevoren goed overleg te plegen en vervolgens de zaak in één besluit vast te leggen, zodat wij niet opnieuw het risico van grote vertragingen lopen. Je krijgt dan te maken met een paar honderd of misschien zelfs een paar duizend afzonderlijke uitvoeringsbesluiten.

Ik ga ervan uit dat het kabinet ook een resultaatsverplichting op zich wil nemen om er daadwerkelijk voor te zorgen dat de vijfde baan er in het jaar 2003 ligt.

Licht teleurgesteld zijn wij ook over het antwoord inzake de A4. Het kabinet vindt dat die moet worden aangelegd. Er zijn particuliere investeerders die willen meedoen. Ik vind dat het kabinet een eigen verantwoordelijkheid heeft om die zaak nu voor elkaar te brengen en definitieve afspraken te maken. Ik vraag om daadkracht, ook op dit terrein.

Voorzitter! Het stemt mij tot grote vreugde dat zovelen in de Kamer en ook het kabinet bevestigen dat wij de financiële spelregels handhaven. Ik ben ook blij met de belangstelling die velen hebben voor het grote probleem van de staatsschuld, in het bijzonder de druk van de rentelasten op de rijksbegroting. Niet ontkend kan worden dat dit een groot probleem is, waaraan wij in de komende jaren iets zullen moeten doen. Ik heb gevraagd of het mogelijk is – het kan zijn dat het antwoord mij is ontgaan; dat hoor ik dan wel – een scherper inzicht te krijgen in de realisatie van de afgesproken intensivering in het regeerakkoord, de daarbovenop reeds door het kabinet toegezegde intensiveringen en de investeringen in de infrastructuur. Ik wil dit graag de komende week hebben, want dat kan nuttige informatie zijn bij de financiële beschouwingen. Ik wil ook eerlijk zijn over de reden waarom ik dit graag wil hebben. Ik vind het natuurlijk razend interessant om te praten over grote toevoegingen die wij misschien in de toekomst aan onderwijs of andere sectoren moeten doen, maar toch wel in de volgorde dat het eerste wat wij doen, gerealiseerd wordt. Daarna kun je aan de volgende stap denken. Daarom is dat inzicht van groot belang.

De discussie over de inkomstenkant, het lastenverlichtingspakket, was natuurlijk razend interessant. Ik heb goede nota genomen van het aanbod dat het kabinet gedaan heeft. Ik vat het kort samen. Het kabinet wil positief reageren op de wens om de groep van minima met kinderen de 1% te geven zoals in het SER-advies staat. Het kabinet vindt het verantwoord om een ruimte van 400 à 500 mln., die voorzien was in het jaar 2001, daarvoor nu reeds te reserveren. Verder heeft het kabinet positief gereageerd op een aantal ideeën die circuleerden, zoals de tarieven in de 1A- en 1B-schalen, een lichte beperking van het arbeidskostenforfait en het punt van de kinderbijslag uit de ruimte die in de sociale zekerheid zit. Dat lijkt mij een zeer begaanbare weg. Het kabinet moet nu maar eens dat standpunt formuleren. Ik hoop dat wij dit snel kunnen krijgen, want ook dit zal dan bij de financiële beschouwingen precies beoordeeld kunnen worden.

Aan de kant van de uitgaven is de discussie gegaan over de vraag of er binnen de financiële spelregels nog ruimte is voor een extra accent hier en daar. En dan komen wij natuurlijk te praten over de uitgavenreserve. Het siert het kabinet natuurlijk dat het erover heeft nagedacht. Het heeft redenen gevonden om aan die uitgavenreserven niet te komen. De minister-president zei over het geld dat voor 1999 was bestemd dat het geen kwaad kan als wij dat toch achter de hand houden. Nu loop ik al wat langer mee en de formulering dat het ''geen kwaad kan'', is toch van een lichtere politieke betekenis dan andere. Daaraan ontleen ik een zekere vrijheid van de kant van de VVD, omdat dit alles zich afspeelt binnen de financiële spelregels, om te zeggen ''ja''. Maar het kan misschien ook geen kwaad om over die 250 mln. te zeggen dat wij daar een andere nuttige bestemming aan geven, want het risico dat wij die nu nog moeten aanwenden, lijkt toch erg klein te zijn. Laten wij dat dan maar doen, zou ik zeggen. Dat verklaart natuurlijk waarom mijn handtekening staat onder moties die reeds zijn ingediend.

De ruimte voor het jaar 2000, de 250 mln. voor het jaar 2000, lijkt mij inderdaad in de fase waarin wij nu verkeren, een iets lastiger discussie. Daar begeef ik mij nog niet in.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Begrijp ik uit de formulering die de heer Dijkstal kiest, dat hij liever niet die uitgavenreserve had ingezet?

De heer **Dijkstal** (VVD): Nee. Ik zeg van mijn kant: echt, het kan geen kwaad.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Liever wel?

De heer **Dijkstal** (VVD): Voor mij komt het aan op twee belangrijke vragen. De eerste is of het zich afspeelt binnen de spelregels. Dat vind ik heel belangrijk vanwege de discipline die het kabinet en ook wij behoren te hebben inzake de financiën. Daar lijkt mij echter geen twijfel over. De tweede vraag is de waardering of je dat geld nodig hebt voor de risico's die voorzien zijn of niet. Ik herinner mij de discussie over dit punt van verleden jaar nog heel goed. Ik geloof dat het de minister-president zelf was, die zei dat wij natuurlijk niet sparen ter wille van het sparen. Het gaat erom dat je dat doet in relatie tot een zeker risico dat je inschat. Schat je dat risico niet in, dan ontstaat er ruimte om er iets mee te doen. U staat instemmend te knikken, dus ik heb u nu mee op dit punt.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Wij schrijven het uiteraard in onze schriftjes voor volgend jaar, maar het doel dat u nastreeft, delen wij. Defensie, dus prima.

De heer **Dijkstal** (VVD): Deze dekking is wel duidelijk. Omdat u zoveel moties meegetekend heeft die dat geld uitgeven, ben ik juist verheugd met de warme steun die u op dit punt gegeven heeft. Constructiever kan de oppositie niet zijn.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Als de kampioen en de kampioenen van de degelijkheid elkaar daar vinden, wie ben ik dan om te zeggen: liever niet?

De heer **Dijkstal** (VVD): Voorzitter! Dat brengt mij op twee moties van mijn kant. Het betreft in de eerste plaats de bonte wereld van de ICT. Ik zit natuurlijk ook met rode koontjes te kijken als de minister van Financiën zo'n cd-rom uit het kleine koffertje haalt of als ik hem zie op de website van Financiën, vol met apenstaartjes. Het wordt dus hoog tijd dat we nog een nadere inspanning op dit terrein doen. Dat is de reden dat ik gaarne een motie zou willen indienen, een motie die is ondertekend door...

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Voorzitter! Voordat collega Dijkstal een motie indient, wil ik opmerken dat op een website geen apenstaartjes staan.

De heer **Dijkstal** (VVD): Nee, maar als ik dan Zalm zie... Het gaat meer om Zalm dan om die website. Pardon...

De **voorzitter**: Een werkbezoek aan de dierentuin zou ook niet misstaan!

De heer **Dijkstal** (VVD): Nu, daar kan ik u veel over vertellen. Als u zou weten hoeveel verschillende apensoorten er zijn en hoe verschillend staarten van apen kunnen zijn: dat is heel interessant. Ik overweeg een proefschrift op dit gebied.

Maar nu naar de motie, mede namens – dit is een indrukwekkend gezelschap – de heer Melkert, de heer De Graaf, de heer Rosenmöller, de heer Schutte, de heer Van Dijke, de heer Van der Vlies en de heer De Hoop Scheffer.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat de integratie van ICT in het onderwijs en ''een leven lang leren'' staat of valt met de beschikbaarheid van gebruiksvriendelijke educatieve software;

constaterende, dat softwareontwikkeling door de overheid gestimuleerd wordt in onder andere de Twinningcentra;

verzoekt de regering 20 mln. structureel toe te voegen aan de begroting van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en op korte termijn een impuls te geven aan de ontwikkeling van gebruiksvriendelijke en educatieve software ten behoeve van onderwijs en trainingen voor jongeren en ouderen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden Dijkstal, Melkert, De Graaf, Rosenmöller, Schutte, Van Dijke, Van der Vlies en De Hoop Scheffer.

Zij krijgt nr. 15 (26800).

De heer **Dijkstal** (VVD): Voorzitter! Ik wil hier melden dat wij de motie die de heer Melkert heeft ingediend over het onderwijs, met name wat betreft de in al die verschillende punten verscholen arbeidsmarktproblematiek, met grote instemming hebben medeondertekend, omdat we denken dat het goed is en dat het mogelijk is om binnen de ruimte die er is, dit soort nadere initiatieven tot stand te brengen. Dat geldt trouwens ook voor een andere motie die straks komt, over de kinderopvangproblematiek.

Ten slotte kom ik bij de motie die ik in zou willen dienen ten aanzien van een lastige personeelsproblematiek bij Defensie. Ik heb daar in eerste termijn over gesproken. Ik zal alle argumenten nu niet herhalen en de motie meteen voorlezen. Ik doe dit mede namens de heer Melkert, de heer De Graaf, de heer Van Dijke, de heer Van der Vlies, de heer Van Middelkoop en de heer De Hoop Scheffer.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat er personele knelpunten zijn bij de uitvoering van vredesoperaties;

spreekt uit dat 50 mln. structureel wordt toegevoegd aan de defensiebegroting ten behoeve van het personeelsbeleid,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden Dijkstal, Melkert, De Graaf, Van Dijke, Van der Vlies, Van Middelkoop en De Hoop Scheffer.

Zij krijgt nr. 16 (26800).

De heer **Dijkstal** (VVD): Tot slot, voorzitter. Wat ons betreft is het kabinet erin geslaagd om een vertrouwenwekkende begroting voor het volgend jaar in te dienen en het is nu zaak dat het die begroting met de aanpassingen die wij erop aan hebben gebracht, ook goed gaat uitvoeren. Daar zullen wij natuurlijk nauwlettend op toezien. Wij zullen daar misschien meer dan normaal nauwlettend op toezien, omdat wij ons goed realiseren dat volgend jaar de laatste begroting van deze eeuw de laatste rekening van deze eeuw moet worden en dat de opgave waar we voor staan, is om Nederland zo ordentelijk als het maar kan, in de nieuwe eeuw af te leveren. Dat wil zeggen dat we moeten zorgen dat we vooral dat wat goed is en waar we sterk in zijn, voor een lange termijn kunnen behouden en blijven, en dat we ten aanzien van datgene waar we nog niet goed in zijn – neem bijvoorbeeld mensen die in de knel zitten, of dat nu in de zorgsector is of op het terrein van het niet-participeren, de inactiviteit – de verplichting op ons nemen om ook die mensen zeer ordentelijk mee de nieuwe eeuw in te brengen. Dat is een zeer grote uitdaging voor ons allen en in ieder geval voor de VVD.

□

De heer **Marijnissen** (SP): Mevrouw de voorzitter! Er suizen mij nog een aantal zinsneden van de laatste dagen door het hoofd en die zijn zoiets als: ''scheppen van kansen voor alle burgers''; in de Troonrede: ''we kunnen ons niet veroorloven talent verloren te laten gaan''; ''sociale infrastructuur moet een hoge prioriteit hebben van het kabinet'' en ''het gaat om actieve

deelname van alle burgers''. Nu ben ik van het soort dat zegt: mooi is één maar daden is twee. Mooie beloften is ook één maar de uitkomsten is twee. Als ik namelijk de discussie over de WAO van vandaag terughaal, vind ik de uitspraken van de minister-president en het kabinet daarover zeer teleurstellend. Wij hebben 150.000 vacatures in dit land en wij hebben een groeiend aantal WAO'ers, dat binnen afzienbare tijd het miljoen zal passeren. We zien het percentage mensen dat in dienst genomen wordt bij bedrijven dalen in plaats van stijgen. Toch wil de minister-president het overleg met de werkgevers afwachten. Mevrouw de voorzitter! De SP-fractie begrijpt dat niet goed en zij is dan ook van mening dat de Wet reïntegratie arbeidsgehandicapten geactiveerd moet worden op het punt van de sancties op het niet in dienst nemen van mensen met een arbeidshandicap. Om die reden stellen wij de volgende motie voor.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat de arbeidsdeelname van arbeidsgehandicapten ver achterblijft bij het streefpercentage van 3 tot 7;

van mening, dat het invoeren van een quotumverplichting een geschikt middel is om de beoogde arbeidsdeelname van arbeidsgehandicapten te realiseren;

verzoekt de regering over te gaan tot de invoering van een quotumverplichting van 3% arbeidsgehandicapten voor alle bedrijven met 35 of meer werknemers en de voorbereiding ter hand te nemen van een algemene maatregel van bestuur zoals bedoeld in artikel 5, lid 1, van de Wet op de reïntegratie van arbeidsgehandicapten,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door het lid Marijnissen. Naar mij blijkt, wordt zij voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 17 (26800).

De heer **Marijnissen** (SP): Voorzitter! De minister-president was in eerste termijn erg kort over de inkomensafhankelijke kinderbijslag door te stellen dat dit de armoedeval zou bevorderen. Hij was daarom van mening dat het een te verwerpen voorstel was. Ik vind dat toch curieus, zeker van een sociaaldemocraat: halen waar je het halen kunt en geven waar dat nodig is. Het voorstel zou toch een iets positievere bejegening verdienen. Edoch, de minister-president wil dat niet en dan maar een motie. Wat betreft de armoedeval heeft hij een punt, maar het lijkt mij een kwestie van techniek, want daar is misschien iets aan te doen met glijdende schalen. Ik heb daar in eerste termijn over gesproken. Om die reden dien ik de volgende motie in.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat er gezinnen zijn die kinderbijslag ontvangen en deze niet of niet helemaal nodig hebben;

overwegende, dat er daarnaast gezinnen zijn waarin kinderen opgroeien in armoede, met als gevolg minder kansen op een goede gezondheid en ontwikkeling;

constaterende, dat een meerderheid van de bevolking het principe ''hoe lager het gezinsinkomen, hoe hoger de kinderbijslag'' redelijk vindt;

verzoekt de regering met voorstellen te komen voor de invoering van een inkomensafhankelijke kinderbijslag,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door het lid Marijnissen. Naar mij blijkt, wordt zij voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 18 (26800).

De heer **Marijnissen** (SP): Voorzitter! De minister-president heeft erg terughoudend gereageerd op voorstellen van onze fractie. Ik neem hem dat niet kwalijk. Hij heeft vijf uur staan antwoorden, iets wat op zichzelf al een fysieke prestatie van formaat is en waarmee ik hem wil feliciteren. Maar op één ding wil ik nog wel even terugkomen en dat is de methode-Hermans.

Ik heb de minister-president om commentaar gevraagd op uitspraken van de minister van Onderwijs dinsdagavond, toen hij zei er geen bezwaar tegen te hebben wanneer ouders in scholen gaan meefinancieren. Naar onze mening hebben wij te maken met een chronisch gebrek aan geld in het onderwijs. Dat leidt tot allerlei vervelende toestanden, waarin schoolbesturen dan inventief worden, sponsorgelden binnenhalen maar ook proberen via de ouderbijdrage aanvullende private gelden binnen de school te halen. In de Verenigde Staten was de private school vroeger alleen iets voor de rijken. Maar omdat de kwaliteit van de public school zo enorm achteruit is gegaan in de laatste tientallen jaren, vanaf het moment dat Reagan aan de macht kwam, is de private school ook iets geworden van de middenklasse. Niet omdat die mensen dat graag wilden, want ze moeten er financieel voor kromliggen, maar omdat alleen daar kwaliteit wordt gegarandeerd. Welnu, mijn fractie vreest met grote vreze dat wij ons met voortgezet beleid in dezelfde richting ontwikkelen in Nederland. Om die reden dien ik de volgende motie in.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat de onderwijsuitgaven de afgelopen jaren onder het niveau van het OESO-gemiddelde hebben gelegen;

overwegende, dat voor vermindering van de werkdruk, de bestrijding van voortijdige schooluitval en de uitvoering van de onderwijsvernieuwingen extra middelen nodig zijn;

verzoekt de regering zich voor te nemen het niveau van de onderwijsuitgaven op het OESO-gemiddelde te brengen,

en gaat over tot de orde van dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door het lid Marijnissen.

Naar mij blijkt, wordt zij voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 19 (26800).

De heer **Marijnissen** (SP): Mevrouw de voorzitter! Ik wil nog een enkele opmerking maken over de privatisering en de marktwerking. Ik merk in deze Kamer dat er een groeiende twijfel is op dat punt. Ik heb de heer De Hoop Scheffer, fractievoorzitter van het CDA, daarover gehoord. Ik heb de fractievoorzitter van de PvdA, de heer Melkert, daarover gehoord. Ik merk dat er sprake is van een trendbreuk. Er worden kritische vragen gesteld. Als de heer Melkert nu zegt dat hij, wanneer de NS naar de beurs gaat, vooraf duidelijke bewijzen wil zien dat het openbaar vervoer daardoor beter wordt, vind ik dat een trendbreuk. Ik kan voorbeelden noemen van privatiseringen waarbij naar mijn idee niet op voorhand dat soort kritische vragen zijn gesteld. Onder het motto ''sterft, gij oude vormen en liberale gedachten'' vindt de SP-fractie dit natuurlijk een buitengewoon goede ontwikkeling. Ik vind wel dat de heren het licht wat laat zien, maar dat is hun vergeven.

Mevrouw de voorzitter! Ik wil nog eens beklemtonen, ook in de richting van de minister-president, wat naar ons idee de algemene bezwaren zijn tegen deze tendens van privatiseringen. De coördinatie, met name in het perspectief van het algemeen belang, wordt bemoeilijkt; de verantwoordelijkheden zijn onduidelijker. Minister Peper zegt in zijn notitie: het is het dilemma van een terugtredende overheid die ook moet optreden. Het is de snelste weg naar tweedeling op punten als kwaliteit en toegang. Het leidt over het algemeen gesproken ook tot slechtere arbeidsvoorwaarden. De winst moet tenslotte ergens vandaan komen. Het mag duidelijk zijn, mevrouw de voorzitter, dat de SP-fractie van mening is dat bij nutsbedrijven, zaken van algemeen belang en bij basisvoorzieningen de marktwerking buiten de deur gehouden moet worden.

De minister-president noemde drie criteria: toegang, prijs en kwaliteit. Dat komt heel dicht in de buurt van de voorwaarden die wij stellen. Toen ik de minister-president vroeg wat er moet gebeuren als blijkt dat op die drie punten niet het gewenste resultaat wordt bereikt, was het antwoord: dan moeten wij terugdraaien overwegen. Mag ik dan alvast één suggestie voor terugdraaien doen? Dat betreft de privatisering van de Ziektewet! Die privatisering heeft niet alleen geleid tot ongewenste voorrangszorg, maar ook tot selectie aan de poort op leeftijd en gezondheid, meer dreiging met ontslag voor mensen die vaak ziek zijn, druk op de zorg en het omzeilen van de Wet medische keuringen. Minister Van Boxtel zal het niet leuk vinden dat te horen, maar bij sollicitaties wordt ook het ziekteverleden van mensen naar voren gebracht. Verder wijs ik op de Arbo-artsen, die zich niet onafhankelijk van werkgevers kunnen opstellen. Ten slotte wijs ik op het ziekteverzuim, dat niet met 10% is gedaald zoals de heer Linschoten destijds aankondigde en beloofde, doch met 5% is gestegen.

Als deze minister-president die drie voorwaarden echt wil hanteren, is er alle reden om terugdraaien van de privatisering van de Ziektewet te overwegen.

Mijn opmerkingen over de voorrangszorg, mevrouw Borst, krijgt u vast wel op een ander moment te horen. Nu rest daarvoor helaas geen tijd.

Tot slot, mevrouw de voorzitter, vier korte opmerkingen in de vorm van vier zinnen.

1. Ik ben mijn bijdrage aan de algemene beschouwingen begonnen met de vaststelling dat wij in de tweede Gouden Eeuw leven, in die zin dat wij rijk zijn maar ook arm.

2. Ik ben mijn bijdrage geëindigd met de opmerking dat mijn fractie vindt dat Paars het grootste millenniumprobleem is wat wij hebben.

3. Er zijn vandaag heel veel moties ingediend die allemaal een verbetering voorstaan van het beleid en derhalve onze warme steun hebben.

4. Zorgt dat laatste ervoor, dat de twee eerste opmerkingen onjuist zijn? Mevrouw de voorzitter! Mijn fractie vreest van niet!

□

De heer **De Graaf** (D66): Mevrouw de voorzitter! Laat ik beginnen met de regering te danken voor de uitvoerige en vaak zeer verhelderende beantwoording van het vele dat gisteren in de Kamer is gewisseld.

Het debat over de ministeriële verantwoordelijkheid en de kwaliteit van de overheid is, zo zou je zeggen, zojuist begonnen en nog lang niet afgerond. Ik waardeer het zeer dat de minister-president in kort bestek toch een paar hoofdlijnen heeft geschetst van de visie van het kabinet. Het zal echter zeer uitvoerig en meer diepgaand moeten worden besproken. Ik herhaal dat ik er een voorstander van zou zijn als wij dat debat met de fractievoorzitters, de minister-president en de minister van Binnenlandse Zaken zouden kunnen voeren.

Wat het buitenlands beleid betreft, zijn naar mijn mening in de gedachtewisseling met de minister-president de ambities van kabinet op ten minste twee punten verhelderd. Het eerste punt betreft het eigen veiligheidsbeleid van de Europese Unie, natuurlijk in verband met het kader van de NAVO. Er is een duidelijke ambitie geformuleerd. Wij kunnen er alle vertrouwen in hebben dat het kabinet er met energie aan zal werken. Het tweede punt betreft Afrika. Die gedachtewisseling heeft opgeleverd dat het kabinet een duidelijk initiatief zal nemen in de richting van de partnerstaten in Europa om te bekijken of wij kunnen komen tot een gezamenlijke aanpak en zo nodig een verdeling van aandachtsgebieden. Ook hierbij spreken wij groot vertrouwen uit in de minister voor Ontwikkelingssamenwerking.

Het debat over de voortgaande economische groei en het bereiken van een eventueel begrotingsevenwicht zal natuurlijk niet stoppen na vandaag. Integendeel, laat er geen misverstand over bestaan dat de D66-fractie tevreden is over het huidige stelsel van inkomsten- en uitgavenkaders. Dat moeten wij niet loslaten. Wij moeten wel goed bekijken – de tijd is er nog niet rijp voor, maar het is goed dat het debat is begonnen – of wij volgend jaar onze ramingen moeten bijstellen als het economisch beter gaat, zodat wij betere afspraken kunnen maken over het terugbrengen van de staatsschuld, het terugbrengen van de lasten voor de burgers en het terugbrengen van maatschappelijke noden.

De D66-fractie is zeer tevreden over de wijze waarop het kabinet in het debat gisteren en vandaag is meegegaan met de wens van de Kamer om iets te doen aan extra inkomensondersteuning voor mensen met lagere inkomens en mensen met kinderen. Dat meeden-

ken heeft geresulteerd in voorstellen van het kabinet die nader worden uitgewerkt, die hout snijden en die tegemoetkomen aan niet alleen de wens van de Kamer, maar vooral ook de wens van de samenleving om bij meewind de mensen die dat nodig hebben een extra duwtje in de rug te kunnen geven.

Er blijven natuurlijk ook nog andere wensen over die om extra ruimte vragen, deels via fiscale maatregelen en deels via extra uitgaven. Er is al gewezen op de beschikbaarheid en de besteedbaarheid van de extra uitgavenreserve van 250 mln. Ik kom daarom nu te spreken over een paar moties die enkele van deze wensen uitdrukken. Gelukkig zijn die moties door veel collega's ondertekend, zodat ik hoop dat ze door de Kamer worden aanvaard.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat langs fiscale weg de prioriteiten uit het regeerakkoord mede kunnen worden nagestreefd;

overwegende, dat in het regeerakkoord extra inkomensondersteuning ten behoeve van chronisch zieken en mensen met een handicap was voorzien;

verzoekt de regering de bestaande fiscale faciliteit voor mensen met een chronische ziekte volgend jaar met 50% te verhogen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden De Graaf, Melkert, Dijkstal, Rosenmöller, De Hoop Scheffer, Schutte, Van Dijke, Van der Vlies en Marijnissen.

Zij krijgt nr. 20 (26800).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat de uitbreiding van de mogelijkheden voor kinderopvang een van de hoofddoelstellingen van de regering is en dat mede daartoe het aantal kinderopvangplaatsen gedurende deze kabinetsperiode met 71.000 plaatsen wordt uitgebreid;

overwegende, dat onderzoek van het Centraal planbureau heeft uitgewezen dat de hoogte van de ouderbijdrage en de snelle stijging daarvan bij een toenemend inkomen voor veel mensen een belemmering vormt om zich aan te bieden op de arbeidsmarkt;

constaterende, dat de veelal nog op een standaard werkdag ingerichte openingstijden van kinderopvangcentra onvoldoende aansluiten op de flexibele werktijden van ouders;

verzoekt de regering:
1. 20 mln. extra uit te trekken voor een verdere uitbreiding van de kinderopvangplaatsen, bijvoorbeeld in het onderwijs, en voor verruiming van de openingstijden;
2. 50 mln. uit te trekken in het kader van het belastingplan 2000 om de kosten van kinderopvang voor lagere en middeninkomens langs fiscale weg te verminderen;
3. een eenmalig bedrag van 15 mln. uit te trekken uit de onderuitputting 1999 om knelpunten op het gebied van de bouw van nieuwe kinderopvangcentra op te lossen, het zogenaamde waarborgfonds,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is ingediend door de leden De Graaf, Melkert, Dijkstal, Rosenmöller en Marijnissen.

Zij krijgt nr. 21 (26800).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat een tijdige realisatie van de zogenaamde ecologische hoofdstructuur wenselijk is, maar dat als gevolg van de gestegen grondprijzen gedurende deze kabinetsperiode onvoldoende middelen aanwezig zijn om deze natuurontwikkeling in het gewenste tempo te realiseren;

overwegende, dat een goede leefbaarheid in ons land is gediend bij het terugdringen van geluidsoverlast in de woonomgeving;

voorts overwegende, dat de stimulering van biologische landbouw uitbreiding verdient, mede om de reële keuze van de consument tussen gewone landbouwproducten en biologische producten te vergroten;

verzoekt de regering:
- uiterlijk bij de Najaarsnota aanvullende middelen voor natuurontwikkeling in deze kabinetsperiode beschikbaar te stellen;
- het voorziene geluidsprogramma daadwerkelijk tot uitvoer te brengen en de hiervoor eventueel benodigde extra middelen voor deze kabinetsperiode uiterlijk bij de Najaarsnota beschikbaar te stellen;
- volgend jaar een begin te maken met de invoering van een fiscale stimuleringsregeling voor biologische landbouw in de vorm van een duurzame ondernemersaftrek voor dit doel, en daartoe nog volgend jaar 20 mln. uit te trekken en in de jaren daarna een oplopend bedrag,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden De Graaf, Melkert, Marijnissen, Schutte, Van Dijke en Rosenmöller.

Zij krijgt nr. 22 (26800).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat in de Derde energienota een doelstelling voor duurzame energie van 10% in 2020 is geformuleerd;

overwegende, dat de tussendoelstelling van 7% in 2007 in de Uitvoeringsnota klimaatbeleid is aangepast tot 5% in 2010;

constaterende, dat op dit moment het percentage duurzame energie maximaal 1,5 bedraagt;

verzoekt de regering binnen een halfjaar een plan voor grootschalige offshore windenergie te presenteren, alsmede een ambitieuze aanpak van het gebruik van zonnepanelen op overheidsgebouwen, langs snelwegen en in de nieuwbouw en renovatie van woningen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden De Graaf, Melkert, Rosenmöller, Schutte, Van der Vlies en Van Dijke.
Zij krijgt nr. 23 (26800).

De heer **De Graaf** (D66): Mevrouw de voorzitter! Ten slotte de WAO-problematiek. Wij hebben daarover vandaag uitvoerig met de minister-president gesproken. Mede naar aanleiding van dat debat voel ik toch de behoefte de volgende motie in te dienen.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat de instroom in en de uitstroom uit de WAO respectievelijk te hoog en te laag zijn, en dat tevens het aantal WAO'ers weer oploopt, terwijl tegelijkertijd op de arbeidsmarkt talloze vacatures niet te vervullen zijn;

overwegende, dat alles in het werk moet worden gesteld om hierin verbetering te brengen;

van mening, dat een niet-conventionele, ambitieuze aanpak van dit probleem urgent is en dat daarbij maatregelen dienen te worden overwogen als:
- het realiseren van het recht op integratie en verplichte begeleiding;
- het stellen van concrete doelen;
- het rechtstreeks koppelen van reïntegratiebudgetten aan zieke dan wel arbeidsongeschikte personen (persoonsgebonden budget);
- het richten van de keuringspraktijk op reïntegratie;
- het opnemen van doeltreffende sancties in de Wet medische keuringen;

verzoekt de regering op korte termijn een sluitende aanpak voor het WAO-probleem te ontwikkelen, waarin bovenstaande elementen een rol spelen, en hierover te overleggen met de sociale partners,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden De Graaf, Melkert en Dijkstal. Naar mij blijkt, wordt zij voldoende ondersteund.
Zij krijgt nr. 24 (26800).

De heer **De Graaf** (D66): Voorzitter! Ik heb met veel plezier een aantal moties van collega's ondertekend, waaronder de motie van collega Melkert over het Rijksmuseum. Wij vinden dat belangrijk. Maar mag ik collega Melkert uitnodigen, met ons van mening te zijn dat de Rembrandts ook echt in het Rijksmuseum horen, en niet in een vitrinekast op Schiphol?

□

De heer **Van Dijke** (RPF): Voorzitter! Onze fractie heeft in haar eerste termijn in tegenstelling tot de VVD wel degelijk over de ethische onderwerpen gesproken. Wij hebben getracht dat op een waardige wijze te doen. Ik wil, wanneer ik mij de beantwoording van de minister-president in herinnering roep, de minister-president bedanken voor de wijze waarop hij het debat heeft willen voeren. Hij heeft royaal aandacht aan dit thema willen schenken. Ik vind dat belangrijk, ik noteer dat en ik stel dat zeer op prijs. Ik stel ook op prijs de waardige wijze waarop hij dat heeft gedaan. Wij verschillen van mening, wat in het debat ook duidelijk is gebleken, dat is niet weggepraat, maar dat doet aan mijn waardering niets af.
Voorzitter! Wanneer wij terugkomen op de inbreng van de minister-president in eerste termijn, vraag ik: welke doelen stellen wij ons wanneer wij over deze zaken spreken? De minister-president is evenals mijn fractie van oordeel dat het gaat om het verzachten van het lijden. Zelfs al zou je euthanasie een plaats willen geven – wat wij dus niet willen – dan moet pijnbestrijding daaraan voorafgaan. Je moet de euthanasievraag willen voorkomen. Het beleid zou in dat teken moeten staan. Er is volgens artsen op dit punt een wereld te winnen. Ik vraag de minister-president dan ook om daar meer ruimte voor te bieden dan thans het geval is.
Voorzitter! Het tweede punt dat wij hebben aangeroerd is de kinderbijslag, met name de inkomensafhankelijke kop op de kinderbijslag. Er zijn schriftelijke antwoorden gekomen, waarin verwezen wordt naar de commissie-Derksen. De voordelen van het voorstel dat ik deed, is dat de bestaande kinderbijslag blijft bestaan en dat de middelen diegenen bereiken die ze het meeste nodig hebben, zonder dat de armoedeval dichtklapt. De regelingen die betrekking hebben op kinderen, zoals kindertabel, huursubsidie, tegemoetkoming studiekosten etc. worden gebundeld. Dat biedt talloze voordelen. Kan de minister-president toezeggen dat hij deze optie mee zal geven in het onderzoek van de commissie-Derksen?
Voorzitter! Ik wil in tweede termijn opnieuw ingaan op de biologische landbouw. Het zal moeilijk worden om de doelstelling die de regering zich heeft gesteld, te halen als er niet meer middelen beschikbaar komen. Een ander belangrijk punt is dat het kostendeel van de producten moet worden verkleind. Ik vraag de minister-president daarom binnen de Europese Unie de mogelijkheid van een nul-procentstarief voor biologische producten te bespreken en daarvoor de handen op elkaar te krijgen. Ik wil daarover graag de volgende motie voorleggen aan de Kamer.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat:
- stimulering van de biologische landbouw een bijdrage levert aan verbetering van voedselkwaliteit, natuur en milieu, dierenwelzijn, werkgelegenheid en de vitaliteit van het platteland;
- het prijsnadeel van biologische producten ten opzichte van niet-biologische producten dient te worden verkleind;
- het BTW-tarief volgens de huidige EU-regels niet lager dan 5% mag zijn;

verzoekt de regering te onderzoeken of in Europees verband biologische producten onder het BTW-nultarief kunnen worden geplaatst,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden Van Dijke, Schutte, Van der Vlies, Melkert, Rosenmöller, Marijnissen en De Graaf.
Zij krijgt nr. 25 (26800).

De heer **Van Dijke** (RPF): Voorzitter! Ik heb in mijn bijdrage ook de aandacht gevraagd voor de kilometerheffing. De regering heeft in schriftelijke antwoorden aangegeven dat dit idee op sympathie kan rekenen van het kabinet en dat dit in de eenvoudige variant die wij voorstellen binnen een termijn van ongeveer vier jaar in te voeren zou zijn. Ik vraag de minister-president om zodanige actie te ondernemen dat dit binnen vier jaar vanaf nu ook daadwerkelijk kan worden ingevoerd. Kan de minister-president mij dat toezeggen?

Voorzitter! Wij hebben van ontwikkelingssamenwerking in onze bijdrage een belangrijk punt gemaakt. De minister-president heeft de Nederlandse inspanning in een internationale context geplaatst en gezegd dat wij zeker geen raar figuur slaan. Ik heb dat ook zeker niet willen beweren. Het gaat erom of wij daarmee genoegen kunnen nemen. Ik zou dan in het licht van ''2000 jubeljaar'' en de betekenis die wij daaraan willen toekennen, willen zeggen: het gaat er niet om wat wij doen in relatie tot wat andere landen doen, maar het gaat erom wat wíj zelf kunnen doen. Ik heb van huis uit geleerd: wie zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht. Tegen die achtergrond vraag ik de minister-president: maak die internationale vergelijking nu eens niet, maar kijk eens in de eigen portemonnee wat er beschikbaar is. Wat zouden wij kunnen doen, gelet op de nood in de wereld? Er zou dan een hogere ambitie mogen zijn. Misschien wil de minister-president hier nog eens op ingaan en kijken of wij op dat punt niet meer kunnen doen.

□

De heer **Van der Vlies** (SGP): Mevrouw de voorzitter! Ik wil de minister-president graag dankzeggen voor zijn beantwoording.

In eerste termijn meende ik een belangrijke plaats te moeten inruimen voor de medisch-ethische vraagstukken en ook de minister-president heeft daarvoor een behoorlijke plaats in zijn termijn ingeruimd. Dat mag en moet erkend worden. Hij heeft gezegd: laten wij een uiterste zorgvuldigheid betrachten. Zeker. Hij heeft gezegd: laten wij het gesprek daarover zorgvuldig voeren. Zeker, dat gesprek moet inhoudsvol en genuanceerd, integer worden gevoerd. Wij zijn dat volstrekt met hem eens. Niemand in dit huis kan eromheen dat wij dat gesprek zullen voeren vanuit onze overtuiging. Zeker als het gaat om deze vraagstukken, kan een geloofsovertuiging, een wereldbeschouwing, een levensbeschouwing niet buiten beeld zijn. Hoe zou je over deze gewichtige vraagstukken spreken zonder daarbij een referentie te hebben? Daarom is ieder Kamerlid daarbij betrokken, onafhankelijk van fractiestandpunten, fractielijnen, regeerakkoorden en wat dies meer zij. Ieder zal persoonlijk een gewetensvolle opstelling moeten hebben. Ik ga er dan ook van uit dat er, als wij straks de wetsvoorstellen behandelen, geen sprake zal zijn van fractiediscipline.

Voorzitter! Er is mij nog iets opgevallen in het betoog van de minister-president. Hij heeft tot drie keer toe met enige nadruk gezegd: niemand heeft de wijsheid in pacht. Dat is waar. Ook de SGP-fractie heeft de wijsheid niet in pacht. Maar wij hebben allemaal onze oriëntatie en van daaruit schromen wij nimmer om elkaar aanbevelingen te doen in een inhoudelijk debat. Dat is toch zo? Wij doen elkaar aanbevelingen. De SGP-fractie mag nooit worden begrepen als hier staande met een zekere suprematie die uitstraalt dat wij de wijsheid in pacht hebben. Neen, wij weten ons in dit huis geroepen – en ik kijk de minister-president daarbij recht in de ogen – tot het doen van een aanbeveling, namelijk een verwijzing naar de bron van de wijsheid. Dat kan niet worden losgekoppeld van het profiel van de SGP-fractie en dat mag mij ook niet kwalijk worden genomen. Ik zeg niet dat de minister-president dat heeft gedaan, impliciet, expliciet, direct of indirect, maar ik zou het uiterst betreuren als dat ooit zou gebeuren, want wij zullen elkaar nog heel vaak over dit thema spreken. Wij willen dat fijnbesnaard doen, maar wel vanuit een overtuiging. Als de heer Dijkstal dan zegt dat hij ervoor heeft gekozen om die niet aan de orde te stellen, is dat een afweging die ik volstrekt respecteer, maar dan moet hij zich niet beroepen op woordgebruik over deze thema's buiten en, zoals hij ook zei, in dit huis. Ik zal hem niet vragen of hij daar misschien woordvoerders van mijn fractie mee heeft bedoeld, want ik heb er helemaal geen behoefte aan om daar het antwoord op te weten, maar ik hoop toch dat hij dat zo niet heeft bedoeld.

Genoeg hierover. Er komen nog diverse thema's aan de orde, zoals de wilsonbekwamen en in het kader van de late abortus die mogelijk lijkt te gaan worden op hoogstwaarschijnlijk zwaar gehandicapten. Dat is een van de nieuwe thema's en onze vraag is waar wij een inhoudelijk en juridisch houdbaar verweer hebben tegenover deze ontwikkelingen die zich in de samenleving voordoen. Mevrouw Borst zegt in het door mij nauwlettend tot mij genomen interview in een ochtendblad dat in deze voorstellen ook voor haar de absolute grens ligt. Ik meen dat zij het letterlijk zo zei. Toen dacht ik, met alle respect voor personen (ik tast uw integriteit niet aan): waar hebben wij dat vaker gehoord? Een paar jaar terug waren deze thema's immers nog volstrekt buiten beeld, geparkeerd, buiten haken. Daar mochten wij niet aankomen. Het was zelfs in strijd met het thema van zelfbeschikking.

Hebben wij onszelf nog in de hand? Weten wij dat proces te beheersen? De minister-president zegt in zijn antwoord in eerste termijn en bij interruptie: nee, de samenleving dicteert mij niet. Jawel, maar de overheid lijkt die samenleving toch te volgen. En dat lijkt mij lang niet in alle opzichten een verantwoorde lijn. Daarom vonden en vinden wij dat deze wetsvoorstellen eigenlijk teruggenomen en heroverwogen moeten worden mede tegen het licht van de mogelijkheden die de alternatieven bieden. Daarover hebben wij gesproken; ik ga dat niet herhalen. Ik noem palliatieve zorg, enz.

Wij hadden in gedachten om de Kamer hierover een uitspraak voor te leggen, maar wij zijn reëel genoeg om te weten hoe het lot van zulk een motie is. Die nemen wij daarom terug in portefeuille, in de hoop dat er dan wel een Kamermeerderheid is voor een motie die collega Schutte straks mede namens ons zal indienen. Daarin wordt aandacht gevraagd voor de alternatieven en wel voorafgaand aan de definitieve besluitvorming over de verruiming van de wetgeving op dit punt.

Over het financiële kader zijn diverse moties ingediend. Het is gegaan zoals ik dacht. Er is natuurlijk wat overleg geweest en wij hebben diverse moties medeondertekend. Ik

ga er omwille van de tijd nu aan voorbij.

Het is overigens goed dat de minister-president zich open heeft opgesteld over – ik vat het maar even samen – de actieplannen terzake van zorg, onderwijs, enz., vanzelfsprekend inclusief de daarbij behorende middelen. Daar is overigens intussen ook bij motie om gevraagd.

In mijn eerste termijn heb ik een complex aan zorgen en trends samengevat. Ik noem het nu maar even ''een tekort aan publieke moraal''. De minister-president zegt dat de verantwoordelijke burgers en hun instituten daarop moeten worden aangesproken. Zeker. Een verantwoordelijke overheid. Natuurlijk. Het kweken en herwinnen van vertrouwen, waar nodig. Toen zei de minister-president: gezamenlijke normen zijn onmisbaar en mensen moeten wij op het besef en de naleving daarvan aanspreken. Daar is inderdaad niets mis mee, zo val ik op dit punt de minister-president bij.

□

De heer **Schutte** (GPV): Mevrouw de voorzitter! Ik dank de minister-president voor zijn uitvoerige beantwoording. Daarbij schonk hij aandacht aan verreweg de meeste punten die door mij in eerste termijn naar voren zijn gebracht.

Een punt mocht hem niet direct smaken: het punt over de uitspraken van zijn ambtgenoot aan de overzijde van de Noordzee. Ik dacht dat het tussen Blair en Kok wel zou klikken, maar het kwam deze keer kennelijk niet over. De vraag naar een nationaal moreel doel ging dus even de mist in, maar de minister-president heeft nog alle gelegenheid om zijn affiniteit met zijn sociaal-democratische collega te demonstreren.

De minister-president heeft alle vragen over het buitenlands beleid beantwoord. Ik noem nog even Oost-Timor en de Zuid-Molukken. Wat daarover is gezegd, was duidelijk. De verantwoordelijkheid is duidelijk gelegd bij Indonesië, maar wij zijn daarin niet passief.

Over de Europese Unie spreken wij volgende week, als de staat van de Unie aan de orde is. Ik wil nu nog herhalen dat wij ervoor moeten oppassen, de discussie niet te zeer te verengen tot een discussie over organisatie en besluitvormingsprocedures, want dat zijn slechts afgeleiden. Ik loop even vooruit op de debatten over het financiële plaatje, die wij over twee weken zullen houden. Nu reserveren wij middelen voor het arbeidskostenforfait, maar ik ben er nog steeds niet van overtuigd dat dit de effectiefste inzet is. Ik heb genoteerd dat bij de door de minister-president gesuggereerde alternatieven een klein bedragje wordt afgenomen van de verhoging van het arbeidskostenforfait. Dat bedrag is net klein genoeg om de VVD niet boos te laten worden! Zo wordt het spel voor een deel gespeeld.

De prioriteiten die in de verschillende suggesties van de regering en in de moties van de Kamer naar voren komen, zijn in het algemeen ook onze prioriteiten. Wij hadden op een aantal punten graag wat meer gewild. Dat was mogelijk geweest als het arbeidskostenforfait niet was verhoogd. Een half ei is echter, zeker in dit soort zaken, beter dan een lege dop.

Ten slotte wil ik aansluiten bij het thema van de medische ethiek, waarover de collega's Van Dijke en Van der Vlies reeds spraken. Ook ik waardeer de manier waarop de minister-president hierover heeft gesproken, al was dat niet altijd in overeenstemming met onze opvattingen. Ik heb genoteerd dat de minister-president heeft gezegd dat de overheid een normatief kader moet stellen. Dat is een belangrijk aanknopingspunt. Daarbij valt mij wel op dat bij de invulling daarvan het normatieve vooral instrumenteel is en gericht op procedures. Dat is niet onbelangrijk. De vraag is echter of het aan de overheid is om grenzen te stellen aan de wil van mensen. Om deze vraag loopt de regering wat heen. Ik doel daarbij op discussies over zelfbeschikking en autonomie. Die zijn vermeden. Daar ligt echter juist het grote knelpunt. Daarover verschillen wij van mening.

Het antwoord van de minister-president op de vraag van het hellend vlak vond ik niet overtuigend. Het was niet de primaire vraag, maar het is wel een vraag die altijd onder ogen moet worden gezien. Met name bij het geval van een late zwangerschap, waarop wij natuurlijk nog terug zullen komen, lijkt een kleine opening te zijn gemaakt om het oordeel over menselijk leven een legitieme status te geven. Het gaat dan om de vraag of abortus al dan niet toelaatbaar is. Dit zit in wezen al in de huidige abortuswet. Er verandert dus niet iets principieels. Wel wordt weer een stap verder gemaakt.

Ik neem het complex van abortus- en euthanasiewetgeving samen. Op beide punten is er sprake van een geschiedenis. Er is het nodige gebeurd in de loop der jaren. Er is sprake van een tendens naar geleidelijk ruimere toepassingsmogelijkheden van abortus en euthanasie. Daarnaast is gelukkig ook de aandacht voor alternatieven toegenomen. Dat is belangrijk.

Sommigen stellen de vraag of het geen tijd is voor nieuwe wetgeving op dit gevoelige terrein. Daarbij moet echter eerst de vraag gesteld worden of er inmiddels niet zoveel meer mogelijkheden aanwezig zijn op het terrein van alternatieven, bijvoorbeeld de hulpverlening, dat niet de weg ingeslagen moet worden van verdergaande wetgeving, maar dat het tijd is om een stap terug te doen. Die afweging wordt niet expliciet gemaakt in de voorliggende voorstellen. Voor dat punt kunnen wij echter niet genoeg aandacht vragen. Ik heb dat ook neergelegd in een motie, die ik indien, mede namens de collega's Van der Vlies, Van Dijke, De Hoop Scheffer en Marijnissen.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

kennisgenomen hebbend van voorstellen van de regering met betrekking tot onder meer euthanasie op verzoek van kinderen, schriftelijke wilsverklaring als basis voor de toepassing van euthanasie bij mensen die hun wil niet kunnen verklaren alsmede toepassing van een late zwangerschapsafbreking;

overwegende, dat deze voorstellen gemeen hebben dat ze ruimere mogelijkheden bieden voor het toepassen van euthanasie respectievelijk het afbreken van zwangerschap;

overwegende, dat de mogelijkheden van gerichte hulpverlening in situaties waarin euthanasie dan wel abortus provocatus wordt overwo-

gen, de afgelopen jaren sterk zijn verbeterd en in de naaste toekomst verder dienen te worden verbeterd;

van mening, dat alvorens de voorstellen van de regering in behandeling worden genomen duidelijk dient te zijn in hoeverre door verdere intensivering van hulpverlening de vraag om euthanasie dan wel zwangerschapafbreking kan worden voorkomen;

nodigt de regering uit de Kamer te informeren hoe de mogelijkheden tot hulpverlening zich hebben ontwikkeld en hoe daaraan verder inhoud zal worden gegeven,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden Schutte, Van der Vlies, Van Dijke, De Hoop Scheffer en Marijnissen.

Zij krijgt nr. 26 (26800).

De heer **Dijkstal** (VVD): Voorzitter! Ik wil graag een slordigheid rechttrekken. Ik heb een motie ingediend op stuk nr. 15 over de ICT. Daar hoort ook de naam onder van de heer Marijnissen, die ik niet heb genoemd. Mag die naam toegevoegd worden?

De **voorzitter**: Ja, dat zullen wij zeker doen.

Wij zijn aan het einde gekomen van de tweede termijn van de Kamer.

De vergadering wordt van 19.05 uur tot 20.35 uur geschorst.

□

Minister **Kok**: Mevrouw de voorzitter! Ik dank de Kamer voor de inbreng in de tweede termijn. Ik zal de verschillende bijdragen die in deze tweede termijn zijn geleverd, van enkele opmerkingen van mijn kant voorzien.

Ik begin bij de bijdrage van de heer Schutte die mij in de eerste plaats erop wees dat ik heb verzuimd antwoord te geven op zijn uitnodiging om iets te zeggen over de oproep van de Britse premier Blair. Ik moet bekennen dat ik die oproep niet tot in details ken, maar ik heb er in grote lijnen wel wat van gezien en heb de indruk dat er – hoewel ieder het natuurlijk doet op zijn eigen wijze, in zijn eigen taal en met zijn eigen flair – weinig verschil is in de manier van benadering. In eerste termijn heb ik in ieder geval wel grondig gesproken over de eigen verantwoordelijkheid van burgers en in dat verband ook over normen en waarden, over burgers die deelnemer aan de samenleving zijn en als zodanig ook de maatschappelijke plicht of, zo men wil, verantwoordelijkheid hebben om die samenleving te helpen onderhouden. Die verantwoordelijkheid komt tot uiting in het naleven van rechtsnormen, maar ook in het in stand houden van het onderliggende waardepatroon. Burgers die dat uit het oog verliezen en zich opsluiten in een in zichzelf gekeerd individualisme, zijn een gevaar voor de samenhang van de maatschappij. Het is de taak van de overheid, maar ook van alle burgers om ervoor te waken dat het zover niet komt.

Dit is dan mijn bijdrage aan dit debat, voorzitter. Er is natuurlijk heel veel méér over te zeggen en het haalt het zonder twijfel niet bij Tony Blair, maar ik heb de indruk dat er in de benadering veel gemeenschappelijks is. Ik zal proberen mij hier verder van te vergewissen, in de verdere contacten met hem.

De heer Schutte heeft een motie ingediend op stuk nr. 26, waarin de regering wordt uitgenodigd om de Kamer te informeren over de vraag hoe de mogelijkheden tot hulpverlening zich hebben ontwikkeld en hoe daaraan verder inhoud zal worden gegeven. Dit krijgt, wat het kabinet en zeker wat de minister van VWS betreft, gestalte in een continue stroom van informatieverschaffing aan de Kamer. Ik denk dan ook dat hier niet het probleem zit als het gaat om de beoordeling van de motie. Het probleem zit wat ons betreft meer – dit zal de heer Schutte en de andere ondertekenaren ook niet verbazen – bij de alinea erboven die begint met ''van mening, dat alvorens de voorstellen van de regering in behandeling worden genomen, duidelijk dient te zijn dat... enz.''. Ik heb vanmorgen vrij uitgebreid aangegeven dat het de nadrukkelijke opvatting van het kabinet is dat alles moet worden gedaan om naar vermogen ertoe bij te dragen dat tot intensivering, waar nodig, van hulpverlening wordt overgegaan, maar in de volgtijdelijkheid die in de motie zit, kan het kabinet zich niet vinden. Ik adviseer de Kamer dan ook deze motie niet te aanvaarden. Wel herhaal ik dat de informatieverschaffing over de voortgang die bij hulpverlening wordt geboekt, en over de voornemens om daar verder inhoud aan te geven, uiteraard adequaat en permanent zal plaatsvinden. Het zou het verkeerde signaal zijn als wij ons van die gedachte zouden afwenden. Ik heb dat juist ook in de bijdrage van vanmorgen een centrale plaats gegeven.

De heer **Schutte** (GPV): Voorzitter! Daar ga ik zonder meer van uit. Ik heb in dit stadium maar één vraag. Is toen het kabinet stond voor de afweging om de nieuwe voorstellen al dan niet in te dienen de vraag expliciet aan de orde geweest: zou het opportuun zijn, nu met deze voorstellen te komen in het licht van de toegenomen mogelijkheden van hulpverlening?

Minister **Kok**: Op die wijze is het verband in de gedachtewisseling wel aan de orde geweest. Dat is nimmer gebeurd op een wijze dat het voorleggen en in behandeling doen nemen van de voorstellen zou moeten wachten op een bevredigend antwoord op de vragen die op dit punt bestaan.

Mevrouw de voorzitter! Hiermee heb ik geantwoord op hetgeen door de heer Schutte naar voren is gebracht. De heer Van der Vlies heeft zeer uitgebreid – en ik respecteer dat – herhaald en aangegeven hoezeer voor hem en de andere leden van zijn fractie geldt dat men vanuit de eigen oriëntatie, opvattingen en overtuiging zich opstelt tegenover de medisch-ethische kwesties, zoals aangegeven. Dit geldt ook voor de heer Van Dijke, die over dit onderwerp evenzeer heeft gesproken. Ik meen dat voor dit moment voldoende over dit onderwerp is gewisseld, in de wetenschap dat wij gewetensvol en zorgvuldig, met respect voor elkaar en voor elkaars opvattingen, de gedachtewisseling zullen vervolgen.

Mevrouw de voorzitter! De heer Van Dijke heeft gevraagd of de eventuele invoering van een inkomensonafhankelijke kinderbijslag kan worden meegenomen in de follow-up van de commissie-Derksen. Ik moet erop wijzen dat in de follow-up van die commissie de harmonisatie van inkomensafhankelijke regelingen centraal staat. De heer Van Dijke vraagt om een uitbreiding naar de kinderbijslag. Dat

is niet in overeenstemming met het kabinetsbeleid om de armoedeval bij inkomensafhankelijke regelingen terug te dringen. Het is dus niet zinvol, de taakopdracht van de commissie hiermee uit te breiden.

Dan kom ik tot de motie op stuk nr. 25 over de biologische landbouw. Dit is een zeer breed ondersteunde motie, hetgeen uit de ondertekening al blijkt. Gevraagd wordt te onderzoeken of in Europees verband biologische producten onder het nultarief van de BTW kunnen worden geplaatst. Er is, vrees ik, weinig aanleiding om optimistisch te zijn over de resultaten op korte termijn, maar daarom wordt in de motie ook niet gevraagd. In de motie wordt gevraagd om dit nadrukkelijk in onderzoek te nemen en de Kamer over de uitkomsten van het onderzoek te informeren. Daar hebben wij geen bezwaren tegen.

Dan heeft de heer Van Dijke een opmerking gemaakt over de wenselijkheid van een nog grotere OS-inspanning met het oog op het jaar 2000. De OS-inspanning wordt elk jaar groter, dus ook in het jaar 2000. Dat komt door de koppeling van die inspanning met het BNP. De bijstelling van het BNP zorgt voor een zeer fikse optrekking van de middelen die voor OS beschikbaar zijn. Die meevaller is bijvoorbeeld benut om structureel 500 mln. voor de Nederlandse bijdrage aan de verwezenlijking van het stabiliteitspact voor Zuidoost-Europa in te zetten. Wat wij kunnen met het oog op 2000 is in de begroting opgenomen. Dat is waarlijk niet niks, noch qua percentage noch qua groei van de bedragen in verband met de groei van het bruto binnenlands product.

De heer De Graaf heeft gevraagd naar spoedige informatie over de voornemens van het kabinet om tot inkomensondersteuning van de lage inkomens te komen. Thans wordt de precieze vormgeving uitgereikt die het kabinet op dit punt voor ogen staat. Ik heb vanmiddag gezegd dat wij op weg naar de financiële beschouwingen tijdig een brief zouden kunnen sturen. Er is hard doorgewerkt en wij kunnen de Kamer nu het overzicht geven van de diverse instrumenten en ook de uitkomsten die verband houden met hetgeen ik vanmiddag naar voren heb gebracht. Bij de bestudering zal men zien, dat er op een enkel punt lichte afwijkingen zijn, omdat er met premiepercentages, precieze schijftarieven en bedragen is gewerkt. De Kamer kan de precieze vorm nu zien.

De heer De Graaf heeft op stuk nr. 20 een motie ingediend over de positie van chronisch zieken. Het kabinet stelt zich daar positief tegenover op. Dat geldt ook voor de motie op stuk nr. 21, over een aantal componenten, zoals de uitgavenkant, het fiscaal plan en een eenmalig bedrag uit onderuitputting. Wij zijn positief over de motie op stuk nr. 22. Mijn reactie op de motie op stuk nr. 23 is, dat een plan van aanpak bestaat, dat verder moet worden ontwikkeld. Wij zien het verzoek in de motie als een ondersteuning van het beleid om sneller tot betere resultaten met duurzame energie te komen.

De motie op stuk nr. 24 en enkele andere moties hebben betrekking op de WAO. In mijn eerste termijn en in de tweede termijn van de Kamer viel te beluisteren, dat men kritisch reageerde op de naar de mening van sommigen te berustende houding van het kabinet op de WAO-ontwikkeling. Ik wil daar nog iets over zeggen, met een illustratie op drie punten.

In de eerste plaats heeft het kabinet eind 1998 een najaarsoverleg gevoerd met sociale partners waarin heel zorgvuldig nader is bezien welke bijdrage sociale partners, maar ook de overheid, zouden kunnen leveren aan de implementatie van het reïntegratiebeleid voor arbeidsgehandicapten. Dit heeft geleid tot het aan de Tweede Kamer aangeboden tripartiete rapport, waarin aanbevelingen zijn opgenomen om de reïntegratie te bevorderen. Die aanbevelingen hebben niets vrijblijvends. De bedoeling is dat zij worden uitgevoerd.

Een belangrijke constatering daarbij was dat een vertaalslag naar brancheniveau moet worden gemaakt. In de afgelopen periode is de inzet voor reïntegratie van arbeidsgehandicapten binnen de branches aan de orde geweest bij de CAO-onderhandelingen. Mede met het oog op het komende najaarsoverleg wordt momenteel een tussenstand opgemaakt met betrekking tot deze en andere aanbevelingen uit het tripartiete rapport. Vermeldenswaard is in dit verband de oprichting van REA Actief, een gezamenlijk initiatief van sociale partners, bestaande uit een tweeslag, namelijk een gezamenlijke inzet bij de nieuwe CAO-onderhandelingen, gericht op reïntegratie van arbeidsgehandicapten en het oprichten van een bureau REA Actief in samenwerking met de UVI's, dat als tussenpersoon tussen vraag en aanbod de reïntegratie van arbeidsgehandicapten mogelijk moet maken, op basis van CAO-afspraken.

Mijn tweede opmerking heeft betrekking op het plan van aanpak, in januari ingediend bij de Kamer en in het voorjaar in de Kamer behandeld en van steun voorzien, met convenanten met sectoren, een wetsvoorstel tot verbetering van het poortwachtermodel WAO, verbeterde kwaliteits- en controlesystemen van de uitvoeringsinstellingen, codificatie van richtlijnen voor verzekeringsartsen, verbetering van de geautomatiseerde functie-informatiesystemen, een verbeterde wijze van omgaan met psychische klachten, verbetering van de informatievoorschriften en informatievoorziening door LISV, meer op herstelgedrag gerichte herbeoordelingpraktijk en een verbeterde opleiding voor verzekeringsartsen.

Ik weet zeker dat in het algemeen overleg over de WAO dat op 30 september in deze Kamer zal plaatsvinden, nader zal worden ingegaan op een aantal verlangens die in de motie van de heer De Graaf zijn opgenomen en al zijn toegezegd. Ik weet zeker dat daarbij ook zal worden gesproken over het feit dat andere elementen thans in een experimentele fase verkeren, zoals persoonsgebonden budgetten. En andere worden al uitgevoerd, zoals het meer richten van de keuringspraktijk op reïntegratie. Dat brengt mij ertoe de gedachte aan de indiener voor te leggen of het wellicht niet wenselijk is, de motie aan te houden tot na het overleg dat veel uitgebreider over dit onderwerp kan plaatsvinden. Die suggestie doe ik ook aan indieners van andere moties over het onderwerp WAO. Het lijkt mij ordelijk dat over zo'n belangrijk onderwerp, waarover zoveel meer door het kabinet kan worden gezegd en waarover zoveel meer kan worden gewisseld, uitspraken kunnen worden aangehouden tot het moment dat die nadere gedachtewisseling heeft plaatsgevonden.

De heer **De Graaf** (D66): Uit de woorden van de minister-president

leid ik af dat hij van oordeel is dat veel van de maatregelen die wij in deze motie aan het kabinet in overweging geven, al zijn of worden gerealiseerd of zich in een experimentele fase bevinden. Als dat de argumentatie is, zou hij deze motie voor een groot gedeelte kunnen begrijpen als een aansporing om het beleid dat hij wenst, door te zetten. Hij verzoekt ons echter de motie aan te houden. Dat suggereert dat hij minder gelukkig zou zijn met deze motie en dat deze motie door hem niet wordt gezien als een ondersteuning en aansporing van dat actieve plan van aanpak.

Minister **Kok**: Nee, de heer De Graaf citeert nu één aspect van wat ik noemde. Ik zei dat sommige verlangens al zijn toegezegd en dat andere in een experimentele fase verkeren. Weer andere worden al uitgevoerd en nog weer andere zijn onduidelijk. Nu kan ik dit alles wel toelichten, maar daarover gaat nu juist dat overleg volgende week. Ik vraag nu om praktische redenen – er zit geen politiek bij wat mij betreft – of het niet veel beter zou zijn om na een hoor en wederhoor in dat overleg te overwegen of de motie in stemming moet worden gebracht. Ik word ook niet opgewonden als de motie wel in stemming komt en wordt aangenomen. Daar heb ik geen probleem mee. Het lijkt mij echter ordelijk in de gedachtewisseling met de Kamer.

Wat de motie op stuk nr. 17 betreft wil ik de heer Marijnissen dezelfde vraag stellen, namelijk of dit onderwerp niet in het overleg van volgende week kan worden besproken.

Het punt van de inkomensafhankelijke kinderbijslag, waar de motie op stuk nr. 18 over gaat, is eerder in het debat van commentaar van deze kant voorzien.

Wat de motie op stuk nr. 19 betreft is het kabinet van mening dat het op dit moment op het niveau van het OESO-gemiddelde brengen van de onderwijsuitgaven zich niet verhoudt tot de ruimte die daarvoor in de begroting is gegeven. Dat laat onverlet de vraag hoe hiermee in de toekomst verder zou kunnen of moeten worden gegaan.

De heer Dijkstal heeft over de kwestie van het algemeen verbindend verklaren een belangrijke opmerking gemaakt. Ik moet toch verwijzen naar de schriftelijke reactie die vanochtend vroeg naar de Kamer is gegaan. Het kabinet kan niet ingrijpen in het arbeidsvoorwaardenoverleg tussen werkgevers en werknemers en is ook van mening dat het niet goed zou zijn dit indirect te doen via het AVV-beleid.

Wat de SPAK betreft begrijp ik dat wij nog even de adem inhouden. Er wordt geëvalueerd. Het is ook goed om de effectiviteit van de regeling te bezien. Als op enig moment zou moeten worden besloten om de SPAK geheel of ten dele te doen verdwijnen, gaat er een zeer forse kostenverhoging voor lager betaalde werknemers ontstaan. Dit zou zeer ernstige, negatieve gevolgen voor hun arbeidsmarktpositie betekenen. Maar wij zijn thans nog niet aan dat debat toe.

Het spijt me dat we over Schiphol nog iets te weinig duidelijkheid hebben gegeven in de schriftelijke antwoorden. In de antwoorden staat dat voorzover nu valt te overzien, over Schiphol voor het einde van dit jaar besluiten vallen op een aantal onderdelen. Die opmerking, ''voorzover nu valt te overzien'', is absoluut niet als een slag om de arm bedoeld. Het is echt het voornemen van het kabinet om rond de jaarwisseling, dus aan het einde van dit jaar, over de aspecten die met de Schipholbesluitvorming verband houden, tot nadere beslissingen te komen.

Voorzitter! Aan de vraag van de heer Dijkstal om wat beter en meer inzicht te krijgen in de realisatie van intensiveringen in het regeerakkoord, ook wat betreft de aanvullingen die in de begroting 2000 zijn opgenomen, zal graag door Financiën gevolg worden gegeven, zodat u bij de financiële beschouwingen tijdig van tevoren over de inzichten beschikt die daarvoor nodig zijn. Immers, het is inderdaad heel belangrijk om met elkaar te debatteren over de vraag of er meer geld beschikbaar kan komen voor het een of voor het ander, maar minstens zo belangrijk is het natuurlijk om na te zien of die veel grotere bedragen die bij regeerakkoord zijn ingezet, ook daadwerkelijk tot de gewenste resultaten leiden, en om ook de effectiviteit daarvan te beoordelen. We zullen daar dus graag aan voldoen.

De moties op stuk nr. 15 en stuk nr. 16 roepen bij het kabinet geen bezwaar op.

Wat betreft de opmerking van de heer Rosenmöller over de OS-uitgaven en de, in zijn woorden, vervuiling van de uitgaven van ontwikkelingssamenwerking zou ik kunnen verwijzen naar de brief die intussen naar de Kamer is gestuurd in antwoord op de vraag van de heer De Hoop Scheffer. Daarmee zal zeker het laatste woord over dit onderwerp niet zijn gewisseld, maar ik dacht dat daar uitgebreid is aangegeven hoe in elk geval de beleidslijn van het kabinet terzake zich verhoudt tot de DAC-definities en de regels en regelingen zoals zij internationaal gelden.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Mevrouw de voorzitter! We moeten daar nog maar op terugkomen, want de brief geeft geen juist antwoord op mijn vraag en lost dus mijn probleem niet op. Immers, het is volstrekt helder dat in de Geneefse conventies gesproken wordt, als we het hebben over officiële ontwikkelingssamenwerking, over het woord ''refugee''. Welnu, een asielzoeker die nog geen status heeft, is geen refugee, hoe je het ook wendt of keert. Wij blijven dus fundamenteel van mening verschillen, ook na lezing van de brief, met het kabinet op dit punt. Wij komen daar later op terug, maar het is ook in onze ogen wel degelijk een vervuiling van het ontwikkelingsbudget om af te stappen van vluchtelingen en over te gaan naar nog niet statushoudende asielzoekers.

Minister **Kok**: Voorzitter! Ik neem kennis van het feit dat het debat over dit onderwerp op een ander moment zal worden hernomen. Ik wil er nogmaals op wijzen – het staat ook duidelijk in de brief – dat wat hier in Nederland nu is afgesproken, volledig in overeenstemming is met de geldende DAC-normen.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Voorzitter! We zullen het niet te lang herhalen, maar het is gewoonweg niet waar. Een asielzoeker is geen refugee. Iedere vluchteling heeft eens asiel gevraagd, maar je kunt niet zeggen dat iedere asielzoeker een vluchteling is. Dat is niet zo en je kunt dat dus ook nooit onder het DAC-criterium brengen. Wij blijven dus van mening verschillen.

Minister **Kok**: Ja, dan hebben we echt een meningsverschil; niet alleen

een meningsverschil daar waar het gaat om de beoordeling, maar zelfs een verschil van inzicht over de feiten. Dat laatste is over het algemeen nog ernstiger, zo vind ik tenminste. Maar dat moet dan maar worden doorgesproken, te bestemder plaatse en op het bestemde moment.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Wij zullen erop terugkomen. Maar nogmaals: als er in het Vluchtelingenverdrag ''asylum seeker'' had gestaan, asielzoeker, dan was er geen probleem, maar dat staat niet in het verdrag; daar wordt echt over vluchtelingen gesproken.

Minister **Kok**: Ik zal de minister voor Ontwikkelingssamenwerking vragen om alles wat zij mij nu toefluistert misschien nog in een nadere brief op te schrijven; in elk geval komt het debat te bestemder plaatse terug.

Voorzitter! Dan is er een motie ingediend door de heer Rosenmöller op stuk nr. 12. Daarvan zou ik mij, zoals eerder gezegd, kunnen voorstellen dat daarover de gedachtewisseling ook in het overleg van volgende week wordt gevoerd. Over het zorgverlof en het verzoek aan de regering zich maximaal in te spannen om betaald zorgverlof reeds in het jaar 2000 in te voeren, merk ik op dat dit op zichzelf qua aanpak volledig in lijn is met de opvatting van het kabinet. Ik laat het oordeel daarom graag aan de Kamer over. Het is straks uiteraard ook aan de Kamer zelf en daarna aan de Eerste Kamer om hierover te oordelen en het tempo te bepalen, maar aan ons zal het maken van het nodige tempo niet liggen. Het is ook een belangrijke opwekking naar het parlement zelf, maar wij moeten natuurlijk ook het werk doen dat nodig is om het tempo erin te houden.

In de motie op stuk nr. 14 wordt de regering om een onderzoek in verband met studiefinanciering gevraagd. Dat is op zichzelf altijd sympathiek maar in de tekst wordt al wel de suggestie gewekt dat het onderzoek ook op korte termijn tot resultaten kan leiden. Dat blijkt ook uit het dictum, waarin wordt verzocht om op korte termijn voorstellen aan de Kamer voor te leggen. Als het een met het ander wordt verbonden, zie je toch de suggestie dat hieruit regelingen voor studiefinanciering moeten voortvloeien, faciliteiten om opleiding en werken in die sectoren van zorg en onderwijs te faciliëren en interessanter te maken. In alle oprechtheid moet ik echter zeggen dat ik op dit moment echt niet in staat ben om de consequenties hiervan te overzien. Het maakt, zoals het hier nu is gepresenteerd, nog een wat onprecieze en algemeen geformuleerde indruk. We hebben geen moeite om dit onderwerp nader te bezien. Met andere woorden: in het geheel van mogelijkheden ter verbetering van de opleidingen en het werk in die sectoren zal dit zeker niet worden overgeslagen. Maar ik moet dit voorbehoud maken als uit de motie de gedachte zou voortvloeien dat op korte termijn ook voorstellen worden gedaan in het verlengde van eventuele gedachten van de indieners hierover.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Het klinkt genuanceerd en voorzichtig en zo ken ik de minister-president. Maar als hij het nog niet helemaal kan overzien, is dat de reden om dat onderzoek te doen. Collega De Graaf en ik hebben het idee dat het inderdaad positieve voorstellen kan opleveren voor de arbeidsmarkt van zorg en onderwijs. Als dat onderzoekje zou leiden tot het tegendeel, houdt het natuurlijk op. Op een gegeven moment moeten we ook onze plaats kennen. De motie legt daarom het initiatief bij de regering om dat eens nader te verkennen en bij gebleken succes kunnen voorstellen worden gedaan. Zo mag de minister-president de motie interpreteren. Als hij dat positief waardeert, hebben we toch een brug geslagen.

Minister **Kok**: Voorzitter! Ik heb behoefte aan twee duidelijke nuanceringen. In de eerste plaats gaat het om een verzoek om te onderzoeken en, zo ja, op welke wijze. Dat is iets anders dan ''onderzoeken op welke wijze'', want dat geeft aan dat men eigenlijk al weet dat het die richting op moet en kan gaan en daar ben ik niet van overtuigd. In de tweede plaats is het op korte termijn voorstellen doen. Ik wil wel toezeggen dat de regering nader beziet of en, zo ja, op welke wijze hier faciliteiten mogelijk zijn en op korte termijn haar bevindingen aan de Kamer voor zal leggen.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Met die tekstwijziging die de minister-president voorstelt, zit er ook meer consistentie tussen de middelste en de laatste uitspraak over het op korte termijn voorstellen doen. Het lijkt mij een verbetering als ik de motie zou aanpassen in die zin zoals de minister-president voorstelt, namelijk om de regering te verzoeken te onderzoeken of en, zo ja, op welke wijze in de regelingen voor studiefinanciering faciliteiten gecreëerd kunnen worden. Indien dat het geval is, kunnen op korte termijn voorstellen worden gedaan en aan de Kamer worden voorgelegd.

De **voorzitter**: De motie-Rosenmöller/De Graaf (26800, nr. 14) is in die zin gewijzigd, dat zij thans luidt:

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat er grote krapte bestaat op de arbeidsmarkt voor de zorg en het onderwijs;

verzoekt de regering te onderzoeken of en, zo ja, op welke wijze in de regelingen voor studiefinanciering faciliteiten gecreëerd kunnen worden waardoor opleidingen voor en werken in deze sectoren aantrekkelijker worden gemaakt;

en, indien dat het geval is, op korte termijn voorstellen hiertoe aan de Kamer voor te leggen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze gewijzigde motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 27 (26800).

Minister **Kok**: We zijn nu samen aan het redigeren. In dat laatste deel zou ik eerder zeggen dat het kabinet zijn bevindingen aan de Kamer voorlegt. Ook indien namelijk niet zou blijken dat het kan, moet de Kamer die bevindingen kennen.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Tegen een heel klein beetje uitkleden heb ik geen bezwaar, maar om hier in mijn blote kont te staan, vind ik weer net iets te veel van het goede!

Minister **Kok**: U bent alleen maar geïnteresseerd in het goede nieuws in dit geval.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Ja, dat is een beetje tegenwicht. Sombersmansgeest en sombermansgeest hebben samen iets ingediend en dat moet toch tot iets moois kunnen leiden! Ik vind hetgeen de minister-president zegt net even iets te weinig. Wij zouden graag willen vasthouden aan de manier die ik zojuist heb voorgesteld en moeten dan maar kijken wat de Kamer zegt.

Minister **Kok**: Wat er ook met deze motie gebeurt en hoe die straks ook precies gaat luiden, wij vinden het wel interessant om dit onderwerp nader te bezien en te bekijken of en hoe hier iets zou kunnen gebeuren. Wij vinden het in verband met de transparantie ook van belang dat de Kamer op een gegeven moment hoort tot welke inzichten wij zijn gekomen. De motie heeft inderdaad een fikse mate van overbodigheid. Ja, ik ben veel te mild!

Mevrouw de voorzitter! Inzake de evaluatie Kosovo sprak de heer Melkert over conclaaf, kringgesprek en nog veel meer. Naar mijn mening is het goed onderscheid tussen maken tussen wat van de regering wordt gevraagd en wat de Kamer voornemens is te doen. Als wij daarin een zeer dualistische rolverdeling kiezen, is iedereen daarmee uiteindelijk misschien het beste uit. Ik heb vanochtend aangegeven dat de evaluatie zal komen vóór de begrotingsbehandelingen van Buitenlandse Zaken en Defensie. Ik heb ook aangegeven dat naar mijn stellige overtuiging de bewindslieden zich zeer goed zullen kunnen vergewissen van het antwoord op de vraag, welke gezichtspunten van belang zijn bij het voorbereiden van die evaluatie. Het is dan verder een taak van het kabinet om dat voor te bereiden. Wij wachten dan af tot welke procedurele aanpak de Kamer op enig moment besluit.

De heer Melkert heeft via mij aan Financiën gevraagd nog wat cijferwerk te leveren, ook verband houdend met extrapolatie, staatsschuld en staatsschuldquote bij groeiverwachtingen anders dan in het behoedzame scenario. Financiën heeft dat allemaal genoteerd en zal dat allemaal opschrijven. Er komen tabellen. Die zullen u tijdig voor de financiële beschouwingen worden aangereikt.

Mevrouw de voorzitter! Ik heb vanochtend geprobeerd een aantal verstandige opmerkingen te maken over het huurbeleid, maar dat is kennelijk niet helemaal afdoende geweest. De motie op stuk nr. 7 is vrij uitgebreid. Zij bevat een aantal belangrijke overwegingen, komt dan tot ''van mening'' en verzoekt de regering, in het geval van het ontbreken van een beleidskader zoals in de motie aangeven, uit te gaan van een inflatievolgend huurbeleid.

Ik heb vanochtend geprobeerd aan te geven dat in dat proces naar beneden in de richting van de inflatiepercentages ook de eisen van een bedrijfseconomisch verantwoorde exploitatie een rol moeten vervullen. Ik heb nadien uit de gedachtewisseling met de heer Melkert begrepen, dat naar zijn mening de verevening tussen rijke en arme corporaties ook een rol speelt. Hij wijst bovendien op het feit dat de afspraken inzake het te voeren huurbeleid voortvloeiend uit het bruteringsakkoord, in 2000 zijn afgelopen.

Volgens het verantwoordelijke departement VROM ligt hier een belangrijk onderscheid tussen het gemiddelde van de huurprijsontwikkeling voor de hele huursector en die van de individuele woning. Men wijst erop dat voor de begrotingsbehandeling van VROM aan de Kamer een huurbrief zal worden aangeboden. Ik zou de heer Melkert eigenlijk willen vragen, te besluiten om eerst nadat de staatssecretaris in de gelegenheid is geweest uitgebreidere informatie aan de Kamer voor te leggen over zijn bevindingen uit het overleg en zijn ideeën in de huurbrief neer te leggen, een uitspraak van de Kamer te vragen. Dat is een overwegend procedurele reactie van het kabinet. Ik kan niet goed overzien waaruit de urgentie van de beleidsuitspraak vanuit de Kamer thans bestaat, maar dat kan de indiener natuurlijk veel beter beoordelen dan ik.

De heer **Melkert** (PvdA): In ieder geval kan ik mijn punten daarnaast leggen. Dan is het een kwestie van appreciatie wat het geschikte moment is om er iets mee te doen. De minister-president beredeneert het nu puur vanuit de huurstijgingssystematiek. Dat is natuurlijk relevant, maar ik heb het ook in verband gebracht met het algemene inkomensbeeld en met de noodzaak om de inflatieontwikkeling te beteugelen. Ik heb eerlijk gezegd nog niet veel andere bijdragen gehoord in dit debat die ons in staat stellen om de inflatie terug te brengen. De Nederlandsche Bank heeft er nadrukkelijk op gewezen dat wij ons best moeten doen om dat voor elkaar te krijgen. Wij zullen dat alles bij elkaar moeten brengen om het moment te bepalen waarop wij een uitspraak doen. Ik meen dat het toch van belang kan zijn om het nu zover te laten komen.

Minister **Kok**: Voorzitter! Laat er geen misverstand over bestaan dat, zoals vanochtend ook is gewisseld, de idee om de trendmatige daling voort te zetten in overeenstemming is met hetgeen in het regeerakkoord is afgesproken. De werkzaamheden van de staatssecretaris en daarmee van het kabinet zijn erop gericht om dat verder mogelijk te maken, zij het dat van belang is wat bedrijfseconomisch wenselijk is in de sector en zij het dat hier een aantal belangrijke vraagpunten liggen: spreken wij over het gemiddelde van de huursector of spreken wij echt over de huurontwikkeling per woning? Ik meen dat sympathiek kan worden gereageerd op het streven om langs deze weg tot een verdere verantwoorde beperking van de inflatie te komen, maar van deze zijde wordt toch aandacht gevraagd voor de wenselijkheid om een aantal gezichtspunten, die de staatssecretaris tijdig zal kunnen leveren, bij dit geheel te betrekken. Dat zal toch wel gebeuren als de motie in stemming is geweest. Het debat zal zijn vervolg krijgen, hoe de uitslag dan ook luidt. Ik wil het op dit ogenblik hierbij laten wat de motie op stuk nr. 7 betreft.

Ik kom bij een opmerking die niet in een motie is neergelegd. Het betreft de knelpunten op de arbeidsmarkt en de vraag of het kabinet voornemens is om in de komende tijd gestructureerd zijn gedachten te laten gaan over de kwestie hoe op weg naar en in 2000 de knelpunten op de arbeidsmarkt van passende antwoorden kunnen worden voorzien. Het antwoord op deze vraag is positief. Het kabinet zit niet stil. Zoals uit de begrotingsstukken en uit de discussie van gisteren en vandaag blijkt, is die arbeidsmarktproblematiek knellend. Ik wijs er wel op dat er hier een verbinding is met de arbeidsvoorwaardenontwikkeling in een aantal belangrijke sectoren. Ik wil er niet al te expliciet op ingaan, omdat de

arbeidsvoorwaardenonderhandelingen niet in de Kamer worden gevoerd. Daarvoor dragen anderen hun verantwoordelijkheid. Het verloop van arbeidsvoorwaardenonderhandelingen kan wel degelijk een effect hebben op de maatregelen om knelpunten weg te nemen. Het kan ook effecten van financiële aard hebben. Ik stel mij voor dat het kabinet heel grondig hierover nadenkt, er grondig mee aan de gang gaat en de vooruitzichten op en de opgedane ervaringen met het arbeidsvoorwaardenbeleid daarbij betrekt. Ik zal de voorliggende moties van een kort commentaar voorzien.

De heer **Melkert** (PvdA): Voorzitter! De minister-president heeft een punt dat het arbeidsvoorwaardenbeleid, met name de CAO onderwijs volgend jaar, een raakvlak heeft met datgene waarvoor de uitgavenreserve, in dit geval de tranche 2000, was en is bedoeld. Het is dan ook logisch om er in de timing rekening mee te houden. De minister-president heeft de bereidheid uitgesproken om een deel van de uitgavenreserve zo nodig in te zetten voor het bestrijden van knelpunten op de arbeidsmarkt in de publieke sector: zorg, onderwijs, politie. Ik begrijp het toch goed dat dit het kabinet ertoe brengt om nu actie voor te bereiden met dien verstande dat bij de budgettaire inpassing in die 250 mln. rekening moet worden gehouden met datgene wat je in de sfeer van de arbeidsvoorwaarden eventueel nodig acht. Ik begrijp ook dat daarop niet vooruitgelopen kan worden.

Minister **Kok**: Wij lopen daar inderdaad niet op vooruit. Wij willen het geheel in de goede volgorde en de juiste samenhang aanpakken.

De heer **Melkert** (PvdA): Daar blijft wel één ding bij staan. Als het kabinet zelf in de stukken aangeeft grote problemen te voorzien, nota bene ook met de uitvoering van de voornemens van het regeerakkoord, zal er in de arbeidsmarkt toch wel het nodige moeten worden ondernomen om de knelpunten weg te halen. Anders zit je jezelf in de weg. Ik neem toch aan dat dat niet de bedoeling is.

Minister **Kok**: U moet niet onderschatten dat er plannen van aanpak zijn. Ik heb daarvan vanmiddag vrij uitgebreid melding gemaakt. Het is niet zo dat we nu met elkaar het wiel opnieuw gaan uitvinden. Maar wij zullen natuurlijk wel kijken, hoe het met de uitvoering en implementatie van plannen van aanpak gaat. Wij zullen betrokkenen, dus de sociale partners, in de betreffende sectoren daarbij zorgvuldig betrekken. U wijst er terecht op dat het niet alleen om onderwijs en zorg gaat, maar ook om andere sectoren. Die sectoren uitsluiten is niemands bedoeling, en het zou ook niet verstandig zijn. Wij moeten geen tijd verloren laten gaan. Maar de zorgvuldigheid zal het kabinet niet uit het oog verliezen, gelet op de door mij aangegeven samenhangen.

De heer **Melkert** (PvdA): En bij Voorjaarsnota wordt gerapporteerd over de stand van de aanwending van de uitgavenreserve.

Minister **Kok**: Bij besluitvorming in Kaderbrief en Voorjaarsnota zal een goed beeld moeten bestaan van de beleidsmatige inzet terzake, en van de financiële aspecten daaraan verbonden. Hoe die inzichten vervolgens luiden, zal van de loop der dingen in de komende maanden moeten afhangen.

Voorzitter! De moties op de stukken nrs. 8 en 9 beoordeelt het kabinet positief. Ik moet er wel op wijzen – dat is zojuist meen ik duidelijk naar voren gebracht, en het staat ook in de moties – dat voor beide moties geldt dat een tranche van respectievelijk 20 en 30 mln. nog in de Voorjaarsnota inpasbaar moet zijn. Wij zullen met een positieve houding bezien, op welke wijze dat vorm kan krijgen.

Voorzitter! De motie op stuk nr. 10 over studiekosten is van een andere orde...

De heer **Melkert** (PvdA): Nu u bij de motie op stuk nr. 10 aankomt, is het misschien goed, te melden dat in deze zaal vol dynamiek enige beweging heeft plaatsgevonden. Ik zou zeggen dat die dynamiek ons niet onthouden mag worden.

De **voorzitter**: Ik geloof dat ik de beweging al zie. U wilt graag dat ik de heer De Hoop Scheffer het woord geef.

De heer **Melkert** (PvdA): Ik denk dat dat een goed idee zou zijn!

De **voorzitter**: Ik geef het woord aan de heer De Hoop Scheffer.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Anders kan ik vanavond niet thuiskomen, voorzitter!

Voorzitter! Ik wil u vragen mij de gelegenheid te geven de motie op stuk nr. 5 te wijzigen. Dat is een motie die gaat over de WTS-kosten voor voortgezet en beroepsonderwijs.

De **voorzitter**: De motie-De Hoop Scheffer c.s. (26800, nr. 5) is in die zin gewijzigd, dat zij thans luidt:

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat de kosten in het voortgezet onderwijs en in het beroepsonderwijs sterk zijn gestegen;

verzoekt de regering de tegemoetkoming studiekosten in de inkomenscategorie tot ƒ 52.023 voor WTS-gerechtigde leerlingen in het voortgezet onderwijs en in het beroepsonderwijs per 1 februari te verhogen tot ten hoogste het kostendekkend niveau, en de betrokken middeninkomens daarboven verder tegemoet te komen dan tot nu toe is voorgenomen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Deze gewijzigde motie is voorgesteld door de leden De Hoop Scheffer, Melkert, Dijkstal en De Graaf. Naar mij blijkt, wordt zij voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 28 (26800).

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Er was nog een boodschap bij de motie, want de dynamiek is inderdaad onbegrensd. Het dictum zou dan luiden: verzoekt de regering hiervoor bij Voorjaarsnota voorstellen aan de Kamer voor te leggen.

Ik heb de vrijheid om erbij te zeggen dat collega Melkert dan zijn motie op stuk nr. 10 over hetzelfde onderwerp wil intrekken.

De **voorzitter**: Aangezien de motie-Melkert c.s. (26800, nr. 10) is ingetrokken, maakt zij geen

onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Dijkstal** (VVD): Voorzitter! Ik wil nog even iets vragen over wat de minister-president zonet over de moties op de stukken nrs. 8 en 9 zei. Het gaat over de Voorjaarsnota. Heeft de minister-president nu gezegd, dat hij dat wil bezien met een positieve houding?

De **voorzitter**: Het was nog sterker. Hij zei: het oordeel is positief.

De heer **Dijkstal** (VVD): Het oordeel over de hele motie was positief, maar het ging met name om een kleine passage die er nog in staat over de financiering die bij Voorjaarsnota moet geschieden. We hebben dat beiden gevraagd. Als ik het goed heb begrepen, dan heeft de minister-president daarop geantwoord: dat willen we met een positieve houding bezien.

Minister **Kok**: Ja. U kunt daaruit afleiden dat het kunnen dekken van iets wat nog niet gedekt is, geen automatisme is. Dit vraagt in de doorwerking naar de Voorjaarsnota om een inpassing. Gelet op de Kamerbrede consensus over dit geheel en de sympathieke oogmerken die met deze voorstellen worden nagestreefd, is de houding tegenover de moties positief. Dit alles moet bezien worden in het licht van de gedachtewisseling die vanmiddag heeft plaatsgevonden over de vraag: wanneer doe je wat met de uitgavenreserves? Die posities zijn duidelijk bepaald in de Kamer. In de optelsom der dingen is er dus een lichte doorloop voor in totaal 50 mln. naar het volgende jaar. Het kabinet kan natuurlijk geen garanties geven ten aanzien van een Voorjaarsnota voor het volgende jaar, maar het gaat wel proberen om dit probleem met een positieve houding op te lossen. Dat heb ik inderdaad gezegd.

Over de motie op stuk nr. 10 ben ik een beetje in verwarring, omdat deze is ingetrokken. Er is nu een gewijzigde versie van de motie op stuk nr. 5 van de heer De Hoop Scheffer. Langzamerhand begint dit onderwerp vrij ingewikkeld te worden, zij het niet in de kern. Studieboeken zijn duur en de kosten die ouders moeten betalen, zijn hoog. Wij willen dat daar redelijke voorzieningen komen. Dat deel van het verhaal is overzichtelijk. Er zijn echter wel technische vragen, namelijk of datgene wat hier wordt beoogd wel mogelijk is. Er zal wat het kabinet betreft zo spoedig mogelijk overleg over de nota plaatsvinden. Ik heb daar vanmiddag op gewezen. Het kabinet vindt dat de nota over de WTS snel moet worden behandeld. De Kamer moet daar, als ik goed geïnformeerd ben, nog een beslissing over nemen. Ik kan mij voorstellen dat een aantal technische zaken in dat overleg verder wordt bezien. Het gaat dan om vragen als: is wat hier staat mogelijk en is het invoegbaar en uitvoerbaar op de wijze waarop dat door de indieners wordt beoogd? Het is dan beter mogelijk om te bezien hoe met de budgettaire consequenties omgegaan dient te worden. Het gaat om een regeling die per 1 februari 2000 moet ingaan. Ook hier wordt een beroep gedaan op de Voorjaarsnota. Ik heb zonet een opmerking gemaakt over de Voorjaarsnota. Ik heb gezegd dat de bereidheid bestaat om op een positieve manier te bekijken of dat kan. Maar de mogelijkheden houden op een gegeven moment wel op. Ik bedoel dat niet onaardig naar dit bijzondere onderwerp toe of naar de mensen die hierbij zijn betrokken. Ik denk dat het verstandig zou zijn om nu echt te bevorderen dat het notaoverleg met de regering snel en grondig kan plaatsvinden, waarbij alle merites van de techniek van dit voorstel worden besproken. Voorts dient in het licht van de uitkomsten daarvan te worden bezien of deze of een andere motie in de Kamer in stemming wordt gebracht.

Voorzitter! In de motie van de heer Melkert over het einde van dit millennium wordt verzocht om bijzondere mogelijkheden te bieden aan de toekomst van een vooraanstaand museum van internationale allure. Daar hebben wij er vele van, maar er is maar één Rijksmuseum. Ik kom in deze motie en in de toelichting geen bedragen tegen, dus op dit moment is het een gedachte die, zo tegen het einde van deze eeuw, uitnodigt tot een meer dan gemiddelde mildheid. Het kabinet zal graag de nodige aandacht geven aan dit idee, maar is nog wel in blijde, of misschien wel onaangename verwachting van de prijskaart die hieraan is verbonden en hoort graag in welke Voorjaarsnota, dus van welk jaar, dit zal moeten worden opgelost.

De heer De Hoop Scheffer heeft zoveel steun aan diverse moties gegeven dat het geld geleidelijk aan op is om zijn eigen moties te kunnen doen uitvoeren. Dat is de prijs die hij moet betalen voor een grote mate van meegaandheid met de coalitiepartijen.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Geef ons nu ook één kwartiertje, zoals de coalitie en wij vanmiddag ook hadden tussen half vier en kwart voor vier, en alle problemen zijn opgelost.

Minister **Kok**: Wij hebben nu de grenzen van de uitgavenreserves meer dan verkend en wij hebben de ruimte voor lastenverlichting, zowel voor het pakket van vanmiddag als door de positieve adviezen over een aantal moties, zeer fors benut. Ik moet dus zeggen dat het kabinet geen ruimte ziet voor uitvoering van de moties op de stukken nrs. 3 en 4. Voorts zou ik willen vragen of er geen mogelijkheid is om de motie op stuk nr. 6 aan te houden. Ik begreep namelijk dat er een motie voorligt over invoering van een glijdende schaal, waarvoor thans intern onderzoek plaatsvindt naar bepaalde aspecten van de huidige kwijtscheldingsregeling. Staatssecretaris Vermeend heeft de Kamer hierover onlangs geïnformeerd. Zodra het onderzoek is afgerond, zal het kabinet nader zijn standpunt bepalen, waarna nog bestuurlijk overleg met de gemeenten zal plaatsvinden. Dit zijn wellicht argumenten om in overweging te nemen, deze motie aan te houden.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Ik ben daartoe bereid, als de minister-president mijn fractie dan belooft dat hij de volgende keer de moties van voor naar achter behandelt, zodat het financieel ook veel makkelijker loopt.

De **voorzitter**: Op verzoek van de heer De Hoop Scheffer stel ik voor, zijn motie (26800, nr. 6) van de agenda af te voeren.

Daartoe wordt besloten.

Minister **Kok**: Voorzitter! Die belofte kan ik absoluut niet doen, maar ik zal het verzoek in welwillende overweging nemen. Ik denk dat ik een vlot verloop van deze APB zou kunnen dienen door nu een einde te maken aan mijn beantwoording.

De **voorzitter**: Ik had begrepen dat er fracties waren die graag vóór de stemmingen een schorsing wilden, maar ik constateer nu dat dit niet meer het geval is.

Mevrouw **Van Zuijlen** (PvdA): De fractie van de PvdA heeft u al een paar uur geleden om een half uur schorsing gevraagd vóór de stemmingen en handhaaft dat verzoek.

De vergadering wordt van 21.33 uur tot 22.00 uur geschorst.

De **voorzitter**: Het is mij gebleken dat er behoefte is aan een derde termijn. Ik stel voor, hiertoe de gelegenheid te geven.

Daartoe wordt besloten.

□

De heer **Melkert** (PvdA): Mevrouw de voorzitter! Ik heb er behoefte aan om na deze toch wel opmerkelijke twee dagen drie opmerkingen te maken.

De eerste opmerking betreft de veranderende agenda. Die is in dit debat zichtbaar geworden, op z'n minst als behoefte, maar ook als een start naar meer. Dat is begrijpelijk tegen de achtergrond van de zich gewijzigd hebbende financiële en economische omstandigheden. Dat heeft echter ook zijn beperkingen in het licht van de onzekerheid die altijd rondom de economie aanwezig is, of het nou de oude of nieuwe economie is. Daar hebben wij trouwens niet zoveel over gehoord in dit debat. De economie zal ons altijd met onzekerheden confronteren. Het is daarom begrijpelijk dat het kabinet voor een voorzichtige lijn heeft gekozen bij het omgaan met die nieuwe welvaart. Het moet immers nog maar blijken of het blijft. Toch heeft het kabinet zich ook opengesteld voor elementen van die nieuwe agenda. Ik vind het vooral van belang dat is toegezegd, de langetermijnverkenning te openen naar een aantal behoeften in de samenleving. Die moeten op een aantal punten in de nabije toekomst makkelijker inpasbaar kunnen zijn dan de afgelopen tien of vijftien jaar mogelijk is geweest. De kwaliteit en het investeren in kwaliteit, waar het kabinet ook aandacht voor heeft gevraagd, hebben in dit debat de ruimte gekregen. Daar zijn wij gelukkig mee. Er is wat tijd en energie voor nodig geweest, maar in het overleg heeft dat tot resultaat geleid en dat wordt in deze Kamer vrij breed gedragen.

Dat brengt mij bij mijn tweede opmerking. Opmerkelijk is dat in deze twee dagen brede steun is gegeven aan een aantal prioriteiten of aan, op z'n minst, de verkenning daarvan, terwijl wij aan de vooravond staan van debatten en beslissingen die het vermoedelijk nog niet zo makkelijk maken om het snel met elkaar eens te worden. Ik denk aan de behandeling van het belastingplan. Na de presentatie daarvan zijn hierover heel forse woorden gesproken, niet door ons, maar wel in deze Kamer. Ik denk ook aan het buitenlands beleid. In de loop van dit debat hebben wij toch gesignaleerd dat er echt een paar behoorlijke verschillen zijn. Verder denk ik aan de aanpak van de WAO. Iedereen is het erover eens dat die dringend noodzakelijk is, maar over de wijze waarop zijn de meningen nog flink verdeeld. Toch denk ik – en dat is de verbinding tussen mijn eerste en mijn tweede punt – dat het feit dat het hier mogelijk is gebleken om de sociale agenda te versterken, ook degenen aan het denken moet zetten die bijvoorbeeld rondom het belastingplan die forse taal hebben gebruikt. Het belastingplan kan immers niet los worden gezien van hetgeen er overigens in de samenhang tussen sterk en sociaal gebeurt. Ik spreek hier dan ook de hoop uit dat het belastingplan straks in behandeling genomen kan worden in dezelfde sfeer als wij hier vandaag met elkaar verkeerd en gediscussieerd hebben. De behandeling van het belastingsplan is wezenlijk. Dit plan raakt ons immers allen in de kern van onze principes en de wijze waarop wij tegen de inrichting van de samenleving aankijken. Belastingheffing is daar namelijk in zekere zin een vertaling van.

Het belastingsplan is het product van de samenwerking tussen drie partijen, die daar al een aantal jaren mee bezig zijn. Het werk is begonnen onder het vorige kabinet. Wij herinneren ons dat goed. Men kan dan ook zeggen dat men nooit zover had kunnen komen zonder de voorbereiding in het vorige kabinet. Dat laat ik even terzijde. Een en ander heeft zijn specificatie gekregen in het regeerakkoord. Nu liggen de voorstellen er. Die voorstellen zouden niet in behandeling zijn gekomen als wij ons hoofd er niet bij zouden hebben gehouden in de maand mei. Men zou het niet denken tijdens deze dagen, maar het is pas een paar maanden geleden dat de premier zich bij het staatshoofd meldde met een probleem. Er is toen van onze kant en uiteraard ook door de andere coalitiepartijen voor gekozen om het probleem dat zich in mei aandiende onder ogen te zien en er een oplossing voor te vinden. Daarbij is gekozen voor het uitvoeren van de agenda die wij met elkaar waren overeengekomen in het regeerakkoord van 1998.

Alle kritiek over hoe het in 1998 iets sneller of anders had gekund daargelaten, moet bij de behandeling van de huidige Miljoenennota duidelijk zijn geworden dat het betekenis heeft gehad dat voor deze weg is gekozen. Er is veel in gang gezet en de kwaliteitsagenda krijgt verder vorm. Dat is naar de mening van onze fractie de betekenis van dit debat. De samenwerking in deze coalitie met het voorliggende regeerprogramma is vitaal gebleken. Die mag dan ook op meer steun rekenen dan tot voor kort mogelijk bleek.

De heer **Marijnissen** (SP): Ik heb geen derde termijn aangevraagd. Ik heb echter een en ander aangehoord en ik moet zeggen dat ik het allemaal niet zo goed kan volgen. Ik heb stellig het idee dat ik in mijn tweede termijn vrij duidelijk ben geweest in mijn kritiek op Paars. Ik ben ook heel duidelijk geweest over het belastingplan. Ik heb daar harde woorden over gesproken. Mij ontgaat dan ook totaal waarom wij daarover gelukkig zouden moeten zijn, ook al steun ik een aantal moties van de heer Melkert omdat het verbeterende amendementen zijn op het beleid. Dit maakt echter niet dat wij gelukkig moeten zijn met paars. Wij blijven ook in de gouden eeuw te maken hebben met armoede. Dat geldt ook voor de volgende eeuw. Het belastingplan is daarnaast, zoals het er nu ligt, absoluut een gemiste kans, ook voor de sociaaldemocraten. Waarom zou de SP niet mogen blijven pleiten voor een vermogenswinstbelasting of een maximering van de hypotheekrenteaftrek?

De heer **Melkert** (PvdA): Ik begrijp heel goed dat de discussie nog

verder gevoerd zal worden. Ik verwacht ook niet anders dan dat die zal plaatsvinden. Wij hebben er zelf ook nog het een en ander over op te merken. Ik blijf het echter opmerkelijk vinden op hoeveel punten dezer dagen gebleken is dat er een gedeeld gevoel bestaat over wat belangrijk is of over waar in de nabije toekomst naar gekeken moet worden. De heer Marijnissen heeft zelf gezegd dat er verbeteringen zijn aangebracht. Ik vind het dan ook ruimhartig dat de fractie van de heer Marijnissen zegt die verbeteringen te zullen steunen. Ik begrijp dat dit niet voldoende is vanuit zijn gezichtspunt. Het is echter een stuk meer dan bij vorige gelegenheden is gebeurd. Mijn oproep is om op dezelfde wijze naar het belastingplan te kijken. Mijn politiek geluk ontleen ik tenslotte ook niet aan Paars, dat ontleen ik aan rood!

De heer **Marijnissen** (SP): Ik heb geen enkele moeite om na deze twee dagen twee dingen als positief aan te duiden. Er zullen straks inderdaad verbeteringen worden doorgevoerd. In de tweede plaats heb ik gemerkt dat er ten aanzien van bijvoorbeeld privatisering en marktwerking en wat u de kwaliteit van de samenleving noemt, deze dagen een trendbreuk heeft plaatsgevonden. Ik zal daar in de toekomst nog vaak aan refereren. Dat laat echter onverlet, als ik u tenminste goed heb begrepen, dat alle fracties hier in volledige vrijheid hun kritiek en alternatieven met betrekking tot het belastingplan naar voren moeten kunnen brengen.

De heer **Melkert** (PvdA): Dat is vanzelfsprekend. Ik herinner er echter aan dat wij nog maar een paar maanden geleden op deze plaats bespraken hoe het nu verder moest, nadat was gebleken dat het kabinet niet verder kon. De keuze die toen is gemaakt, heb ik beargumenteerd aan de hand van het regeerprogramma. Velen zeiden toen ''tja, wat hebben wij er eigenlijk van gezien?''. Ik heb daartegenover gesteld dat er resultaten uit zouden komen en producten zouden worden ontwikkeld die het de moeite waard maakten om met de politieke samenwerking en het regeerprogramma door te gaan. Ik stel vast dat het inderdaad de moeite waard is geweest om het op die manier te doen, gezien de ontvangst van de Miljoenennota en hetgeen daarover dezer dagen is gezegd en aan is toegevoegd, in een opmerkelijke eenheid. De keuze is dus gerechtvaardigd geweest en ik vind dat wij daarover ook verantwoording moeten afleggen.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Mevrouw de voorzitter! Wat heeft de heer Melkert nu gemotiveerd om deze derde termijn te houden en tot wie richt hij zich?

De heer **Melkert** (PvdA): Ik richt mij in de eerste plaats tot uw fractie, want daar...

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Daar kan ik mee thuiskomen!

De heer **Melkert** (PvdA): In uw fractie is het kennelijk nog niet overgekomen. Het is van tweeën één: óf u stelt dat het kabinet niet deugt en het beleid ook niet door de beugel kan, óf u stelt dat er, alles bijeen genomen, voorstellen worden gedaan waar u wel wat op aan te merken heeft – op een aantal punten hebt u ook voorstellen gedaan – maar waarbij u toch wel kunt meegaan met de voorgestelde veranderingen. Daarmee wordt een richting ingeslagen die tot meer raakvlakken leidt dan aanvankelijk het geval leek. Op dat kruispunt stonden wij natuurlijk wel in mei. Ik zou het raar hebben gevonden als er nu helemaal niets meer gezegd zou zijn over wat er de afgelopen maanden is gebeurd. In mei had u zelf ook een opvatting: wij moesten naar de kiezers. Weet u nog?

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Ja, daar ben ik nog steeds voor.

De heer **Melkert** (PvdA): Dat zegt natuurlijk alles over uw opvattingen over het programma dat uitgevoerd moet worden, en de regeerbaarheid van dit land. Ik stel vast dat het behoorlijk regeerbaar is en dat het mandaat van de kiezers voor vier jaar uitgevoerd kan worden.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Nu weer mijn vraag, voorzitter. De heer Melkert zegt dat hij een derde termijn heeft genomen om iets over mijn fractie te zeggen. Ik vind dat een groot voorrecht en een grote eer – er zijn wel eens slechtere tijden geweest – maar dat nu verder terzijde. Tot wie richt hij zich nu in deze derde termijn, afgezien van de grootste oppositiepartij? Wat motiveert hem? Heeft hij twijfels of onzekerheden? Ook wij zullen, evenals de heer Marijnissen, straks een aantal moties steunen, omdat wij dat verbeteringen vinden op het punt van gehandicapten, zorg, wonen, kinderbijslag enz. Vanmiddag hadden wij tussen half vier en kwart voor vier een buitengewoon interessant kwartiertje. Dat was het duurste kwartiertje voor het kabinet, een kwartiertje met verbeteringen, en er kwam van het ene op het andere moment een zee van ruimte. Toen begon iedereen in deze zaal heen en weer te rennen, alsof iedereen een minuutje vrij winkelen in de supermarkt kreeg, en kwam een pakket moties met verbeteringen tot stand. Daarvoor neemt u echter toch geen derde termijn?

De heer **Melkert** (PvdA): Weet u wat mij vanmiddag nog het meest verbaasde? Dat u ook die supermarkt binnenkwam.

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Ja, met plezier. Daar zullen de ouders van kinderen die studieboeken moeten aanschaffen en lesgeld moeten betalen, ook heel blij om zijn.

De heer **Melkert** (PvdA): Daar hebben wij het dus voor gedaan. Dan is er nog een reden, naast vele andere redenen, waarom ik het van belang vind om te signaleren wat er is gebeurd. Die reden is iets dat wij samen delen: het is voor ons de veertiende achtereenvolgende keer dat wij algemene beschouwingen mogen beleven. Nietwaar, collega?

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Wat was het mooi vroeger!

De heer **Melkert** (PvdA): Ja, ik zou maar veel over vroeger praten!

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Dat was ik ook weer niet van plan, maar het was mooi.

De heer **Melkert** (PvdA): Het is van belang om te signaleren dat er iets gebeurd is dat ik bij de dertien voorgaande gelegenheden nog niet zo heb meegemaakt.

De **voorzitter**: Voordat u ze alle dertien doorneemt, wil ik u er even aan herinneren dat dit een heel korte termijn zou zijn.

Melkert

De heer **Melkert** (PvdA): Voorzitter! Ik heb gezegd!

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Ik ook!

□

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Voorzitter! Ik heb nog een enkele administratieve handelingen te verrichten. Inmiddels is een nader gewijzigde motie rondgedeeld. Deze heeft nr. 29 gekregen en komt in de plaats van de motie op stuk nr. 27. Ik wil deze motie nu indienen.

De **voorzitter**: De gewijzigde motie-Rosenmöller/De Graaf (26800, nr. 27) is in die zin nader gewijzigd, dat zij thans luidt:

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat er grote krapte bestaat op de arbeidsmarkt voor de zorg en het onderwijs;

verzoekt de regering om in navolging van het reeds toegezegde onderzoek met betrekking tot het onderwijs te onderzoeken of en, zo ja, op welke wijze in de regelingen voor studiefinanciering faciliteiten gecreëerd kunnen worden waardoor opleidingen voor en werken in de sector zorg aantrekkelijker worden gemaakt;

en, indien dat het geval is, op korte termijn voorstellen hiertoe aan de Kamer voor te leggen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Deze nader gewijzigde motie is voorgesteld door de leden Rosenmöller en De Graaf. Naar mij blijkt, wordt zij voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 29 (26800).

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Voorzitter! Over enkele moties wil ik graag een stemverklaring afleggen. Dat betreft allereerst de moties die collega De Hoop Scheffer in samenhang heeft ingediend. Deze vier moties gezamenlijk waren een alternatief voor de algehele lastenverlichting waar wij tegen zijn. Wij vinden dat alternatief van de CDA-fractie beter dan die algehele lastenverlichting. Er is op onderdelen wel iets aan te merken, maar het vervangen van een algehele lastenverlichting door een gerichtere lastenverlichting vinden wij een verbetering. Dat is de reden dat wij voor die vier moties zullen stemmen.

Verder merk ik op dat, als de moties met betrekking tot de WAO in stemming komen – en ik geloof dat dit het geval zal zijn – het probleem ontstaat dat wat wij in onze motie op stuk nr. 12 hebben vermeld op wat gespannen voet staat met wat is vermeld in de motie van collega Marijnissen op stuk nr. 17. Het pleiten voor het maken van bindende afspraken in het najaarsoverleg gaat moeilijk samen met quotering. Wij zijn voor het laatste. Als onze motie het haalt, zullen wij dus tegen de motie van collega Marijnissen stemmen.

Ten slotte wil ik een stemverklaring afleggen over de motie op stuk nr. 26 van collega Schutte c.s. Daarin wordt meer informatie gevraagd over de medisch-ethische kwestie en ook een nadere toelichting. Wij willen het verzoek van de collega's ondersteunen, maar ik maak er twee kanttekeningen bij. De eerste is dat er geen politieke consequenties aan kunnen worden verbonden, onder erkenning dus van het meningsverschil dat wij op dit punt met elkaar hebben. De tweede is dat de vaart er wel in blijft, want dat blijft belangrijk.

Mevrouw de voorzitter! Ik wil tot slot twee meer politiek getinte opmerkingen maken. De eerste is deze. Met collega Marijnissen zeg ik dat voor ons de conclusie is dat de marktwerking op haar retour is, in de Kamer in ieder geval. De VVD bevindt zich in een uitzonderingspositie, weet zich nog wel gesteund door het kabinet, maar de vraag is voor hoelang. Ik denk dat in de opmaat naar de volgende eeuw als het gaat om verantwoordelijkheidsverdeling, de private sector, de publieke sector en de civiele samenleving een perspectief ontstaat voor nieuwe verhoudingen en een nieuwe verantwoordelijkheidsverdeling. Dit lijkt ons een stap vooruit.

Mijn tweede opmerking is dat de Kamer het beleid van de regering zoals voorgelegd in de Miljoenennota op een aantal punten behoorlijk heeft gecorrigeerd. Dat was ook heel hard nodig. Wij zijn gesterkt in onze opvatting dat de Miljoenennota en het beleid van de regering voor 2000 tekortschoten.

Op 6 mei vorig jaar heb ik na de verkiezingen gezegd dat de uitslag twee gezichten had. Het eerste was: Paars mag verder. En Paars ging verder. Het tweede was: de Nederlandse bevolking heeft zich uitgesproken voor een socialer en groener beleid. Dat is er tot nu toe geenszins van gekomen. Ik denk dat de uitkomst van deze algemene en politieke beschouwingen is dat er in ieder geval een stapje in die richting wordt gezet. Collega Melkert zou ik willen zeggen dat hij moet uitkijken met dat gevoel van ''wij, ons, de natie, de oranje vlag, etc.''. Zover is het nog lang niet. Er is echter wat gebeurd. Dat was nodig. De Kamer heeft het kabinet ruim 1 mld. weten te ontfutselen. Daarmee is een derde van onze tegenbegroting gerealiseerd. Die tegenbegroting speelde zich natuurlijk af op het speelveld van het kabinet, want zo werkt dat met tegenbegrotingen.

Frits Bolkestein kwam bij interrupties, ook als hij mij interrumpeerde, vaak tot de stelling dat liberalen niet van nivelleren houden. Wij hebben hem nog niet uitgezwaaid of wij gaan het meemaken! De consequenties in inkomenspolitieke zin van de wijzigingen zijn, dat wij de nieuwe eeuw ingaan met een nivellerend pakket. Dat lijkt mij een compliment voor collega Dijkstal!

De heer **Dijkstal** (VVD): Dit is een aangename verrassing, want ik krijg niet zoveel complimenten van de heer Rosenmöller. Maar ik verdien het niet helemaal. Als hij had gezegd dat de VVD-fractie weer eens laat zien waar zij voor staat, het accent op werken, het activeren van de arbeidsmarkt, vooral een nieuw belastingstelsel maken dat daarop gericht is, goede afspraken maken over onevenwichtigheden in het stelsel – ik denk aan de middeninkomens – dan had ik zijn complimenten graag aangenomen.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dat heb ik niet gezegd, omdat dit geen verrassing voor de heer Dijkslag was. Misschien moet hij er zelf vanavond en vannacht nog even van bijkomen, maar de verrassing is, dat de conclusie niet anders kan zijn dan dat liberalen tegenwoordig ook een beetje van nivelleren houden.

□

De heer **De Graaf** (D66): Voorzitter! Het is goed dat de sfeer van een nationaal kabinet gelijk weer van tafel verdwijnt en dat duidelijk is dat er gewoon politieke keuzes worden gemaakt. Zo hoort het.

Opmerkelijk is wel dat de Kamer zich deze twee dagen pragmatisch opstelt. Dat vind ik een groot goed. Zij doet dat niet omdat er geen politieke verschillen zijn; die zijn er wel degelijk. Zij doet dat omdat het mogelijk is om soms consensus te vinden op concrete voorstellen die een bepaalde richting opgaan. Dat pragmatisme spreekt mij aan. Ik hoop daar in de Kamer nog veel van te merken.

Ik sprak in eerste termijn over aansprekende grote projecten, waar D66 voor voelt en het kabinet toe aanspoort. Een van die grote projecten is de aanpak van de WAO-problematiek, de reïntegratie-problematiek. Natuurlijk hebben wij het verzoek van het kabinet om de motie op stuk nr. 24 aan te houden overwogen. Op zichzelf begrijp ik de logica van de woorden van de minister-president wel enigszins. Toch zullen wij dat niet doen. De woorden van de minister-president waren letterlijk dat hij er niet opgewonden van wordt als de motie nu toch in stemming komt en ook wordt aanvaard. De motie is deels een ondersteuning en deels een aansporing voor het kabinet om haast te maken en alles uit de kast te trekken om wat ik de sociale schande heb genoemd in de volgende eeuw niet te lang te laten duren. Het debat zal nog nader in commissies worden gevoerd. Het is dan goed dat deze motie er is. Er wordt dan een richting aangegeven door de Kamer. Ik zou het niet juist hebben gevonden als een zo belangrijke gebeurtenis als de algemene beschouwingen, waar de motie is besproken, er uiteindelijk toe leidde dat de motie werd verdaagd naar een commissie-vergadering. Laat de Kamer nu spreken. Laat vervolgens het kabinet mede op basis van die motie verder spreken met de Kamer in een algemeen overleg.

□

Minister **Kok**: Mevrouw de voorzitter! Het is altijd plezierig om de heer De Graaf te horen spreken over de grote projecten die moeten doorgaan. Ik dacht eigenlijk aan de Betuwelijn, vooral toen hij ons wilde aansporen daartoe.

Naar aanleiding van de opmerkingen van de heer Rosenmöller kom ik bij de vraag hoe de uitkomst van dit debat zich verhoudt ten opzichte van dat waar het kabinet een paar dagen geleden mee is gekomen. Het kabinet heeft zich ruimhartig opgesteld in het luisteren naar de Kamer en ook in het rekening houden met inzichten die in de samenleving en de politiek breed leven, bijvoorbeeld over de kwestie waarvoor de SER aandacht heeft gevraagd. Ik doel op de positie van mensen met de laagste inkomens, die juist in deze tijd nog te weinig merken van hun deel in de vooruitgang. Wij hebben ook oog willen tonen voor de behoefte die er bestaat om op een aantal aansprekende beleidsonderwerpen prioriteiten te stellen die in klinkende munt worden vertaald. Ik hecht eraan om duidelijk te maken dat de Kamer en het kabinet in dit gemeen overleg ook met open ogen een aantal risico's hebben willen nemen met het oog op de verdere toekomst. De uitgavenreserve was niet ingevuld. Die is nu wel ingevuld voor 1999. Voor de lastenverlichting was een bedrag beschikbaar voor de komende jaren. Er is nu ongeveer 0,5 mld. vast belegd voor het komende jaar. Daar is ook heel veel voor te zeggen vanuit de ambities en het ongeduld die in de samenleving en de politiek bestaan. Dat neemt echter wat af van de ruimte die overigens beschikbaar is. Het is ook geen inbreuk op het financieel kader van het kabinet. Wat gebeurd is, is in overeenstemming met de spelregels en komt tegemoet aan de meerderheidsopvattingen die in de Kamer over een aantal aangelegen kwesties naar voren zijn gebracht.

Waarom deze toch weer wat zuinige opmerking aan het eind van deze avond? Naar mijn bescheiden mening wordt soms iets te gemakkelijk gesproken over deze gouden eeuw en deze tijden waarin het allemaal niet op kan. Dat is natuurlijk helemaal niet waar. Het is ruim een jaar geleden dat wij dachten dat de economische groei aanmerkelijk lager zou zijn. Azië lag op zijn achterwerk. Zuid-Amerika stond op wankelen. Er was werkelijk sprake van de dreiging van een internationale crisis. Een halfjaar of driekwart jaar later ziet de wereld er weer anders uit. Er zijn ook heel goede redenen om vanwege de intrinsieke kracht die de Europese economie heeft, op een behoorlijke toekomst te hopen. De vanzelfsprekendheden zijn er echter maar in beperkte mate.

Bij de wisseling van de eeuw, waar nieuwe eisen aan ons worden gesteld en waar het ook nodig is de toekomst te verkennen en ons een aantal eisen die de toekomst aan ons stelt, beter eigen te maken, denk ik dat wij die beter kunnen binnentreden naar de mate waarin wij ons een steviger basis voor die toekomst hebben verschaft. Die basis die als uitgangspunt dient voor het vervolg, moet ook goed in stand worden gehouden. Dus ik zou zeggen: de nieuwe ambities combineren met de continuïteit, waar het gaat om de degelijkheid van het verleden. In dat evenwicht kijkt het kabinet en kijk ikzelf met veel waardering en dankbaarheid op de gedachte-wisseling terug, want wij hebben inderdaad het verlangen naar een aantal intensiveringen en impulsen kunnen combineren met het koers houden, daar waar Nederland in het verleden aan koers houden heel veel heeft gehad.

De beraadslaging wordt gesloten.

□

De **voorzitter**: Op verzoek van de heer Marijnissen stel ik voor, zijn motie op stuk nr. 17 in stemming te brengen voor de motie op stuk nr. 12.

Daartoe wordt besloten.

In stemming komt de motie-De Hoop Scheffer (26800, nr. 3).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SP, GroenLinks, het CDA, het GPV, de RPF en de SGP voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

In stemming komt de motie-De Hoop Scheffer (26800, nr. 4).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SP, GroenLinks, het CDA en de SGP voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

Voorzitter

In stemming komt de gewijzigde motie-De Hoop Scheffer c.s. (26800, nr. 28).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat deze gewijzigde motie met algemene stemmen is aangenomen.

In stemming komt de motie-Melkert (26800, nr. 7).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SP, GroenLinks, de PvdA, D66 en het CDA voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is aangenomen.

In stemming komt de motie-Melkert c.s. (26800, nr. 8).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat deze motie met algemene stemmen is aangenomen.

In stemming komt de motie-Melkert c.s. (26800, nr. 9).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat deze motie met algemene stemmen is aangenomen.

In stemming komt de motie-Melkert c.s. (26800, nr. 11).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat deze motie met algemene stemmen is aangenomen.

In stemming komt de motie-Marijnissen (26800, nr. 17).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fractie van de SP voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

In stemming komt de motie-Rosenmöller/Schutte (26800, nr. 12).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SP, GroenLinks, het CDA, het GPV, de RPF en de SGP voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

In stemming komt de motie-Rosenmöller c.s. (26800, nr. 13).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van alle fracties, met uitzondering van die van de VVD, voor deze motie hebben gestemd, zodat zij is aangenomen.

In stemming komt de nader gewijzigde motie-Rosenmöller/De Graaf (26800, nr. 29).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat deze nader gewijzigde motie met algemene stemmen is aangenomen.

In stemming komt de motie-Dijkstal c.s. (26800, nr. 15).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat deze motie met algemene stemmen is aangenomen.

In stemming komt de motie-Dijkstal c.s. (26800, nr. 16).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D66, de VVD, het CDA, het GPV, de RPF en de SGP voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is aangenomen.

In stemming komt de motie-Marijnissen (26800, nr. 18).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SP en GroenLinks voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

In stemming komt de motie-Marijnissen (26800, nr. 19).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SP en GroenLinks voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

In stemming komt de motie-De Graaf c.s. (26800, nr. 20).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat deze motie met algemene stemmen is aangenomen.

In stemming komt de motie-De Graaf c.s. (26800, nr. 21).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SP, GroenLinks, de PvdA, D66, de VVD en het CDA voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is aangenomen.

In stemming komt de motie-De Graaf c.s. (26800, nr. 22).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SP, GroenLinks, de PvdA, D66, het GPV en de RPF voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is aangenomen.

In stemming komt de motie-De Graaf c.s. (26800, nr. 23).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat deze motie met algemene stemmen is aangenomen.

In stemming komt de motie-De Graaf c.s. (26800, nr. 24).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SP, GroenLinks, de PvdA, D66, de VVD, het GPV, de RPF en de SGP voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is aangenomen.

In stemming komt de motie-Van Dijke c.s. (26800, nr. 25).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SP, GroenLinks, de PvdA, D66, het GPV, de RPF en de SGP voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is aangenomen.

In stemming komt de motie-Schutte c.s. (26800, nr. 26).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de SP, GroenLinks, het CDA, het GPV, de RPF en de SGP voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

Ik moet u bijna mijn excuses aanbieden, omdat ik 23.00 uur niet gehaald heb, maar ik dank u allen daarvoor!

Sluiting 22.37 uur